

บทบาทและความสำคัญของสตรีในคำสอนของพระพุทธศาสนา

พระวินัย สุวาทิตโน (จันทิ)

วิทยานิพนธ์ซึ่งใช้เป็นงานหนึ่งของภาควิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน

สาขาวิชาพุทธศาสนานิกายเถรวาท

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๕

บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา

พระวันดี สุวฑฒโน (จันโท)

๑๖๑๒

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

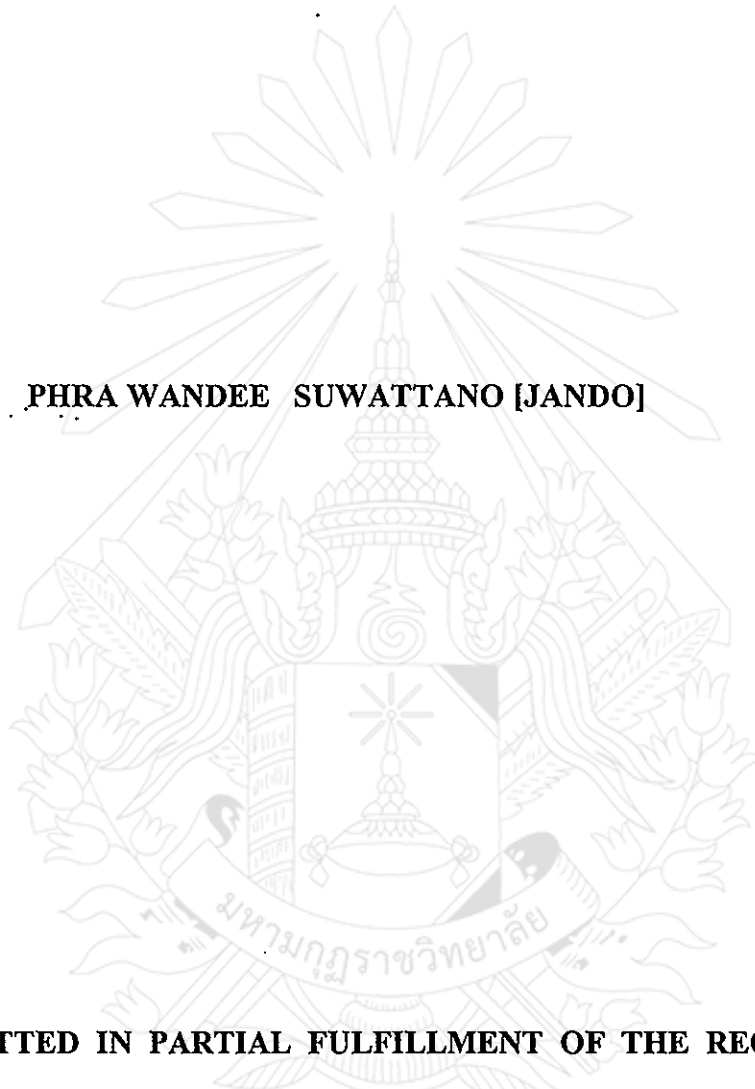
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๕

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SATI [MINDFULNESS]
IN BUDDHIST TEACHINGS**

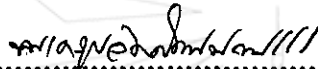
PHRA WANDEE SUWATTANO [JANDO]

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E 2549 (2006)**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา
ชื่อนักศึกษา : พระวันดี สุวาทโน (จันโท)
สาขาวิชา : พุทธศาสนา และปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : รศ. พิเศษ ดร. จรัส พยัคฆราชศักดิ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

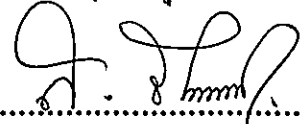
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระเทพวิสุทธิกวี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผศ. ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์)

..... อาจารย์ปรึกษาร่วม
(รศ. พิเศษ ดร. จรัส พยัคฆราชศักดิ์)

..... กรรมการ
(พระสุทธิสารโสภณ)

..... กรรมการ
(ผศ. พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : The Role and Significance of Sati (Mindfulness) in
Buddhist Teachings

Student's Name : Phra Vandee Suwattano (Jando)

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot

Co-Advisor : Assoc. Prof. Emeritus. Dr. Charas Phayaggharajasakdhi

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaviriyajarn
.....Dean of Graduate School
(Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

Thesis Committee

W. S. S.
.....Chairman
(Phrathepwisutthikawee)

J. Chonpairot
.....Advisor
(Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot)

Charas Phayaggharajasakdhi
.....Co-Advisor
(Assoc. Prof. Emeritus. Dr. Charas Phayaggharajasakdhi)

P. Suttthisarasophon
.....Member
(Phrasutthisarasophon)

S. Chaimusik
.....Member
(Asst. Emeritus Prof. Dr. Sukit Chaimusik)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา
ชื่อนักศึกษา	: พระวันดี สุวฑฒโน (จันโท)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ผศ. ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: รศ. พิเศษ ดร. จรัส พัยคฆราชศักดิ์
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาความหมาย ลักษณะ บทบาทความสำคัญและประโยชน์ของสติในพระพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสรุปและเสนอในเชิงพรรณนา

ผลจากการศึกษาพบว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ หรือการกระตุ้นเตือนจิตใจบุคคลให้ระลึกไว้ในอารมณ์ มีบทบาท คือคอยควบคุมบุคคลมิให้เกิดความประมาทผลอเลอ สติมีลักษณะเล่นไปข้างหน้าเหมือนดังลูกศร คือ สติจะเล่นไปให้ทันจิต จิตไปทางไหน สติต้องเล่นไปให้ทันเพื่อคอยระวังจิตเหมือนขามเฝ้าประตู ฉะนั้น

สติมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต คือ ทำให้บุคคลไม่ปล่อยจิตใจให้เลื่อนลอยไปจนเกิดเป็นความประมาท เมื่อบุคคลมีสติ จะทำให้เขากำหนดระลึกไว้ในอารมณ์ทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและอกุศล คุณประโยชน์ที่เกิดจากการมีสติ ในแง่ของพระวินัย จะทำให้บุคคลเกิดความระมัดระวังมิให้ตนล่วงละเมิดพระวินัย ในแง่ของพระสูตร จะทำให้บุคคลสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว และในแง่ของพระอภิธรรม จะทำให้บุคคลสามารถยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นสู่องค์แห่งสติปัญญาอัน ๔ และสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘

Thesis Title : **The Role and Significance of Sati [Mindfulness] in
Buddhist Teachings**

Student's Name : **Phra Wandee Suwattano [Jando]**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Advisor : **Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot**

Co-Advisor : **Assoc. Emeritus. Prof. Dr. Charas Phayaggharajasakdhi**

Academic Year : **B.E. 2549**

ABSTRACT

The purposes of this thesis are to study the meaning, characteristic, role, significance and benefit of mindfulness in Buddhism. It is a qualitative study and its data are from the Tipitaka, textbooks, documents and research works concerning the study topic.

The results of the study reveal that Sati means giving thought and care or attention to something. Sati keeps a person alert all the time. The characteristic of Sati is to move forward as an arrow, i.e. it will follow and catch up the mind as if a guard keeps watching at a gate.

The significance of Sati is to control a person by not letting his mind absent with carelessness. When a person keeps Sati in himself, he can realize an object of consciousness, both wholesome and unwholesome. The benefits that ones can obtain from having Sati are as follows: In the view of Vinaya Pitaka, Sati will keep an individual aware of the codes of discipline. In Discourse, Sati can help an individual realize what is wholesome and what is unwholesome. In Abhidhamma Pitaka, an individual can develop his mind to the Four Foundations of Mindfulness and to the Right Mindfulness in the Eightfold Path through Sati.

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดี จากบุคคลหลายท่านให้คำปรึกษาชี้แนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้วิจัย ขออนุโมทนาต่อท่าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์ ประธานที่ปรึกษาและรองศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จรัส พยัคฆราชศักดิ์ ที่ปรึกษาร่วมที่ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆ ในการวิจัยครั้งนี้มาโดยตลอด พร้อมทั้งให้คำปรึกษาให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยสามารถต่อสู้กับอุปสรรคและปัญหาต่างๆ จากการศึกษาในเบื้องต้นจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงขอเจริญพรขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณพระสุทธิสาร โสภณ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตร้อยเอ็ด พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วีริยาจารย์คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยพร้อมทั้งขอขอบคุณและขออนุโมทนา ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิกที่เอื้อเพื่อให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ และคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิประสาทความรู้ทุกแขนงวิชาจนทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้

กราบขอบพระคุณเจ้าอธิการสามารถ อานนุโท เจ้าอาวาสวัดบูรพา อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ช่วยปรับปรุงแก้ไข ตลอดทั้งช่วยค้นคว้าเอกสารต่างๆ ในการประกอบการทำวิจัย พระอธิการจันทา อชิโต เจ้าอาวาสวัดวิปัสสนา เสลภูมิ เจ้าอธิการทองคำ ถาวโร วัดบ้านหนองเหล็ก อำเภอพนมไพร ที่ให้กำลังใจ พระอาจารย์ไกล่รุ่ง ปัญญาวิโร สำนักสงฆ์พุทธจักรสมบัตินาราม พระสมร กุสโล วัดป่าโนนงาม และพระมหาอะหนุย จันละบุตร วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณอาจารย์ชัชวาล ชำมะณี ที่อนุเคราะห์ในการช่วยค้นคว้าข้อมูลและคุณโยมสัมฤทธิ์ โครคร ที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางค้นคว้าข้อมูล

ขอนอบน้อมแด่คุณพระรัตนตรัยที่เป็นจุดประกายหลักธรรมและแสงสว่างทางปัญญาในพระพุทธศาสนาและพระครูวิมลสังฆกิจ เจ้าคณะตำบลบ่อใหญ่ ตลอดทั้งคณะพระภิกษุสามเณร และทายกทายิกาชาวบ้านบ่อใหญ่ทุกท่าน คณะทายกทายิกาคุ้มวัดบูรพา อำเภอเสลภูมิ คณะทายกทายิกาบ้านโนนเมือง และโดยเฉพาะคุณพ่อชาย คุณแม่สวน และญาติพี่น้องทุกคนที่คอยให้กำลังใจ จนกระทั่งผู้วิจัยสามารถทำวิจัยสำเร็จลงได้ด้วยดีทุกประการ

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขออุทิศบุญกุศลคุณงามความดี อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่ หลวงปู่บัวทอง ปัญญาที่โป ผู้เป็นบูรพาจารย์อดีตเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรีบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

พระวันดี สุวฑฒโน

๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๕

สารบัญคำย่อ

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยใช้การอ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมทั้งอรรถกถาต่าง ๆ อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมาอ้างในที่นี้ได้ใส่ชื่อย่อของคัมภีร์ตามที่ได้กล่าวมาดังมีคำย่อและคำเต็ม ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังค
วิ.จ.	วินัยปิฎก จุลลวคฺค
วิ.ป.	วินัยปิฎก ปรีวารวคฺค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปณฺณาสก
ม.อ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อูปริปณฺณาสก
สั.ส.	สุตตันตปิฎก สัยฺยุตฺตนิกาย สคคาวคฺค
สั.ม.	สุตตันตปิฎก สัยฺยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค
สั.สพ.	สุตตันตปิฎก สัยฺยุตฺตนิกาย สพยตนวคฺค
อง.เอก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ทูก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ทูกนิปาต
อง.ติก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุตค.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย จตุตคนิปาต
อง.ปญฺจก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาต
อง.สตตค.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย สตตคนิปาต
อง.อฏฐก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย อฏฐกนิปาต
อง.ทสก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต
ขุ.ชา.	สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ชาตค
ขุ.อ.	สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อุนิเทส
ขุ.ธ.	สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท

ช.อิตี.	สุตตนตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ช.อุ.	สุตตนตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน
พระอภิธรรมปิฎก	
อภิ.ถ.	อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี
อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎกวิภังค
อภิ.ปุ.	อภิธรรมปิฎก ปุคคลปญญต

ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้การอ้างแบบ ๓ ตอนโดยอ้างชื่อคัมภีร์ เล่ม/ ชื่อ/ หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. ๑/๑๖๘/๒๕๐. หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังค เล่มที่ ๑ ชื่อที่ ๑๖๘ หน้าที่ ๒๕๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

กิตติกรรมประกาศ

สารบัญคำย่อ

สารบัญ

หน้า

ก

ข

ค

ง

ฉ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะ

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑

๑

๒

๒

๓

๓

๓

๔

บทที่ ๒ ความหมาย ลักษณะและประเภทของสติ

๒.๑ ความหมายของสติ

๒.๑.๑ ความหมายของสติ

๒.๑.๒ ความหมายของสติในพระวินัย

๒.๑.๓ ความหมายของสติในพระสูตร

๒.๑.๔ ความหมายของสติในพระอภิธรรม

๒.๒ ลักษณะของสติ

๒.๓ ประเภทของสติ

๒.๓.๑ สติตามธรรมชาติ

๒.๓.๒ สติจากการฝึกฝน

๒.๓.๓ ประเภทของสติตามคุณลักษณะ

๖

๖

๖

๑๑

๑๖

๒๐

๒๔

๒๕

๒๕

๓๐

๓๐

๒.๓.๔ ประเภทของสติแบ่งตามกาล	๓๔
๒.๓.๕ ประเภทสติตามหลักของการฝึกฝน	๓๕
บทที่ ๓ บทบาทและความสำคัญของสติ	๓๖
๓.๑ บทบาทและหน้าที่ของสติ	๓๖
๓.๒ ความสำคัญของสติ	๓๗
๓.๓ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านต่างๆ	๓๘
๓.๓.๑ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านการเมืองการปกครอง	๓๘
๓.๓.๒ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านเศรษฐกิจ	๔๑
๓.๓.๓ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านการศึกษา	๔๓
๓.๓.๔ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านสังคมสังเคราะห์	๔๕
๓.๓.๕ ความสำคัญของสติที่มีต่อการส่งเสริมปฏิบัติธรรม	๔๘
๓.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมให้มีสติ	๕๒
๓.๔.๑ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ ประการ	๕๒
๓.๔.๒ อริยมรรคมีองค์ ๘	๕๓
๓.๕ สาเหตุของความเสื่อมไปแห่งสติ	๕๕
๓.๕.๑ ทิฏฐิ ๒	๕๕
๓.๕.๒ ทิฏฐิ ๓	๕๖
๓.๖ สติที่ปรากฏในหลักธรรม	๕๖
๓.๖.๑ ธรรมมีอุปการะมาก	๕๖
๓.๖.๒ สติปัญญา ๔	๕๗
๓.๖.๓ พละ ๕	๕๘
๓.๖.๔ สังวร ๕	๕๘
๓.๖.๕ โภชณกัม ๗	๕๙
๓.๖.๖ สัทธรรม ๗	๕๙
๓.๖.๗ อริยมรรคมีองค์ ๘	๖๐
๓.๖.๘ นาถกรณธรรม ๑๐	๖๑
๓.๖.๙ อнуสสติ ๑๐	๖๒

บทที่ ๔ ประโยชน์และคุณค่าของสติ	๖๓
๔.๑ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน	๖๓
๔.๒ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อสังคม	๖๖
๔.๓ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการเมืองการปกครอง	๖๕
๔.๔ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อเศรษฐกิจ	๗๓
๔.๕ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการบริโภคปัจจัย ๔	๗๔
๔.๖ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการครองเรือน	๗๖
๔.๗ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการครองทรัพย์	๗๗
๔.๘ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง	๗๕
๔.๙ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการปฏิบัติธรรม	๘๑
๔.๑๐ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการฝึกสติ	๘๕
๔.๑๑ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของชาติ	๘๗
๔.๑๒ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา	๘๕
๔.๑๓ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการส่งเสริมสันติภาพของโลก	๕๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๑
๕.๑ สรุปผล	๑๐๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๖
๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๖
๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๐๗
บรรณานุกรม	๑๐๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาสังคมให้มีความมั่นคงเจริญก้าวหน้าขึ้น ทุกคนในชาติต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาไปพร้อมกันทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม การศึกษาเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ทำให้บุคลากรมีแนวความคิดก้าวไกลไปในทางแก้ไขปัญหา และการพัฒนาประเทศนั้นคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ต้องคำนึงถึงทั้งทางด้านร่างกายจิตใจและสติปัญญาควบคู่กันไปด้วย ทั้งนี้เพราะบุคคลที่มีความรู้มีสติปัญญาสูง สามารถคิดค้นวิทยาการใหม่ ๆ ก็จะทำให้ประเทศเจริญ แต่ถ้าบุคคลเหล่านั้นขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจคำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนก็จะทำให้สังคมวุ่นวายไม่มีความสุข เกิดปัญหาสังคมที่จะต้องหาทางแก้ไขอย่างไม่ที่สิ้นสุด

พระพุทธศาสนามีความสำคัญในการพัฒนาสังคม เมื่อคนอยู่รวมกันหลายคนในบ้านเดียวกัน ก็เกิดสภาพครอบครัวหรือสถาบันครอบครัวขึ้น ตามธรรมดาคนแต่ละคน ก็มีปัญหายุ่งยากในตัวของแต่ละคนอยู่แล้ว เมื่ออยู่รวมกันหลายคนในสภาพครอบครัวหากไม่มีธรรมก็จะทำให้เกิดปัญหาครอบครัวขึ้น อีกลักษณะหนึ่ง สติซึ่งเป็นหลักธรรมในการพัฒนาบุคลากรในสังคม มนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะในชุมชนนั้นๆ ถ้าขาดหลักธรรม คือ สติ ชุมชนและสังคมนั้นจะมีแต่ความวุ่นวาย ไม่มีความสุขในการดำเนินชีวิต สติจึงมีคุณค่าและความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคมให้มีความสุขความเจริญขึ้นไป

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สร้างพลังฝ่ายกุศลที่ทำให้เกิดความยับยั้งชั่งใจและพิจารณาทำงานให้สำเร็จเกิดประโยชน์อย่างถูกต้องโดยไม่ผิดพลาดทุกกรณี ทั้งคดีโลกและคดีธรรม นั้นคือ สติ ดังนั้น สติจึงมีอุปการะมาก สมควรอย่างยิ่งทุกคนจะฝึกสร้างสติให้มีพลังและทำให้เกิดขึ้นอย่างคล่องแคล่วจึงถือได้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักหลักการและเหตุผลของการกระทำ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วได้รับผลชั่วและชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ไม่ประมาทในชีวิตของตนนั้นคือการ ไม้ขาดสติ

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ในการศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนาว่ามีความหมาย และ บทบาทสำคัญอย่างไรต่อชาวพุทธผู้ที่เคารพนับถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างไร และเพื่อนำหลักของสติไปใช้เผยแพร่ตามแนวทางแห่งพุทธพจน์ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความหมายและลักษณะของสติในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาประโยชน์ของการใช้สติและคุณค่าของสติ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความหมาย ลักษณะ บทบาท ความสำคัญ ประโยชน์ของสติและคุณค่าของสติ ที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาจากคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางวิธีในการดำเนินการวิจัยโดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลหลักฐานคำสอนชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก
- ๑.๔.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ เอกสารและงานวิจัยจากสถาบันการศึกษาที่ต่าง ๆ

คือ

- ๑) สำนักวิทยบริการและสำนักงานบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ๒) สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- ๓) ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น
- ๔) ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- ๕) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ๖) ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตศรีล้านช้าง

จังหวัดเลย

- ๗) สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
- ๘) ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑.๔.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประกอบกับแนวคิดของผู้วิจัยแล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและมหาวิทยาลัยในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์จากการวิจัย คือ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบความหมายและลักษณะของสติในพระพุทธศาสนา
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบบทบาทและความสำคัญของสติ
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบประโยชน์ของการใช้สติและคุณค่าของสติ

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ในการศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอคำนิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ สติ หมายถึง ความระลึกได้ ความไม่เพลา ความคุมใจไว้กับกิจการจำสิ่งที่ทำเมื่อนานได้

๑.๗.๒ สัมมาสติ หมายถึง ความระลึกที่ชอบ ที่ถูกต้องตามธรรมเช่น ระลึกในสติปัญญา ๔

๑.๗.๓ มิจฉาสติ หมายถึง ความระลึกที่ผิด ที่เป็นโทษ เช่น การระลึกที่มีความโลภ ความโกรธและความหลง

๑.๗.๔ สติปัญญา หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติในการพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้เห็นตามความเป็นจริง

๑.๗.๕ สัจจธรรม หมายถึง ความสำรวมระมัดระวังไม่ให้ความชั่วหรือบาปอกุศลให้เกิดขึ้น

๑.๗.๖ สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนักรู้ความเข้าใจชัดเจนในสิ่งที่นึกคิดขึ้นมาได้

๑.๗.๗ พละ หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลังเครื่องเกื้อหนุนให้เกิดอริยมรรคขึ้น

๑.๗.๘ อริยสัจจ์ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐที่ทำให้บุคคลเป็นพระอริยเจ้ามี ๔ ประการ

๑.๗.๙ นิ वर्ณ หมายถึง สิ่งที่ขัดขวางกันจิตไม่ให้บรรลุความเจริญก้าวหน้าในทางคุณธรรม

๑.๗.๑๐ บทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ ที่กำหนดไว้ เช่น สติมีบทบาทในการระลึกได้

๑.๗.๑๑ ชั้น หมายถึง กอง หมวดหมู่หนึ่งๆ ของรูปธรรมและนามธรรม

๑.๗.๑๒ โพชฌงค์ หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์คุณแห่งการตรัสรู้

๑.๗.๑๓ อภินิหารปัจเจกขณ หมายถึง ข้อธรรมที่ต้องพิจารณาอยู่เป็นประจำ

๑.๗.๑๔ นาถกรรม หมายถึง หลักธรรมอันเป็นที่พึ่ง

๑.๖) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนาผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสติจึงประมวลมานำเสนอได้ดังต่อไปนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ “สติ” ไว้ในหนังสือเรื่องสติ ไว้ว่า “สติ แปลว่า แล่น รากศัพท์มาจากคำเดียวกับลูกศร “สระระ” แปลว่า “แล่น” คือแล่นไปมาแห่งความรู้ ความจำ โดยได้อธิบายว่าสติเป็นเครื่องขนส่ง ความรู้ ความจำ หรือปัญญามาใช้ให้ทันเวลาที่ต้องการ สติจึงเป็นเครื่องขนส่ง ความรู้ ความจำ และปัญญา แต่ไม่ใช่ความรู้ ตัวความจำ หรือตัวปัญญา ดังนั้นคนที่มีความรู้หากไม่มีสติ ก็ไม่สามารถนำความรู้ที่ออกมาใช้ได้ในเวลาต้องการ หรือคนที่มีความจำได้ดีแต่ในขณะที่ขาดสติ ก็ย่อมไม่สามารถนึกสิ่งที่ตนจำไว้แต่ก่อนนั้นขึ้นมาได้ หรือคนที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดในขณะที่ขาดสติ ก็ไม่สามารถใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาก็ได้”^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าสติไว้ในหนังสือ พุทธธรรมไว้ว่า “สติ คือความระลึกได้นึกได้ ความไม่เพลา การคุมใจไว้กับจิต หรือคุมจิตไว้กับสิ่งเกี่ยวข้อง จำการที่ทำคำที่พูดแล้วแม่นานได้ สตินอกจากจะหมายถึงความจำแล้ว ยังหมายถึงการระลึกได้ จำได้ ความไม่เพลา ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร”^๒

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภัทโท) ได้กล่าวถึงสติ ไว้ในหนังสือ อุปสมถิ์ ไว้ว่า “สติ คือความระมัดระวัง และรู้ว่ากำลังทำอะไรอยู่ มีความรู้สึกระลึกได้ และต้องประกอบไปด้วยปัญญา หรือมีปัญญาเกิดร่วมด้วยเสมอ เช่น ในการสอนการปฏิบัติกรรมฐานนั้นท่านได้กล่าวถึงสมาธิที่ถูกต้องไว้ว่า แม้จะมีความสงบไปถึงแก่ไหน ก็มีความรู้ตลอดกาลตลอดเวลา มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์บริบูรณ์ และเมื่อเจริญแล้วมันจะมีกำลังทำให้เกิดปัญญาได้ทุกขณะขึ้น เดิน นั่ง นอน สุข ทุกข์ ฯลฯ จิตจะรู้ตามความเป็นจริงของธรรมะ เช่น กำหนดลมหายใจก็ให้มีสติ สตินั้นคือความระมัดระวังรู้อยู่ว่า เดียวนี้เราทำอะไรอยู่ สติสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าเรากำลังทำอันนั้นอยู่ การมีสติ ความรู้สึกได้ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิต สตินี้ควบคู่กันกับความรู้สึก มีสติอยู่คือความระลึกได้ว่า เราพูดอยู่ หรือเราทำอะไร”^๓

^๑ พุทธทาสภิกขุ, สติ, (กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘), ๑๒๒ หน้า.

^๒ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), ๑๑๔๕ หน้า.

^๓ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภัทโท), อุปสมถิ์, (กรุงเทพฯ : กุสุสภา, ๒๕๓๕), ๑๘๔ หน้า.

พระสัทธัมมโชติกะ ได้ให้ความหมายของสติไว้ในหนังสือ ปรมัตถ์โชติกะ ไว้ว่า “สติ หมายถึง ความระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึกความทรงจำไม่เลือนลอยไม่ลืม สติเป็นธรรมชาติที่จำอารมณ์ เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตใจ เป็นประเภทกุศลเจตสิกในหมวดของ โสภณเจตสิกจัดเป็นพลธรรมคือมีความเป็นกำลังในการระลึกและจัดเป็นสัมมาสติคือความระลึกที่ถูกต้องและเป็นอินทรีย์คือความเป็นใหญ่ในการระลึกถึงกุศลธรรมทั้งปวง ตามหลักสัมปโยคนัย (เจตสิกที่ประกอบกับจิต) ได้แสดงสติ (สติเจตสิก เป็น ๑ ใน โสภณสาธาณเจตสิก ๑๕) ที่ประกอบกับจิต ไว้ว่า สติประกอบด้วยจิตได้แต่เพียง โสภณจิต (จิตที่สวयงาม ไม่มีโทษ) เพียง ๕๕ (หรือ ๕๑) ดวงในจิตทั้งหมด (คือ ๑๒๑ ดวง) เท่านั้น สติในพระอภิธรรมจึงมีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในธรรมอันเป็นโสภณเท่านั้น”^๔

พระมหาสุวณฺ์ สุวฑฺฒโน, ได้กล่าวถึงสติกับการศึกษาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, ไว้ว่า “สติมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เดียวต่อการศึกษาล่าเรียน เพราะถ้าผลของสติ ปล่อยให้ไปทีอื่นเสีย ความรับรู้ก็ไม่ดี เพราะจิตไม่รับในขณะที่ครูสอน ปัญญาคือความรู้ความเข้าใจในวิชานั้นๆ ก็ไม่เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดปัญญาก็เป็นความรู้ความเข้าใจที่ไม่แจ่มแจ้ง จะมีแต่ความสงสัยอยู่ตลอดไป จึงเป็นอุปสรรคต่อการเรียน สติจึงเป็นธรรมที่สำคัญใช้ระลึกรู้เข้าใจในวิชานั้นๆ เพราะการเรียน การศึกษาเป็นสิ่งที่รู้ด้วยจิตใจ สิ่งใดที่รู้ด้วยใจ สิ่งนั้น คือ สภาวธรรมใจที่เกิดกับใจ กล่าวคือ โดยอาการที่เอาตัวรู้คือสติเข้าไปกำหนดรู้ในขณะที่เรียนหนังสือหมายถึงการตั้งใจมีจิตจดจ่อต่อการเรียนในขณะที่ปัจจุบันนั้น นั่นคือ การมีสติเพื่อเกิดสมาธิคือความตั้งมั่นแห่งจิต เมื่อจิตมีสติและสมาธิการรับรู้ก็ดี ย่อมสามารถรู้เข้าใจในเนื้อหาวิชาที่ครูสอนโดยแจ่มแจ้ง จะเข้าใจได้ดีกว่าบุคคลผู้ขาดสติ เพราะบุคคลผู้ขาดสติไม่มีความระลึกได้โดยสมบูรณ์ จิตใจไม่จดจ่อจะส่งจิตใจไปที่อื่นเป็นส่วนมากจิตใจจะไม่อยู่กับเนื้อกับตัว จิตจะไม่รวมตัวเป็นหนึ่งการรับรู้จึงไม่สมบูรณ์”^๕

เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้ให้ความหมายของสติไว้ในหนังสือ สติ-สมาธิ ไว้ว่า “สติ คือ ความระลึกได้ คือการนึกขึ้นมาได้ เช่นเรานึกชื่อคนที่เรารู้แล้วขึ้นมาได้ นึกได้ว่าเราจะต้องไปรับประทานอาหารกลางวันกับเพื่อนเก่า เพราะนัดกันไว้แล้ว การแปลสตಿಯ่างนี้ ถูกในแง่เดียวคือ

^๔ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถ์โชติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), ๑๓๓ หน้า.

^๕ พระมหาสุวณฺ์ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, ๑๗๗ หน้า.

ยังไม่ครอบคลุมความหมายทั้งหมดของสติ ลองมาดูให้รอบด้านในแง่บวก สติคือความระลึกได้ ความจำได้ ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมเสมอที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ที่มาเกี่ยวข้อง ในแง่ลบคือความไม่เหลือ ไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อนเลือนลอยความ ไม่ประมาท (อปปมาท) ใวพจน์ของสติคำหนึ่งที่รู้กันมากก็คือ อปปมาท (ความไม่ประมาท) อันหมายถึงการเป็นอยู่โดยไม่ปราศจากสติ ตื่นอยู่เสมอ ระมัดระวัง สำนึกในหน้าที่เฉพาะหน้าที่พึงปฏิบัติ ขยายความออกไปอีกว่า คือ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่^๖

พรพิศ ศิริวิสูตร กล่าวถึงสติไว้ใน วิทยานิพนธ์เรื่อง สติและวิธีการพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ไว้ว่า สติ มีความสำคัญคือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ ใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวของธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่แต่ละอย่างได้แก่ อินทรีย์ ๕ คือ สรทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์และปัญญินทรีย์ สติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแห่งใจ จึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวของธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่แต่ละอย่างพระพุทธองค์จึงทรงตรัสไว้ว่าใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวของอินทรีย์ ๕ และ สติเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งใจ วิมุตติเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งสติและนิพพานเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งวิมุตติ^๗

เสนาะ ผดุงฉัตร กล่าวถึงสติ ไว้ในหนังสือ อานาปานสติกับชีวิตประจำวัน ไว้ว่า สติ เป็นหลักธรรมในการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในระบบใดก็ตามถ้าขาดศีลธรรมแล้วก็จะมีความวุ่นวาย ฉะนั้น สติจึงมีความสำคัญต่อสังคมในด้านการเมืองการปกครองไม่ว่าจะข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ก็ต้องมีหลักธรรมประจำใจ ในการพัฒนาสังคม คือ สตินั้นเองในการปกครองบ้านเมืองนั้น ทหารก็คือ งานรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ แม้ว่าการป้องกันจะต้องเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น^๘

จากการศึกษาเอกสารและผลงานต่างๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสนับสนุน การทำวิทยานิพนธ์ เรื่องบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูล จากเอกสารและผลงานต่างๆ ของท่านผู้รู้ทั้งหลาย ซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสติ เช่น ความหมายของสติ บทบาทของสติและคุณประโยชน์ของสติ เป็นต้น เพื่อให้การเขียนงาน

^๖ เสถียรพงษ์ วรรณปก, สติ-สมาธิ, ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ชันดำ, ๒๕๔๖), ๖๔ หน้า.

^๗ พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๕, ๑๘๕ หน้า.

^๘ เสนาะ ผดุงฉัตร, อานาปานสติกับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), ๑๐๔ หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มีความเป็นจริงและสอดคล้องกับแนวคิดของท่านผู้รู้ทั้งหลายและเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขของบุคคลในสังคม ต่อไป

บทที่ ๒

ความหมาย ลักษณะและประเภทของสติ

ในการศึกษา บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงความหมายของสติในพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม และประเภทของสติลักษณะของสติ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของสติ

๒.๑.๑ ความหมายของสติ

สติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พระพุทธองค์ได้แสดงไว้หลายสูตรตามความเหมาะสมของผู้รับฟัง สตินั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาของสติผู้วิจัยจะได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของสติจากท่านผู้รู้และคัมภีร์ต่าง ๆ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องสติในพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องของสติว่า

สติ หมายความว่า ความระลึกได้ คือระลึกได้ในสิ่งที่ทำ คำที่พูด และทำทุกขณะจิต และรู้ในอารมณ์ปัจจุบันโดยความไม่ประมาท คือรู้เท่าทันในสิ่งที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ใจก็ไม่ไปยินดียินร้าย ผู้ที่มีสติสมบูรณ์อันได้รับการฝึกฝนมาดีแล้วย่อมไม่หวั่นไหวต่อข้าศึก คือ ผู้มีจิตมั่นคงก็มีสติบริบูรณ์ ระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพานที่เป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์^๑

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า “สติ” ไว้ว่า สติ แปลว่า แล่น รากศัพท์มาจากคำเดียวกับลูกศร “สระระ” แปลว่า “แล่น” คือแล่นไปมาแห่งความรู้ ความจำ โดยได้อธิบายว่าสติเป็นเครื่องขนส่ง ความรู้ ความจำ หรือปัญญามาใช้ให้ทันเวลาที่ต้องการ สติจึงเป็นเครื่องขนส่ง ความรู้ ความจำ และปัญญา แต่ไม่ใช่ความรู้ ตัวความจำ หรือตัวปัญญา ดังนั้นคนที่มีความรู้หากไม่มีสติ ก็ไม่สามารถนำความรู้นั้นออกมาใช้ได้ในเวลาต้องการ หรือคนที่มีความจำได้ดีแต่ในขณะที่ขาดสติ ก็ไม่สามารถนึกสิ่งที่ตนจำไว้แต่ก่อนนั้นขึ้นมาได้ หรือคนที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดในขณะที่ขาดสติ ก็ไม่สามารถใช้ปัญญาแก้ไขปัญญาได้

^๑ อภ.เอก. ๒๐/๑๗๕/๓๕.

คำว่า สติ ในภาษาไทยมาจากคำว่า สติ ในภาษาบาลี และมาจากคำว่า สมฤติ ในภาษาสันสกฤต คำว่า สมฤติ ได้แปลมาจากภาษาไทยว่า สมประดี ซึ่งความหมายของคำว่า สมประดี คือไม่หลับไม่เมา และไม่บ้า ดังนั้นการมีสติจึงหมายถึง การไม่หลับ ไม่เมา ด้วยเช่นกัน^๒

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าสติไว้ว่า สติ คือความระลึกได้นี้ก็ได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับจิต หรือคุมจิตไว้กับสิ่งเกี่ยวข้อง จำการที่ทำคำที่พูดแล้วแม้ว่าการจำได้ สตินอกจากจะหมายถึงความจำแล้ว ยังหมายถึงการระลึกได้ จำได้ ความไม่เผลอ ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆอย่างไร

ความหมายที่แท้จำเพาะของตัวสติ อาจเข้าใจได้จากการพิจารณาปฏิบัติหน้าที่ของสติในกรณีที่สติทำงานแยกจากธรรมอื่นๆ เช่น ในการปฏิบัติที่เรียกว่า สติปัญญา ซึ่งสติจะมีหน้าที่เหมือนนายประตูเฝ้าคอยตรวจดูอารมณ์ที่ผ่านเข้าออกทางอายตนะต่างๆ ที่เป็นทางรับอารมณ์ จนสามารถถ่วงการกระทำ คำพูด ความคิด ให้ลดน้อยลง จนเป็นอิสระจากตัณหา อุปาทานได้^๓

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ให้ความหมายของสติว่าการตั้งใจระทำความดีด้วยความไม่ประมาทและได้สอนการปฏิบัติกรรมฐานด้วยหลักการใช้สติ หรือมีสติตามรักษา เน้นการพิจารณาอยู่เฉพาะในร่างกายส่วนต่างๆ ในการนั่ง นอน ยืน เดิน ด้วยความรู้สึที่ตั้งใจตั้งความรู้สึไว้กับตัว โดยอธิบายว่า ให้ตั้งสติและจิตใจไว้ที่จุดหมายของงานที่ตนกำลังทำอยู่ ตื่นตอนอยู่เสมอ ไม่ประมาทนอนใจ และคำว่าสติ ย่อมถือเป็นธรรมสำคัญของความเพียรทุกๆ ประโยคกาลโดยขาดสติกาลนั้นเรียกว่าขาดความเพียร^๔

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภัทโท) ได้ให้ความหมายของสติว่า คือความระมัดระวัง และรู้ว่ากำลังทำอะไรอยู่ มีความรู้สึกระลึกได้ และต้องประกอบไปด้วยปัญญา หรือมีปัญญาเกิดร่วมด้วยเสมอ เช่น ในการสอนการปฏิบัติกรรมฐานนั้นท่านได้กล่าวถึงสมาธิที่ถูกต้องไว้ว่า แม้จะมีความสงบไปถึงแค่ไหน ก็มีความรู้ตลอดกาลตลอดเวลา มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ บริบูรณ์ และเมื่อเจริญแล้วมันจะมีกำลังทำให้เกิดปัญญาได้ทุกขณะยืน เดิน นั่ง นอน สุข ทุกข์ ฯลฯ จิตจะรู้ตามความเป็นจริงของธรรมะ เช่น กำหนดลมหายใจก็ให้มีสติ สตินั้นคือความระมัดระวังรู้อยู่ว่า เตือนนี้เราทำ

^๒ พุทธศาสนิกฯ, สติ, (กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒.

^๓ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๘๑.

^๔ พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

อะไรอยู่ สติสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าเรากำลังทำอันนั้นอยู่ การมีสติ ความรู้สึกได้ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ในจิต สตินี้ควบคู่กันกับความรู้สึก มีสติอยู่คือความระลึกได้ว่า เราพูดอยู่ หรือเราทำอยู่^๕

สติหมายความว่า ความรู้สึกได้ทันทั่วทั้งที่รู้สึกตัวเรากำลังเป็นอะไร เรากำลังมีอะไรอยู่ในใจ ของเรานี้เป็นตัวสติที่จะรู้ ปกติคนเราไม่ค่อยรู้ไม่ “รู้” ด้วยสติ คือ ไม่เข้าใจสิ่งนั้นถูกต้อง ไม่รู้ว่าสิ่ง นั้นคืออะไร เกิดขึ้นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เราเข้าใจ แต่ตัวสติเกิดความรู้ขึ้นว่า ฉันกำลังเป็นอะไร ฉันกำลังมีอะไรอยู่ในจิตใจของฉัน^๖

สติ หมายความว่าระลึกได้ เมื่อเป็นอย่างนี้ ทำให้นึกเพ่งความหมายไปในแง่ของความจำ ซึ่งก็เป็นการถูกต้องในด้านหนึ่ง แต่อาจไม่เต็มตามความหมายหลัก ที่เป็นจุดมุ่งสำคัญก็ได้ เพราะ ถ้าพูดในแง่ปฏิเสศสตินอกจากหมายถึงความไม่ลืม ซึ่งตรงกับความหมายข้างต้น ที่ว่าความระลึก ได้แล้ว ยังหมายถึงความไม่เผลอ ไม่เดินเผลอ ไม่พินเพื่อนเลือนลอยด้วย ความหมายในแง่ปฏิเสศ เล็งไปความหมายในทางสำหรับว่าความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอใน อาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร

สติ คือการคอยระลึกถึงอยู่เนืองๆ การหวนระลึก สติคือ ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืมสติ คือสติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์มรรคหนึ่งเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า สัมมาสติ^๗

สติคือความระลึกได้ หรือนึกขึ้นมาได้ เช่นเรานึกชื่อคนที่เราลืมแล้วขึ้นมาได้ นึกได้ว่า เราจะต้องไปรีบประทานอาหารกลางวันกับเพื่อนเก่า เพราะนัดกันไว้แล้ว การแปลสติอย่างนี้ ถูก ในแง่เดียวคือยังไม่ครอบคลุมความหมายทั้งหมดของสติ ลองมาดูให้รอบด้านในแง่บวก สติคือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมเสมอที่จะปฏิบัติ ต่อสิ่งนั้นๆ ที่มาเกี่ยวข้อง ในแง่ลบคือความไม่เผลอ ไม่เดินเผลอ ไม่พินเพื่อนเลือนลอยความ ไม่ ประมาท (อปปมาท) ไฉพจน์ของสติคำหนึ่งที่รู้กันมากก็คือ อปปมาท (ความไม่ประมาท) อัน หมายถึงการเป็นอยู่โดยไม่ปราศจากสติ ตื่นอยู่เสมอ ระมัดระวัง สำนึกในหน้าที่เฉพาะหน้าที่พึง ปฏิบัติ ขยายความออกไปอีกว่า คือ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่^๘

^๕ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), อุปลมณี, (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔.

^๖ พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), สติธรรมะที่ใช้แก้ปัญหา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, มปป), หน้า ๕.

^๗ พระมหาติเรก พุทธยานันท, สติเคล็ดลับมองด้านในการเจริญสติอาศรมปฏิบัติธรรม แพร่แสงเทียน, (แพร่ : การเจริญภาพพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๕.

^๘ เสถียรพงษ์ วรรณปก, สติ-สมาธิ, ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ชันดำ, ๒๕๔๖), หน้า ๕.

จากการศึกษาความหมายของสติจึงสรุปความหมายว่าสติ คือ ความระลึกได้ในสิ่งที่ผ่านมา
 แม้นาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดีและไม่ดี เป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นเตือนให้จิตมีความระมัดระวังอยู่เสมอ
 ไม่ให้ผลอไม่ให้เป็นประมาทในการทำงาน มีความตื่นตัวต่อหน้าที่ต่างๆ

๒.๑.๒ ความหมายของสติในพระวินัย

สติในความหมายของพระวินัย หมายถึง การระมัดระวังควบคุมในการรักษาพระวินัยเพราะ
 การปฏิบัติตามบทบัญญัติทั้งหลายนี้ ภิกษุหรือภิกษุณีต้องอาศัยสติ เป็นตัวคอยควบคุม คอยยับยั้ง
 ตนเองไม่ให้ล่วงละเมิดพระปาติโมกข์ มีความสำรวมกายวาจา ประพฤติตามขนบธรรมเนียม
 ประเพณี ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวิธีดำเนินกิจต่างๆของสงฆ์ ส่วนใหญ่สติที่ปรากฏในพระ
 วินัยปิฎกนี้ ปรากฏในลักษณะที่เป็นฐานที่สำคัญ ในการรักษาศีลเพื่อคุ้มครองสถานภาพของภิกษุ
 ภิกษุณี เพื่อรักษาสังคมที่ถึงมาของสงฆ์ และเป็นตัวแปรที่สำคัญในการตัดสินใจการล่วงละเมิดกฎของ
 สังคมสงฆ์^๙

สติมีความสำคัญต่อการรักษาพระวินัยดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกว่าอาการที่
 จะต้องอาบัติ ๕ ประการ ได้แก่ด้วยไม่ละอายด้วยไม่รู้ ด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ ด้วยสำคัญว่าควรในของ
 ที่ไม่ควร ด้วยสำคัญว่าไม่ควร ในของที่ควร ดูก่อนอุบาสิ ภิกษุต้องอาบัติด้วยอาการ ๕ นี้แล ดูก่อน
 อุบาสิ ภิกษุต้องอาบัติด้วยอาการแม้อื่นอีก ๕ คือด้วยไม่เห็น ด้วยไม่ได้ฟัง ด้วยหลับ ด้วยเข้าใจว่า
 เป็นเช่นนั้น ด้วยลืมสติ ดูก่อนอุบาสิ ภิกษุต้องอาบัติด้วยอาการ ๕ นี้แล^{๑๐}

พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงโทษ ๕ ประการของภิกษุผู้นอนหลับ โดยขาดสติตั้งมั่น ได้แก่ หลับ
 เป็นทุกข์ ตื่นเป็นทุกข์ ฝันเรื่องลามก เทพยาคาไม่รักษา อสุจิเคลื่อน เพราะเหตุที่ภิกษุบางพวกฉัน
 อาหารดีๆ แล้วนอนหลับ สติไม่ตั้งมั่น ไม่รู้สึกตัว น้ำอสุจิไหลออกมาเพราะความฝัน ทำให้
 เสนาสนะเปราะเปื้อน ซึ่งจะไม่เกิดแก่ภิกษุผู้ครองสติตั้งมั่น การนอนหลับอย่างไม่มีสติตั้งมั่นนั้น
 ได้แก่การนอนหลับที่เป็นทุกข์ ตื่นเป็นทุกข์ ฝันเรื่องลามก เทพยาคาไม่รักษา อสุจิเคลื่อน เพราะเหตุ
 ที่ภิกษุบางพวกฉันอาหารดีๆ แล้วนอนหลับ สติไม่ตั้งมั่น ไม่รู้สึกตัว น้ำอสุจิไหลออกมาเพราะ

^๙ พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”,
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่),
 ๒๕๔๕, หน้า ๔๓.

^{๑๐} วิ.ป. ๑๐/๑๑๕๖/๘๑๐.

ความฝัน ทำให้เสนาสนะเปราะเปื้อน ซึ่งจะไม่เกิดกับภิกษุผู้ครองสติตั้งมั่น นอนหลับอย่างครองสติตั้งมั่น^{๑๑}

สติที่ปรากฏใน การระงับอธิกรรม ในสติวินัย ปรากฏคำว่า ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ สติวินัย (การระงับโทษโดยยกให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์) เป็นการระงับคดีความที่กล่าวโทษพระภิกษุ (ซึ่งเป็นพระอรหันต์)ว่าได้ทำการละเมิด (ต้องอาบัติ) สิกขาบท (บทบัญญัติแห่งพระวินัยสงฆ์) โดยไม่ต้องพิจารณาอธิบายได้ว่า โดยปกติแล้วภิกษุที่เป็นพระอรหันต์นั้นจะไม่ทำผิดวินัยเด็ดขาด เพราะพระอรหันต์มีคุณสมบัติประการหนึ่ง คือ การเป็นผู้ที่มีสติอย่างสมบูรณ์ เมื่อมีการกล่าวโทษภิกษุนั้นขึ้นมา สงฆ์ก็จะร่วมกันให้ธรรมที่เรียกว่า สติวินัย เพื่อประกาศความไม่มีโทษของภิกษุ (ซึ่งเป็นพระอรหันต์) นั่นดังนี้ พระทัฬหฬนุตรผู้ได้บรรลุพระอรหันต์ตลอดตั้งแต่อายุ ๗ ขวบแล้ว ไม่มีกิจเพื่อการปฏิบัติให้บรรลุธรรมขั้นสูงทำอีก สงฆ์ได้แต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการแจกอาหาร (ภัตตุงเทศกะ) และที่อยู่อาศัย(เสนาสนะปัญญาปะกะ) ของหมู่ภิกษุ ต่อมาได้ถูกใส่ความด้วยกล่าวโทษว่า ล่วงละเมิดสิกขาบท พระพุทธเจ้าจึง ทรงแสดงธรรมิกถา รับสั่งกับพระภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล สงฆ์จึงให้สติวินัยแก่ทัฬหฬนุตร ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว”^{๑๒}

สติที่ปรากฏในสิกขาบทและการระงับอธิกรรม ได้แสดงความสำคัญและขอบเขตของสติได้อย่างชัดเจน คือ ผู้ที่มีสติอย่างสมบูรณ์แล้ว จะไม่มีการกระทำในสิ่งที่เป็นโทษหรือเป็นความผิดได้อย่างเด็ดขาด เพราะมีสติ (ความไม่ประมาท) อยู่เสมอ เป็นสติที่มีพลังพอในการป้องกัน ความคิด คำพูด และการกระทำในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์เท่านั้น

ความหมายของสติใน การฝึกจิต ในอานาปานสติสมาธิภา (ว่าด้วยสมาธิอันประกอบด้วยสติ) ปรากฏคำว่าสติอยู่ ๓ คำ อานาปานสติ ดำรงสติ และมีสติ เมื่อภิกษุจำนวนมากได้ทำลายชีวิตตนด้วยความเห็นผิดว่าเพราะมีชีวิตจึงมีความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนภิกษุฝึกจิตให้มีความสุขสงบ สดชื่น มีทศนะที่ถูกต้องในการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งพระวินัยสงฆ์ ตามขนบธรรมเนียม ประเพณี ความประพฤติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ที่ดีของภิกษุสงฆ์ได้เป็นอย่างดีและมีมีความสุข ดังนี้ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ อานาปานสติสมาธิ อันภิกษุอบรมอย่างไร ทำให้มากอย่างไร จึงเป็นคุณสงบ ประณีต เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรายานสงบไปโดยฉับพลัน จุลละอองและฝุ่นที่ฟุ้งขึ้นในเดือนทำยฤดูร้อน ฝนใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล ย่อมยังละอองและฝุ่นนั้นๆ ให้อันตรายานสงบไปได้ โดยฉับพลันฉะนั้น ดูกรภิกษุ

^{๑๑} วิ.ป. ๑๐/๑๒๒๔/๘๕๖.

^{๑๒} วิ.ญ. ๖/๕๕๔/๓๔๐.

ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในสุป่าก็ตาม อยู่ ณ โคนต้นไม้ก็ตาม อยู่ในสถานที่สงัดก็ตาม นั่งดูบัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติบายหน้าสู่กรรมฐาน ภิกษุนั้นย่อม มีสติ หายใจออก มีสติหายใจเข้า...”^{๑๓}

ที่ปรากฏอย่างชัดเจนในอานาปานสติสมาธิภาวนา ปรากฏเป็นการฝึกจิตตนให้เกิดความสุข เพื่อเป็นกำลังสนับสนุนในการประพฤติตามพระวินัยของสงฆ์ เพื่อเป็นฐานที่ทำให้เกิดสมาธิและปัญญาด้วยสัมมาทิฐิ คำที่มีความหมายเกี่ยวกับสติอยู่ ๕ คำ ในช้อยกเว้นของสิกขาบทต่างๆ และเงื่อนไขในการลาสิกขาบท คือ คำว่า “ไม่รู้สีกตัว บ้าหรือวิกลจริต จิตฟุ้งซ่านหรือเป็นบ้าไปชั่วขณะ กระสับกระส่ายเพราะเวทนา กล้า สิกขาบท เป็นบทบัญญัติที่เป็นศีลหรือเป็นข้อห้ามสำหรับภิกษุ และภิกษุณีที่พึงศึกษาและปฏิบัติตาม มีจำนวน ๒๒๗ ข้อสำหรับภิกษุและจำนวน ๓๑๑ ข้อ สำหรับภิกษุณี ได้ปรากฏคำที่มีความหมายเกี่ยวกับสติ เช่น

ปาราชิกสิกขาบท ได้แก่ปาราชิกสิกขาบททั้ง ๔ ข้อของภิกษุ และปาราชิกสิกขาบททั้ง ๘ ของภิกษุณี ปาราชิกสิกขาบทเป็นสิกขาบทที่มีบทลงโทษรุนแรงที่สุด คือ ภิกษุ (ภิกษุณี) ที่ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ต้องถือว่าพ้นสภาพการเป็นภิกษุ (ภิกษุณี) ทันทีล่วงเกินสิกขาบท โดยไม่จำเป็นต้องมีการกล่าวโทษ หรือไม่จำเป็นต้องมีการพิจารณาความผิด ดังนี้^{๑๔}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ (การเสพเมถุนธรรม) พระพุทธเจ้า ทรงมีพระบัญญัติว่า “ก็ ภิกษุ (ภิกษุณี) โดเสพเมถุนธรรม ภิกษุ (ภิกษุณี) นั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” แต่ในอนาปัตติวารซึ่งเป็นช้อยกเว้นของสิกขาบท กล่าวว่า ภิกษุ (ภิกษุณี) ต่อไปนี้ แม้ได้กระทำการล่วงละเมิดก็ไม่เป็นอาบัติ หรือไม่เป็นการล่วงละเมิดพระวินัย คือ “ภิกษุ ไม่รู้สีกตัว๑ ภิกษุวิกลจริต๑ ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน๑ ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ๑ เหล่านี้ไม่ต้องอาบัติ...”^{๑๕}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ (การกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม) พระพุทธเจ้า ทรงมีพระบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุ (ภิกษุณี) โด ไม่รู้เฉพาะกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม อันเป็นความรู้ ความเห็น อย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้เช่นนั้น ข้าพเจ้าเห็นเช่นนั้น ครั้นสมัยอื่นแต่นั้น อันผู้ใดผู้หนึ่ง ถือเขาก็ตาม ไม่ถือเขาก็ตาม เป็นอันต้องอาบัติแล้ว มุ่งความหมดจด จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า แนะท่าน ข้าพเจ้าไม่รู้เช่นนั้น ได้กล่าวเห็น ได้พูดพล่อยๆ เป็นเท็จเปล่าๆแม้ภิกษุ (ภิกษุณี) นี้ ต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ “ภิกษุสำคัญว่าได้บรรลุ๑ ภิกษุไม่ประสงค์จะกล่าวอวด๑ ภิกษุวิกลจริต๑ ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน๑ ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ๑ ไม่ต้องอาบัติ...”^{๑๖}

^{๑๓} วิ.มहा. ๑/๑๗๘/๒๕๐.

^{๑๔} วิ.มहा. ๑/๔๖/๔๓๗.

^{๑๕} วิ.มहा. ๑/๔๗/๒๑๖.

^{๑๖} วิ.มहा. ๑/๒๘๑/๔๑๗.

ปาราชิกสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี ๔ ข้อและเฉพาะภิกษุณีอีก ๔ ข้อ เป็นบทบัญญัติสำคัญที่สุด เพราะหากภิกษุและภิกษุณีได้กระทำความผิดอันเป็นการล่วงละเมิดบทบัญญัติข้อใดข้อหนึ่งแล้วต้องพ้นสภาพหรือขาดจากความเป็นภิกษุหรือภิกษุณีทันที แต่สำหรับภิกษุหรือภิกษุณีผู้ไม่มีสติ สติวิปลาส สติวิปลาสไปชั่วขณะแล้ว แม้จะได้ทำการล่วงละเมิดบทบัญญัติข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด ก็ได้รับข้อยกเว้นว่าไม่เป็นการล่วงละเมิด จึงไม่ต้องพ้นสภาพการเป็นภิกษุหรือภิกษุณีนั้น สติจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดในการครองตนในเพศบรรพชิต^{๑๗}

สังฆาติเสสสิกขาบท ได้แก่สังฆาติเสส ๑๑ ข้อสำหรับภิกษุและ ๑๖ ข้อสำหรับภิกษุณี เมื่อภิกษุหรือภิกษุณีใดได้ล่วงละเมิดบทบัญญัติข้อหนึ่งข้อใดแล้ว ต้องขอรับโทษจากสงฆ์เมื่อสงฆ์ได้ให้โทษแล้วจึงจะพ้นจากความผิดนั้น

สังฆาติเสสเฉพาะภิกษุ เช่น กายสังสัคคสิกขาบท (การถูกต้องกายกับมาตุคาม) พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุกำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าถึงด้วยกายกับมาตุคาม คือ จับมือก็ตาม จับช่องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม (ไม่ล่วงละเมิดพระวินัย) คือ “ภิกษุไม่จงใจถูกต้อง๑ ภิกษุถูกต้องด้วยไม่มีสติ๑ ภิกษุวิกลจริต๑ ภิกษุจิตฟุ้งซ่าน๑ ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ๑ ไม่ต้องอาบัติแล...”^{๑๘}

สังฆาติเสสสำหรับภิกษุและภิกษุณี เช่น สังฆาติเสสสิกขาบท (ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน) พระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุ (ภิกษุณี) ใด ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถือเอาอิทธิอื่นเป็นเหตุแตกแยกกัน ขกย่องยืนอยู่ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอาอิทธิอื่นเป็นเหตุแตกแยกกัน ขกย่องยืนอยู่ของท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกันย่อมอยู่ผาสุก แลภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังขกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลาย ฟังสวดสมนุภาสกว่าจะครบสามจบเพื่อสละกรรมนั้นเสีย หากเธอสวดสมนุภาสจะครบสามจบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้โดย่างนี้นั้นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย นั้นเป็นสังฆาติเสส...” การทำให้สงฆ์แตกกัน ภิกษุ (ภิกษุณี) ต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ “ภิกษุ (ภิกษุณี) ผู้ยังไม่สวดสมนุภาส๑ ภิกษุผู้สละเสียได้๑ ภิกษุวิกลจริต๑ ภิกษุอาทิกัมมิกะ๑ ไม่ต้องอาบัติแล...”^{๑๙}

^{๑๗} พรพิศ ศิริวิสุตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ่างแล้ว, หน้า ๔๖.

^{๑๘} วิ.มหา. ๑/๓๗๕-๓๗๖/๕๐๑.

^{๑๙} วิ.มหา. ๑/๕๕๓-๖๒๕/๗๑๒-๗๓๕.

สังฆาทิเสสสิกขาบท สังฆาทิเสสสิกขาบทสำหรับภิกษุ ๑๓ ข้อและสำหรับภิกษุณี ๑๗ ข้อ เป็นบทบัญญัติที่สำคัญรองลงมาจากปาราชิกสิกขาบท หากภิกษุหรือภิกษุณีใดล่วงละเมิดบทบัญญัติข้อหนึ่งข้อใดแล้ว ต้องขอรับโทษจากสงฆ์ เมื่อสงฆ์ได้ให้โทษแล้วจึงจะพ้นจากความผิดนั้น หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนจบ แต่สำหรับภิกษุหรือภิกษุณี ที่ไม่มีสติ สติวิปลาสไปชั่วขณะ และกระสับกระส่ายเพราะเวทนาหรือเวทนากล้า แม้จะได้รับการล่วงละเมิดบทบัญญัติข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด การทำของภิกษุหรือภิกษุณีนั้นก็ไต่ยกเว้นว่า ไม่เป็นการล่วงละเมิด (ไม่อาบัติ)

การลาสิกขาบท คำที่มีความหมายเกี่ยวกับสติ ปรากฏเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้การลาสิกขาใช้ไม่ได้ คือ ภิกษุผู้บอกลาสิกขาหรือภิกษุผู้รับการบอกลาสิกขา วิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน มีสติกระสับกระส่ายเพราะเวทนาประการใดประการหนึ่ง

สติ ปรากฏในสิกขาบททั้งหลายด้วยคำที่มีความหมายเกี่ยวกับสติอยู่ ๔ คำคือคำว่า ๑. ไม่รู้สึกตัว (ไม่มีสติ) ๒. บ้าหรือวิกลจริต (สติวิปลาส) ๓. จิตฟุ้งซ่านหรือเป็นบ้าไปชั่วขณะ (สติวิปลาสไปชั่วขณะ) ๔. กระสับกระส่ายเพราะเวทนาหรือเวทนากล้า (ไม่มีสติ)^{๑๐}

สติที่ปรากฏในการระงับอธิกรณ์ ในอุมุพหวินัย ปรากฏคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับสติ คือ บ้าหรือวิกลจริต อุมุพหวินัย (การระงับโทษโดยยกให้ว่าเป็นบ้า) เป็นการระงับคดีความที่กล่าวโทษภิกษุ (ผู้เป็นบ้า) ว่า ได้ล่วงละเมิดสิกขาบท ดังนี้ “พระคัคคะวิกลจริตมีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติกล่วงละเมิดสิกขาบททั้งทางกายและวาจา ต่อมาได้ถูกกล่าวโทษว่าล่วงละเมิดสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมิกถาแล้วรับสั่งกับพระภิกษุว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล สงฆ์จึงให้อุมุพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะผู้หายวิกลจริตแล้ว”^{๑๑}

การที่ภิกษุได้ทำผิดในขณะที่เป็นบ้า วิกลจริต หรือสติวิปลาส)เมื่อภิกษุนั้นหายวิกลจริตแล้ว แม้จะถูกกล่าวโทษในความผิด ภิกษุนั้นก็ไม่ต้องรับโทษ เพราะได้รับยกเว้นว่าได้ทำในขณะที่ไม่มีสติ สติจึงคุ้มครองภิกษุผู้กระทำผิดที่วิกลจริตหรือเป็นบ้า

สติ ปรากฏเป็นนามธรรมที่แฝงอยู่ในการปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงาม เพื่อความน่าเลื่อมใสศรัทธาของภิกษุและภิกษุณี โดยอาศัยสติในระดับธรรมชาติและสติระดับการฝึกเบื้องต้น ที่ให้มีสติอยู่กับกายเป็นสิ่งสำคัญ เช่น

^{๑๐} พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕.

^{๑๑} วิ.ญ. ๖/๖๐๐/๓๔๕.

ปิ่นทวาริภักดิ์ (วัดของภิกษุผู้เที่ยววิณฑนาต) พระพุทธเจ้า ทรงมีพระบัญญัติข้อควรปฏิบัติในการวิณฑนาตแก่ภิกษุ ดังนี้ “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เที่ยววิณฑนาตเป็นวัตรคิดว่า จักเข้าบ้านในบัดนี้ เมื่อปกปิดมณฑลสาม ฟังนุ่งให้เป็นปริมณฑล คาคประคคเอน ห่มผ้า๒ ชั้น กัดลูกกลมล้างบาตรแล้ว ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยไม่ต้องรีบร้อน ฟังปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน ฟังสำรวจด้วยดีไปในละแวกบ้าน ฟังมีตาทอดลงไปในละแวกบ้าน อย่าเว็กผ้าไปในละแวกบ้าน อย่าหัวเราะลั่นไปในละแวกบ้าน อย่าโคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน อย่าค้ำกายไปในละแวกบ้าน อย่าคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน อย่าเดินกระโห่งไปในละแวกบ้าน เมื่อเข้านิเวศน์ฟังกำหนดว่า จักเข้าทางนี้ จักออกทางนี้ อย่ารีบร้อนเข้าไป อย่ารีบร้อนออกเร็วนัก อย่ายืนไกลนัก อย่ายืนใกล้นัก อย่ายืนนานนัก อย่ากลับเร็วนัก ฟังกำหนดว่า เขาประสงค์จะถวายภิกษา หรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าเขาพักการทำงาน ลูกจากที่นั่ง จับทัพพี หรือจับภาชนะ หรือตั้งไว้ ฟังยืนด้วยคิดว่าเขาประสงค์จะถวาย เมื่อเขาถวายภิกษา ฟังแหวกผ้าซ้อนด้วยมือซ้าย ฟังน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือขวา แล้วฟังใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับภิกษา และไม่ฟังมองหน้าผู้ถวายภิกษา ฟังกำหนดว่าเขาประสงค์จะถวายแกลงหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าเขาจับทัพพี จับภาชนะ หรือตั้งไว้ ฟังยืนด้วยคิดว่าเขาประสงค์จะถวาย เมื่อเขาถวายภิกษาแล้วฟังคลุมบาตรด้วยผ้าซ้อน แล้วกลับโดยเรียบร้อย ไม่ต้องรีบร้อน ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นวัตรของภิกษุผู้เที่ยววิณฑนาตเป็นวัตร ซึ่งบุคคลผู้เที่ยววิณฑนาตเป็นวัตร ฟังประพฤติให้เรียบร้อย...”^{๒๒}

วัจจุกฎิวัตร (วัตรเกี่ยวกับการใช้ห้องสุขา) พระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติข้อควรปฏิบัติแก่ภิกษุในการใช้ห้องสุขาด้วยการมีสติ ดังนี้ “ภิกษุใดไปวัจจุกฎิ ภิกษุนั้นยืนอยู่ข้างนอก ฟังกระแอมขึ้นแม้ภิกษุผู้อยู่ข้างในฟังกระแอมรับ ฟังพาดจิวรไว้บนราวจิวร หรือบนสายระเดียง แล้วเข้าวัจจุกฎิ ทำให้เรียบร้อย ไม่ต้องรีบร้อน ไม่ฟังเข้าไปเร็วนัก ไม่เว็กผ้าเข้าไป ยืนบนเชิงถ่ายอุจจาระแล้วจึงค่อยเว็กผ้า ไม่ฟังถอนหายใจใหญ่พลางถ่ายอุจจาระ ไม่ฟังเคี้ยวไม้ชำระฟันพลางถ่ายอุจจาระ ไม่ฟังถ่ายอุจจาระนอกรางอุจจาระ ไม่ฟังถ่ายปัสสาวะนอกรางปัสสาวะ ไม่ฟังบ้วนขะพะลงในรางปัสสาวะ ไม่ฟังชำระด้วยไม้หยาบ ไม่ฟังทิ้งไม้ชำระในช่องอุจจาระ ยืนบนเชิงถ่ายแล้วปิดผ้า ไม่ฟังออกมาเร็วนัก ไม่ฟังเว็กผ้าออกมา ยืนบนเชิงชำระแล้วฟังเว็กผ้า ไม่ฟังชำระให้มีเสียงดังจะ ไม่ฟังเหลือน้ำไว้ในกระบอบชำระ ยืนบนเชิงชำระแล้วฟังปิดผ้า ถ้าวัจจุกฎิอันภิกษุถ่ายไว้เลอะเทอะ ต้องล้างเสีย ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระเต็มฟังเทไม้ชำระถ้าวัจจุกฎิรก ฟังกวาดวัจจุกฎิ ถ้าชานภายนอก บริเวณ

^{๒๒} วิ.ญ. ๓/๔๒๖/๑๘๓.

ชุ่มประตูดก ฟิงกวาดเสียบ ถ้าน้ำในหม้อชำระ ไม่มีฟิงตักน้ำมาไว้ในหม้อชำระ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้ แล เป็นวัจจกฏีวัตรของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลาย ฟิงประพตติเรียบร้อยในวัจจกฏี”^{๒๓}

ดังนั้น สติที่ปรากฏในพระวินัยแม้จะไม่ได้กล่าวความหมายของสติไว้ตรงๆ แต่ก็สามารถที่จะให้ความหมายของสติจากการที่ได้ศึกษาจากพระวินัย สติ หมายถึง ความระมัดระวัง ไม่หลงลืม ในการรักษาระเบียบวินัย ไม่ล่วงละเมิดพระวินัย เป็นต้น

๒.๑.๑ ความหมายของสติในพระสูตร

พระสูตรเป็นหมวดคำสอนที่ปรับให้เหมาะสมกับอริยาคัยของผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังผ่อนคลาย ความเห็นผิด เป็นข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิขั้นสูง เป็นเครื่องละกิเลสอย่างกลางที่กั้นจิตมิให้เป็นสมาธิ สติที่ปรากฏในพระสูตร ปรากฏเป็นหลักคำสอนให้รู้จัก เข้าใจ เห็นถึงความหมายความสำคัญของ สติต่อชีวิต และวิธีการใช้สติให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต จนถึงวิธีการพัฒนาสติเพื่อให้เกิดประโยชน์ ต่อตนเองและผู้อื่นเพื่อเป็นหนทางให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

สติ หมายถึง ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม เป็นสติ ในองค์มรรค เป็นเครื่องกั้น รักษา ค้ำครอง ป้องกันกระแสนั้นหา ทิฐิ กิเลส พุจริต อวิชา ดังนี้ “สติ ความระลึก คือ ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ สติ ความระลึก ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ ในอุเทศว่า “สติ เตสํ นิวารณํ” นี้เรียกว่า สติ บทว่าเป็นเครื่องกั้น ความว่า เป็นเครื่องกั้น คือ เป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องค้ำครอง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สติ เป็นเครื่องกั้นกระแสนั้นหาและกิเลสต่างๆ”^{๒๔}

สติ หมายถึง ความไม่ประมาท ในความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตแม้คำสอนของพระพุทธ องค์ทรงย่อลงในความไม่ประมาทจะเห็นได้จากเมื่อพระพุทธองค์ก็รวมลงในความไม่ประมาท ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายบัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงทำประ โยชน์ตนและประ โยชน์ของผู้อื่นให้ สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิดนี้เป็นพระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต”^{๒๕}

ความไม่ประมาท เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของความมีสติ ซึ่งต้องมีอยู่เสมอในชีวิตเป็น ชื่อเรียกโดยเฉพาะของ สติ ที่กำกับการดำเนินชีวิตและกำกับการประพฤติปฏิบัติในชีวิต ด้วยการมี สติระลึกอยู่กับสิ่งที่ปัจจุบัน ที่กำลังคิด พุด ทำ อยู่ในขณะนั้น ไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย หลงลืมไป พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้บุคคลทำความไม่ประมาท ๔ ประการดังนี้ “ดูกร ภิกษุ

^{๒๓} วิ.ญ. ๗/๔๓๗/๑๕๗.

^{๒๔} พุ.ญ. ๓๑/๗๗/๑๕.

^{๒๕} ที.ม. ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

ทั้งหลาย ควรทำความไม่ประมาทโดยฐานะ ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละกายทุจริตจงเจริญกายสุจริต และอย่าประมาทในการละวจีทุจริตและเจริญวจีสุจริต นั้น จงละมโนทุจริตจงเจริญมโนสุจริต และอย่าประมาทในการละมโนทุจริตและเจริญมโนสุจริต นั้น จงละมิจฉาทิฐิจงเจริญสัมมาทิฐิ และอย่าประมาทในการละมิจฉาทิฐิและเจริญสัมมาทิฐินั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุละกายทุจริตเจริญกายสุจริต ละวจีทุจริตเจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริตเจริญมโนสุจริต ละมิจฉาทิฐิเจริญสัมมาทิฐิ ในกาลนั้นย่อมไม่กลัวความตาย อันจะมีในภายหน้า”^{๒๖}

คาถาธรรมบทในกลุ่มความไม่ประมาท ประมวลและสรุปความไม่ประมาทได้ว่า ความไม่ประมาท เป็นทางให้ถึงนิพพาน ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย ผู้ประมาทย่อมเหมือนคนที่ตายแล้ว ผู้รู้ย่อมตั้งอยู่บนความไม่ประมาท ย่อมยินดีและมีความเพียรในธรรมที่พระอริยะประพฤติ และยอมให้สัมผัสพระนิพพาน ยศยอมเจริญแก่ผู้มีความขยัน มีสติ มีกิจการงานที่สะอาด ใคร่ครวญแล้วจึงทำ มีความสำรวม มีชีวิตอยู่โดยธรรมและไม่ประมาท ผู้มีปัญญาพึงสร้างที่พึ่งซึ่งห้วงน้ำ คือกิเลสท่วมไม่ได้ ด้วยความขยัน ความไม่ประมาท ความสำรวมระวังและฝึกตน คนทั้งหลายเป็นผู้พาลมีปัญญาพาลเป็นผู้ประมาท ส่วนนักปราชญ์รักษาความไม่ประมาทเหมือนกับทรัพย์อันประเสริฐสุด ท่านทั้งหลายอย่าประมาท อย่าชมเชยด้วยความยินดีในกาม เพราะผู้ไม่ประมาทพึงพินิจอยู่ย่อมได้สุขอันไพบูรณ์ ผู้รู้เมื่อบรรเทาความประมาทด้วยความไม่ประมาทได้แล้ว ขึ้นสู่ปัญญาจุปราสาท ไม่มีความเศร้าโศก ย่อมพิจารณาเห็นหมู่วิวาตผู้มีความเศร้าโศก เหมือนบุคคลอยู่บนภูเขา มองเห็นคนที่อยู่ภาคพื้นฉะนั้น คนฉลาดเหมือนคนอื่นเขาประมาทก็ไม่ประมาท เมื่อคนอื่นหลับก็ตื่นนอนอยู่โดยมาก ย่อมละบุคคลเหล่านั้น เหมือนม้าเฝ้าเต้าดีละม้าไม่มีกำลังไปฉะนั้น ท้าวหม่อมราชวงศ์ได้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลายก็เพราะความไม่ประมาท บัณฑิตจึงสรรเสริญความไม่ประมาทและติเตียนความประมาท ภิกษุยินดีหรือเห็นภัยในความไม่ประมาท จะสามารถเผด็จโทษน้อยใหญ่ให้หมดไปได้เหมือนไฟไหม้เชื้อ เป็นผู้ไม่เสื่อม นับว่าอยู่ไกลพระนิพพาน”^{๒๗}

ความไม่ประมาทเลิศกว่ากุศลธรรมทั้งหมด ในธรรมทั้งหลายอกุศลธรรมเป็นธรรมฝ่ายดีนั้นความไม่ประมาทเลิศกว่ากุศลธรรมทั้งหมด เพราะความไม่ประมาททำให้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ และทำให้เจริญโพชฌงค์อันเป็นองค์ตรัสรู้ ๗ ประการได้ โดยเปรียบเทียบความไม่ประมาทเลิศกว่าธรรมทั้งหลาย เหมือนพระพุทธเจ้าเลิศกว่าสัตว์ทุกชนิด ดังนี้ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่มี

^{๒๖} อัง.จตุกก. ๒๑/๑๑๖/๑๔๑.

^{๒๗} พระศาสนโสภณ, แปลอรรถกถา ธรรมบท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๓๗.

เท่าก็ดี ไม่มีเท่าก็ดี มี ๒ เท่าก็ดี มี ๔ เท่าก็ดี มีเท่ามากก็ดี รูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาที่ดี ไม่มีสัญญาที่ดี มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี มีประมาณเท่าใด พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้เลิศกว่าสัตว์นั้น ฉันทใด กุศลธรรมเหล่านี้ใดเหล่านี้ทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น ฉันทนั้นเหมือนกัน ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ไม่ประมาท พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญในพระศาสนาด้วยความมีสติปฏิบัติตามอริยมรรค^{๒๘}

สติ หมายถึง ความระลึกได้ คือระลึกถึงเรื่องในอดีตที่ผ่านมาเนิ่นนานได้ หรือระลึกในอารมณ์ที่เป็นกุศล เช่น อนุสสติ การระลึกถึงอย่างขอดเยี่ยม คือ อนุสสติฐาน ๖ อย่าง ได้แก่ พุทธาอนุสสติ การระลึกถึงคุณพระพุทธ ชัมมานุสสติ การระลึกถึงคุณของพระธรรม สังฆานุสสติ การระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ สีลानุสสติ การระลึกถึงศีล จาคานุสสติ การระลึกถึงทานที่บริจก ทเวตตานุสสติ การระลึกถึงคุณธรรมของผู้เป็นเทวดา และอนุสสติฐาน ๑๐ ได้แก่ อนุสสติฐานทั้ง ๖ อย่างข้างต้นและอีก ๔ อย่าง คือ อานาปานสติ มรณสติ กายคตาสติ และอุปมานุสสติ ภิกษุเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยความระลึกได้ในคุณธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นผู้มีสติ^{๒๙}

ความระลึกได้ของสติอีกนัยหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในสติปิฎกฐาน ๔ ว่า “ดูกร ท่านภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุนิพพานที่ถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปิฎกฐาน ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นในกายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๑ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้^{๓๐}”

สติปิฎกฐาน เป็นความหมายของสติในระดับที่สูงขึ้น คือ สติในระดับการฝึกพัฒนาสติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตมากขึ้น สติ จึงหมายถึง สติในสติปิฎกฐาน ๔ ผู้มีสติ คือ ผู้เจริญสติปิฎกฐาน ๔ และเป็น ผู้มีสติ เพราะเป็นผู้เจริญสติปิฎกฐาน ดังนี้ “อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะเชื่อว่ามีสติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ เห็นจิตในจิตอยู่

^{๒๘} ส.ม. ๑๕/๒๕๑/๖๔.

^{๒๙} พ.ญ. ๓๐/๕๘/๒๕.

^{๓๐} ที.ม. ๑๐/๒๗๓/๒๕๗.

เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลก
อย่างนี้แล ภิกษุจึงเชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสติ”^{๓๑}

สติ หมายถึง ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืมรวมความไปถึงรู้สึกตัวซึ่งในสติปัฏฐาน ๔
ได้รวมเอาสัมปชัญญะอยู่ด้วยเสมอและในการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ สติบนฐานกาย ฐาน
เวทนา ฐานจิต และฐานธรรมนั้น การมีสติ มีความหมายรวมไปถึงการมีสัมปชัญญะ (รู้ตัวอยู่เสมอ)
ด้วย เมื่อกล่าวถึงสติในสติปัฏฐาน ๔ สติจึงหมายถึง สติสัมปชัญญะ (สติที่ประกอบด้วยปัญญา)
ดังนี้ “ภิกษุพึงมีสติเว้นรอบ ความว่าพึงมีสติเว้นรอบ คือ พึงมีสติยืน พึงมีสติเดิน พึงมีสตินั่ง พึงมีสติ
นอน พึงมีสติก้าว พึงมีสติถอย พึงมีสติแลดู พึงมีสติเหลียวดู พึงมีสติก้าวเข้า พึงมีสติเหยียดออก พึงมี
สติทรงผ้าสังฆาฏิบาตรจีวร พึงมีสติเที่ยวไป พึงมีสติอยู่ คือ เป็นไป เปลี่ยนแปลง รักษา บำรุง
เยียว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ภิกษุพึงมีสติ”^{๓๒}

พระพุทธเจ้าแสดงสติ ไว้เช่นเดียวกับลักษณะของสัมปชัญญะ และชวนให้ภิกษุอยู่อย่างมี
สติสัมปชัญญะ ดังนี้ “คุณภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กระทำความรู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ใน
การก้าวเข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิบาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การพูด
การนั่ง อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ คุณภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้
มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี้เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ”^{๓๓}

สรุปความว่า สติ หมายถึง ความไม่ประมาท ในความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิต ความไม่
เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม ให้มีความระลึกรู้ในกุศลธรรมเช่นระลึกรู้ในคุณของพระรัตนตรัย ไม่ว่าจะ
ทำอะไรอยู่ก็มีความระลึกรู้และ ไม่หลงคิดในอบายมุขอันเป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์ เป็นต้น

๒.๑.๔ ความหมายของสติในพระอภิธรรม

พระอภิธรรม คือธรรมที่เป็นคำสอนเจาะจงประ โยชน์ เป็นธรรมชั้นสูงที่สอนตามเนื้อหา
แท้ของธรรมะ ที่สอนให้มีสติในการกำหนดนามรูป เพื่อให้มีสติในการละกิเลสอย่างละเอียดที่นอน
อยู่ในสันดานในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ที่อาศัยจิตทำให้เกิดรูปที่มีการผัน
แปรเปลี่ยนแปลงสลายไปและนิพพานเป็นธรรมชาติที่สามารถระงับรูปนาม ชั้น ๕ ลงได้ด้วย
การมีสติสัมปชัญญะอย่างละเอียด ดังความหมายในพระอภิธรรม คือ

^{๓๑} ถึ.ม. ๑๕/๖๘๓/๑๖๓.

^{๓๒} พุ.ญ. ๓๐/๕๘/๒๕.

^{๓๓} ที.ม. ๑๐/๕๐/๕๘.

สติในพระอภิธรรมหมายถึง ความระลึกรู้และความไม่เลื่อนลอยหลงลืม (ความไม่ประมาท) ที่เกิดและมีอยู่องค์มรรค เป็นสติใน โลภียะกระแสน้ำที่กำลังนำไปสู่โลกุตตระกระแสน้ำ และ เป็นสติใน โลภุตตระกระแสน้ำ

สติที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก เป็นสติในปรมัตถธรรม เป็น โสภณเจตสิก(ธรรมชาติอันสวยงามไม่เป็นโทษที่อาศัยจิตเกิด) ที่อาศัย โสภณจิต (จิตที่สวยงามและไม่เป็นโทษ) เพียง ๕๕ (หรือ ๕๑) ชนิดเกิดเท่านั้น เป็นมหาสติที่ปรากฏทั้งใน โลภียะ และ โลภุตตระ สติไม่มีความหมายลึกเฉพาะลงไปว่า เป็นความระลึกได้ในจิตที่ตั้งงามและเป็นกุศล^{๑๔}

สติ หมายถึงความระลึก ชอบในสติปัญญา และความระลึกชอบในองค์มรรค สติใน โลภุตตรกุศลจิต เป็นสติที่เกิดใน โลภุตตรกุศลจิต (โลภุตตรกุศลจิตคือ จิตที่อยู่ระดับเหนือโลก เป็นระดับของพระอรหันต์) ซึ่งรองรับเฉพาะอารมณ์พิเศษ คือ พระนิพพาน) มีความหมายว่า “สติตามความระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคในสมัยนั้น อันใด นี้ชื่อว่า สติในสมัยนั้น”^{๑๕}

สติ หมายถึง ความระลึก ความหวนระลึก กิริยาที่ระลึกความทรงจำไม่เลื่อนลอยไม่ลืม สติ เป็นธรรมชาติที่จำอารมณ์ เป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตจักเป็นประเภทกุศลเจตสิกในหมวดของ โสภณเจตสิกจัดเป็นพลธรรมคือมีความเป็นกำลังในการระลึกและจัดเป็นสัมมาสติคือความระลึกที่ถูกต้องและเป็นอินทรีย์คือความเป็นใหญ่ในการระลึกถึงกุศลธรรมทั้งปวง ตามหลักสัมปโยคณัย (เจตสิกที่ประกอบกับจิต) ได้แสดงสติ (สติเจตสิก เป็น ๑ ใน โสภณสาธาณเจตสิก ๑๕) ที่ประกอบกับจิต ไว้ว่า สติประกอบด้วยจิตได้แต่เพียง โสภณจิต (จิตที่สวยงามไม่มีโทษ) เพียง ๕๕ (หรือ ๕๑) ดวงในจิตทั้งหมด (คือ ๑๒๑ ดวง) เท่านั้น สติในพระอภิธรรมจึงมีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในธรรมอันเป็น โสภณเท่านั้น^{๑๖}

สติ หมายถึง ความไม่ประมาทในการกระทำทางกายวาจาและใจผู้มีสติความไม่ประมาท สติในความหมายของความไม่ประมาท เป็นสติในการเจริญสติ ผู้มีสติจะไม่ปล่อยจิตไปในทาง ทูจริต ๓ ไม่ละเมิดสิกขาบท ประพฤติตนเหมาะสม หมั่นฝึกตนด้วยการมีสติ ตั้งมั่นในกรรมฐาน ดังนี้ “การปล่อยจิต ความเพิ่มพูน การปล่อยจิตไปในทางทูจริต วจีทูจริต มโนทูจริต หรือในกามคุณ

^{๑๔} พระสังฆมณฑล ไซติกะ รัมมาจริยะ, ปรมัตถ์ไซติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘.

^{๑๕} อภิ.ส. ๓๔/๒๕๑/๕๖.

^{๑๖} พระสังฆมณฑล ไซติกะ รัมมาจริยะ, ปรมัตถ์ไซติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

๕ หรือการทำโดยความไม่เคารพ ความทำด้วยโดยไม่ติดต่อ ความทำโดยไม่มั่นคง ความประพฤติ ย่อหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพให้มาก ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ ทำให้มาก ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ความประมาท สภาพที่ประมาท อันใด มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า ปมาทะ ความประมาท”^{๓๓}

ในทางตรงข้ามบุคคลผู้มีความประมาท คือ บุคคลผู้ไม่มีสติ มีสติหลง มีสติหลงลืม เหล่านี้ เป็นการไร้ความสามารถในการระลึกเช่นกัน ด้วยการหลงลืมเช่นกัน ด้วยการหลงลืมสติเป็นธรรม หนึ่งใน อสังขธรรม (ธรรมที่ไม่ดี) ๗ ประการ คือ ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ ไม่ขวนขวาย ในการศึกษา เกียรติคุณ หลงลืมสติ ไม่มีปัญญาธรรม ดังนี้ “อสังขธรรมเป็น โฉน ความไม่มีศรัทธา ไม่มีความละเอียด มีการฟังน้อย เกียรติคุณ หลงลืมสติ มีปัญญาทรม”^{๓๔}

สติ หมายถึง ความระลึก หรือความหวนระลึก สติใน โลกียะเป็นการระลึก ของปุถุชน ระดับกุศลจิตเป็นสติที่เกิดในกามาวจรกุศลจิต (กามาวจรกุศลจิต คือ จิตซึ่งประกอบด้วย เจตนาดี งาม เช่น จิตที่มุ่งในการบุญ การกุศล ให้ทานและรักษาศีลเป็นต้น) มีความหมายว่า “สติความระลึก ตาม ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ ในสมัยนั้น อันใด นี้ชื่อ สติ มีในสมัยนั้น”^{๓๕}

สติในกามาวจรกุศลนี้มีความหมายว่า คือให้ระลึก ได้ในสิ่งที่เป็นกุศลและมีความหมายรวม ไปถึงความไม่หลงลืมบุคคลผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้วย่อมมีความระลึกได้ ความจำดีไม่หลงลืม ดังนี้ “บุคคลอันมีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้วเป็น โฉน สติในชื่อนั้นเป็น โฉนความระลึกได้ ความตาม ระลึก ความหวนระลึก ความนึกได้ คือ ความทรงจำไม่พินเพื่อน ความไม่หลงลืม เรียกว่า ประกอบด้วยสติ นี้ชื่อว่า ผู้มีสติไม่หลงลืม”^{๓๖}

บุคคลจะมีสติสัมปชัญญะได้สมบูรณ์นั้นจะต้องมีการฝึกปฏิบัติ คือการระลึกรู้อยู่ใน ปัจจุบันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ดังนี้ “ภิกษุในศาสนา นี้ มีสติสัมปชัญญะก้าวไปข้างหน้ามี สติสัมปชัญญะถอยกลับมาข้างหลัง มีสติสัมปชัญญะแลดูข้างหน้า มีสติสัมปชัญญะเหลียวดูข้าง ซ้ายข้างขวา มีสติสัมปชัญญะรู้วัยวะเข้า มีสติสัมปชัญญะเหี้ยมคอวัยวะออก มีสติสัมปชัญญะใน

^{๓๓} อภิ.วิ. ๓๕/๕๕๒/๕๔๔.

^{๓๔} อภิ.วิ. ๓๕/๑๐๐๘/๕๖๗.

^{๓๕} อภิ.สั. ๓๔/๖๗/๓๖.

^{๓๖} อภิ.ป. ๓๖/๕๕๐/๑๓๐.

การทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร มีสติสัมปชัญญะในการกิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้มรส มีสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ มีสติสัมปชัญญะในเกิดทาง ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และนั่ง^{๔๐}

สติที่เกิดตามธรรมชาติ สามารถถูกฝึกให้เป็นมหาสติด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นมหาสติในโลกียบุคคล และโลกุตตรบุคคลได้บุคคลผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว ย่อมมีความระลึกรู้จักได้ดี มีความทรงจำดีไม่หลงลืม และบุคคลผู้มีสติย่อมระลึกรู้ได้ไม่หลงลืมในการพิจารณาภายในให้ เป็นอิสระ ด้วยการมีสติในสติปัฏฐาน ๔ เป็นผู้มีสติระลึกรู้ในทางที่ชอบเป็นกุศล (สัมมาสติ) ความระลึกรู้ชอบ หมายถึง “ผู้ประกอบด้วยความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ พิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก ผู้ประกอบด้วยความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่...ผู้ประกอบด้วยความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนืองๆ อยู่กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก นี้เรียกว่า ความระลึกรู้ในทางที่ชอบ”^{๔๑}

สติ หมายถึง ความระลึกรู้ได้ในทางที่ชอบ คือสติในองค์มรรคซึ่งเป็นสติในระดับสูงคือโลกุตตรธรรม สติสัมปชัญญะใน โลกุตตรกุศลจิต เป็นความระลึกรู้ด้วยปัญญาในธรรมอันเป็นกุศล และในการเจริญมรรคเป็นโลกุตตระ สติ คือความตาม หวนระลึกกิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ไม่เลือนลอย หลงลืม สัมปชัญญะในกามาวจรกุศลจิต คือ ปัญญาในการเข้าถึงมรรค ดังนี้ “กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลื่อมใส ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนด เฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่ละเอียด ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนปลุก ปัญญา ปัญญาในทริย ปัญญาพละปัญญา เหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิจฺฐิ ในสมัยนั้น อันใด นี้ชื่อว่า สัมปชัญญะ มีในสมัยนั้น”^{๔๒}

ความระลึกรู้ได้ในธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ในการเจริญโลกุตตรธรรม คือ “การเจริญโลกุตตรธรรมอันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพานเพื่อประหาณทิจฺฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากาม สัจจอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมภูมิ ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทาทัฬหิญา อยู่ในสมัยใด สติ ความตามระลึก...สัมมาสติ สติ สัมโพชฌงค์อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้นอันใด นี้เรียกว่า สติสัมโพชฌงค์...ธรรมทั้งหลายที่หลายเรียกว่าธรรมที่สัมปยุต (ประกอบ) ด้วยสติสัมโพชฌงค์”^{๔๓}

^{๔๐} อภิ.วิ. ๓๕/๖๑๒/๓๔๗.

^{๔๑} อภิ.วิ. ๓๕/๑๖๗/๑๒๒.

^{๔๒} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘/๓๖.

^{๔๓} อภิ.วิ. ๓๕/๕๕๔/๓๑๔.

ความระลึกได้ด้วยกุศลธรรมของสภาวะธรรมต่างๆ ในโลกุตระธรรมที่ได้เจริญแล้ว คือ “ผัสสะ...อวิกเขปะมีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากุศล ภิกษุสงฆ์จากกาม สงัดจากอกุศล ธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมฌานอันเป็นวิบากเพราะโลกุตระธรรมอันได้ทำไว้แล้วได้เจริญไว้แล้ว นั้นแลประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญาชนิด ตูญญะอยู่ในสมัยใด สติตามความระลึก...สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคในสมัยนั้นอันใดเรียกว่าสติสัมโพชฌงค์...ธรรมทั้งหลายที่หลายเรียกว่าธรรมที่ สัมปยุต (ประกอบ) ด้วยสติสัมโพชฌงค์”^{๔๕}

สติในโลกุตระธรรมเป็นสติขั้นสูงและเป็นสติที่บริสุทธิ์ เช่น สติในฌานของอริยบุคคลผู้ที่มีสติตั้งมั่นในกรรมฐานจนเป็นอริยะบุคคล สติในฌานทั้ง ๔ ของอริยะบุคคล สติในปฐมฌาน คือ วิจารณ์ (ความตรอง พิจารณา ตามพิจารณา เข้าไปพิจารณาอารมณ์ ความที่จิตสืบท่ออารมณ์ ความที่มีจิตเพ่งดูอารมณ์เนื่องๆ) สติในทุยฌาน คือ สติ (ความตามระลึก...สัมมาสติ) และ สัมปชัญญะ (ปัญญา ภิริกยาที่รู้ชัด...ความไม่หลง ความวิชัยธรรมสัมมาทิจู) ในปีติ (อิ่มใจ) สุข (สบายใจ) เอกัคคตาแห่งจิต สติในตติยฌาน คือ มีสติสัมปชัญญะในสุขและ เอกัคคตาแห่งจิต จึงมีสติอยู่เป็นสุขด้วยอุเบกขาสติในจุดตถฌาน คือ มีสติสัมปชัญญะในเอกัคคตาแห่งจิต จึงมี สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา ดังนี้ ภาวะที่วางเฉย ภิริยาเพ่งเฉย ความวางตนเป็นกลางแห่ง จิตนี้ เรียกว่า อุเบกขา สติเป็นอันเปิดเผย บริสุทธิ์ ผุดผ่อง เพราะอุเบกขานี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสติ บริสุทธิ์เพราะอุเบกขา”^{๔๖}

ดังนั้น สติตามความหมายในพระอภิธรรมนี้ จึงหมายถึงความระลึกได้ ความไม่ประมาท ในการบำเพ็ญกุศลธรรม ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน (กามาวจรกุศลจิต) และขั้นสูงสุดอันได้แก่ โลกุตระธรรม (โลกุตระจิต)

๒.๒ ลักษณะของสติ

สติมีลักษณะเหมือนลูกศร ที่ยิงออกไปสู่หน่อต้องมีความเร็วกว่าจึงจะได้หน่อ ฉะนั้นใครก็ตาม สติก็ต้องแล่นไปให้ทันจิตนั้นนั่น จิตมันจะไปไหน สติก็ต้องแล่นไปให้ทัน บางทีคิดไปหลาย เรื่อง แต่รู้ทันเพียงเรื่องเดียว เพราะสติเราช้า แต่ถ้าสติไปไม่ทัน จิตคิดในทางที่เสียหาย ในทาง ที่เป็นอกุศล ก็จะทำให้เกิดการทำความกรรมตามมา ทั้งทางกาย ทางวาจา ก็ยิ่งทุกข์หนักเพิ่มขึ้น”^{๔๗}

^{๔๕} อภิ.วิ. ๓๕/๕๖๓/๓๑๘.

^{๔๖} อภิ.วิ. ๓๕/๖๘๓/๓๖๕.

^{๔๗} ที.ปา. ๑๐/๒๗๓/๓๒๕.

ลักษณะของสติอีกประการหนึ่งได้เปรียบเทียบเหมือนกับนายประตู ที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับการ โดยปล่อยคนที่ควรเข้าออกให้เข้าออกได้ และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้า ไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออก ไม่ให้ออกไป^{๔๘}

ลักษณะของสติ ในมิลินทปัญหา พระนาคเสนได้สนทนากับพระเจ้ามิลินท์ถึงลักษณะของสติว่า

สติมีการตักเตือนเป็นลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่ามีการเข้าไปถือไว้เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ฯ ข้อว่าสติมีการเตือนเป็นลักษณะนั้น คือ สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้รู้จักสิ่งที่เบญจกถ อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี คำ ขาว ว่า เหล่านี้เป็นสติปฏิฐาน ๔ เหล่านี้เป็นสัมมัญชาน ๔ เหล่านี้เป็นอิทธิบาท ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๕ เหล่านี้เป็นพละ ๕ เหล่านี้เป็นโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เป็นอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันนี้เป็นสมณะ อันนี้เป็นวิปัสสนา อันนี้เป็นวิชชา อันนี้เป็นวิมุตติ เหล่านี้เป็นเจตสิกธรรม ดังนี้ ลำดับนั้น พระโยคาวจร ก็เกี่ยวข้อง ธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้อง ธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบหาธรรมที่ควรคบหา ไม่คบหาธรรมที่ไม่ควรคบหา อย่างนี้แหละมหาราช เรียกว่าสติมีการเตือนเป็นลักษณะ^{๔๙}

และได้อุปมาว่า เหมือนกับนายคลังของพระราชฯ ย่อมทูลเตือนพระเจ้าจักรพรรดิให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติในเวลาเช้า-เย็นว่า ข้าแต่เทพเจ้า ช้างของพระองค์มีเท่านี้ ม้ามีเท่านี้ รมมีเท่านี้ พลบทธรมมีเท่านี้ เงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลเจ้าของมีเท่านี้ ขอพระองค์จงทรงระลึกเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ ฉันทใด สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้ระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี คำ ขาว ว่าเหล่านี้เป็นต้น และข้อที่ว่าสติมีลักษณะที่เอา คืออะไร พระเถระตอบว่า

มหาราช สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาซึ่งคติแห่งธรรมทั้งหลายว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็ละธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมที่ไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาธรรมที่มีอุปการะ อย่างนี้แหละมหาราช ข้อว่า สติมีการเข้าไปถือเอาเป็นลักษณะ^{๕๐}

และได้อุปมาไว้ว่าเหมือนนายประตูของพระราชฯ ย่อมต้องรู้จักผู้ที่มีประโยชน์ และไม่มีประโยชน์แก่พระราชฯว่า พวกนี้มีประโยชน์แก่พระราชฯ พวกนี้ไม่มีประโยชน์แก่พระราชฯ พวกนี้

^{๔๘} อภ.วิ. ๓๕/๑๘๒/๑๔๐.

^{๔๙} ปุ๋ย แสงฉาย, มิลินทปัญหา, (กรุงเทพฯ : ลูก ศ. ธรรม กักดี, ๒๕๒๑), หน้า ๕๒-๕๔.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

มีอุปการะแก่พระราชาก็ไม่มีอุปการะแก่พระราชาก็ไม่มี ถ้าคืบนั้น นายประตูก็กำจัดพวกไม่มีประโยชน์เสีย ปล่อยให้เข้าไปเฉพาะพวกที่มีประโยชน์ กำจัดพวกไม่มีอุปการะเสีย ปล่อยให้เข้าไปได้พวกมีอุปการะฉันใด สติเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ชักชวนให้ถือเอาคติแห่งธรรมทั้งหลายฉันนั้น ว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ เป็นต้น

ส่วนทองหล่อ วงษ์ธรรมา ได้กล่าวถึง กล่าวถึงลักษณะของสติ ไว้ ๓ ประการ คือ “ความจำเรื่องราวและสิ่งที่ผ่านมาทั้งเรื่องดี หรือ ชั่ว ครอบงำ หรือ ตรีตรองตามเหตุผลอันเป็นที่มาของคุณความดีและความชั่ว พิจารณาหรือใคร่ครวญให้เห็นว่าควรทำสิ่งใดควรละสิ่งใดโดยรวมความว่า ลักษณะของสติ ได้แก่ จดจำใคร่ครวญและพิจารณาสิ่งต่างๆ อยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องหรือที่เรียกว่า สัมมาสติ”^{๕๐}

สติในแง่จริยธรรม ท่านมักเปรียบสติกับนายยามที่เฝ้าประตู นายยามต้องตื่นตัวตลอดเวลา ไม่เผลอ ไม่เดินเล่นไม่หลับ ใครเข้าใครออกรู้หมด นายยามที่ดีก็คือนายยามที่มีสติ นายยามที่ไม่ดีก็คือนายยามที่ไม่มีสติ ยกตัวอย่างเรื่องวันหนึ่ง นายยาม ก. เล่าให้เจ้านายฟังว่า เมื่อคืนเขาฝันว่าได้ไปไหว้พระพุทธรูปบนเขาแห่งหนึ่ง พระพุทธรูปท่านกำลังจะกระซิบบอกเลขเด็ด บังเอิญตื่นเสียก่อนเสียขายจริง นาย ฟังแล้วก็บอก ไม่เป็นไร คืนนี้กลับไปนอนฝันที่บ้าน ฉันไล่แก่ออกตั้งแต่วันนี้ นายยาม ก. ไม่เข้าใจในคำพูดนั้น จึงได้เล่าความฝันให้ฟังแล้วมันคิดอะไร ถึงกับถูกไล่ออก “ก็ นายยามมีสิทธิ์หลับได้ด้วยหรือ” เพื่อนเตือน เออ จริงด้วย เขาครางอ่อย เพิ่งนึกได้ สติเพิ่งกลับคืนมา หรือเวลาที่คนกำลังสับสน เช่น เดินไปตามตรอก ถูกคนร้ายกระชากสร้อยคอวิ่งหนีไปก็จะร้อง บางคนมัวแต่ร้อง ถามว่า เป็นอะไรๆ ก็ตอบไม่ได้ ได้แต่ อยู่那儿แหละ เมื่อถูกเตือนว่า ตั้งสติให้ดีๆ จึงได้สติร้องตอบไปว่าขโมยกระชากสร้อยฉัน กว่าจะรู้เรื่องขโมยมันไปถึงไหนแล้วก็ไม่รู้ สิ่งที่เราจะเรียกมันคืนมานั้นคือสติ”^{๕๑}

บุคคลผู้มีสติจึงเปรียบเหมือนกับสถานที่มีดวงไฟอยู่ คนที่ปราศจากสติ เปรียบเหมือนดวงไฟมันดับ เพราะความมืดคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงเข้าครอบงำจิตซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่จิตปราศจากสติ ถ้าบุคคลมีสติเป็นเครื่องตั้งอยู่ย่อมสามารถกำจัดความมืดออกไปได้ ฉะนั้น สติจึงเป็นเครื่องตั้งในโลก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระสูตรไว้ว่า “สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก” จากพระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า สติเป็นธรรมที่เป็นเครื่องตั้ง หมายถึง การตั้งจากความหลับไหลไปตามอำนาจกิเลส อันมีความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นต้น สติ

^{๕๐} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๘.)

^{๕๑} เสถียรพงษ์ วรรณปก, สติ-สมาธิ, ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : ชันดี, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

จึงเป็นธรรมที่เป็นเครื่องชี้แนวทางให้เกิดความสว่างแห่งจิตได้ คือทำให้เกิดปัญญาเข้าใจตามเหตุปัจจัยที่มันเกิดขึ้น เมื่อมีสติเป็นเครื่องตื่นอยู่ก็ถือว่าเป็นผู้ไม่หลง สามารถควบคุมใจไว้ได้^{๕๓}

พุทธโฆสเถระกล่าวว่า สติ นั้น เป็นที่พึงประสงค์ในที่ทุกสถาน เหมือนเกลือที่ต้องใช้ในการปรับปรุงกับข้าวทุกชนิด และเหมือนอำมาตย์ผู้รอบรู้การงานทั้งปวง เป็นผู้ที่ต้องประสงค์ในราชกิจทุกอย่าง เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า สติมีประโยชน์ในที่ทั้งปวง เพราะว่า จิตมีสติเป็นที่พึง และสติก็มีประโยชน์ในการระแวงระวังรักษา ปราศจากสติเสียแล้ว การประครองจิตหรือการข่มจิตก็มีไม่ได้^{๕๔}

ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่าสติเหมือนกับคนขับรถอยู่บนถนนต้องคอยระมัดระวังให้รถวิ่งไปตามถนนเพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางหากคนขับรถไม่ระมัดระวังแม้แต่เป็นผู้ประมาทเสียแล้ว อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้ ดังนั้นพระพุทธองค์ จึงทรงตรัสถึงสติเหมือนนายสารถิ ว่า “สติ อารกข สารถิ สติเป็นสารถิผู้ระมัดระวัง”^{๕๕}

และสตินี้ยังมีท่านผู้รู้ ได้กล่าว เปรียบเทียบหรือกล่าวถึงลักษณะของสติว่าเหมือนกับทาสหรือสุนัขเฝ้ายามผู้ซื่อสัตย์คอยระวังบุคคลหรือสิ่งต่างๆ ที่จะเข้ามาสู่บ้านที่เขากำลังเฝ้ายามอยู่นั้น และกระตุ้นเตือนบอกเจ้าของให้ทราบหรือเป็นที่เล็งคอยดูแลนั่นเอง^{๕๖}

สติมีลักษณะคอยดูแลอาการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นในด้านใดก็ตาม สติก็จะมีอาการคอยเฝ้าดูอยู่เสมอ เช่น เมื่อมีความคิดหรืออาการเกิดขึ้นมากระทบทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจ จะดีหรือชั่วก็ตาม สติก็จะกำหนดรู้ เป็นตัวกลาง ไม่ได้ลำเอียงไปในทางใดทางหนึ่ง ดังนั้น สติจึงมีส่วนร่วมในการพิจารณาและทั้งเป็นผู้ที่ร่วมสังเกตการณ์อารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นคือมีลักษณะเป็นผู้คอยเฝ้าดู^{๕๗}

ลักษณะของสติ โดยการเปรียบเทียบการทำงานของพระพุทธเจ้ากับการทำนากของชาวบ้าน ทำให้ผู้เข้าฟังเข้าใจและยอมรับคำสอนของพระองค์ได้ง่ายขึ้น สติปรากฏโดยลักษณะการทำงานร่วมกับธรรมทั้งหลาย มีลักษณะ คือ การแนบชิดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในปัจจุบันขณะดังนี้

^{๕๓} ส.ส. ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๕๔} ธนิต อยู่โพธิ์, สติปัญญาฐานกับทุกคน, (กรุงเทพฯ : มป.พ. , ๒๕๑๘), หน้า ๒๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๗} กันต เสนเน โปลา คุณารัตน มหาเถระ, สติกับภาษาต่างๆ, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗.

สติเป็นผล (เครื่องใจ) และปัญญา (เครื่องแทง) พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและปัญญา เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สรรวมอาหารในท้อง ย่อมกระทำการ ถอนหญ้า คือ การกล่าวไม่พลาดด้วยสัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเรา เป็นเครื่องปลดเปลื้องกิเลส ความเพียรของเรา เป็นเครื่องทำธุระไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมาข้อมไปถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานั้นเราไถอย่างนี้ การไถนานั้นข้อมมีผลเป็นอมตะ บุคคลไถนานั้นแล้ว ข้อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”^{๕๔}

วรรณสิทธิ์ ไททยะเสรี ได้กล่าวถึงลักษณะของสติไว้ ๒ ลักษณะ คือ อปิลापनลักษณะสติ ได้แก่ สติที่เตือนให้ระลึกไปในธรรมทั้งหลายว่าธรรมสิ่งนี้ดี สิ่งนี้ชั่ว สิ่งนี้เป็นประโยชน์ สิ่งนั้นไม่เป็นประโยชน์ ธรรมสิ่งนี้เป็นสติปัญญาน ๔ สิ่งนี้เป็นพละ ๕ สิ่งนี้เป็นปริโพชฌงค์ ๗ สิ่งนี้เป็นมรรค ๘ หรือสิ่งนี้เป็นสมถกรรมฐาน สิ่งนี้เป็นวิปัสสนากรรมฐาน สิ่งนี้เป็นฉาน เป็นสมาบัติ เป็นวิชา เป็นวิมุตติ เป็นกองจิต กองเจตสิก เมื่ออปิลापนลักษณะสติเตือนให้ระลึกถึงธรรมเหล่านี้แล้ว ก็มิได้ส่อเสัพธรรมอันมิควรเสัพ กลับเสัพธรรมที่ควรเสัพ สตินี้จึงหมายถึงสติที่ประกอบทั่วไปใน โสภณจิต ข้อมให้ระลึกถึงกุศลธรรม โดยทำหน้าที่กั้นกระแสแห่งนิวรณ์ธรรมจะประกอบด้วย ปัญญา หรือมิได้ประกอบด้วยปัญญาก็สามารถให้ระลึกถึงกุศลธรรมโดยชอบได้ ๑

อุปคณห์ลักษณะสติ ได้แก่ สิ่งที่ชักชวนให้ถือเอาคติในธรรมอันดี ข้อมระลึกว่าธรรมสิ่ง นี้อุปการะ ธรรมสิ่งนี้ได้อุปการะ ถือเอาแต่ธรรมที่เป็นประโยชน์ ธรรมที่เป็นอุปการะ คุณนาย ประคองของพระบรมกษัตริย์ ถ้าเห็นผู้ใดประหลาดเข้าไปสู่ประตูพระราชวังก็ห้ามเสียมิให้เข้าผู้ใดมี อุปการะแก่พระบรมกษัตริย์ ก็ปล่อยให้เข้าไปสู่พระราชฐานนั้นได้ อุปคณห์ลักษณะสติ จึงเป็น สติที่อุปการะแก่ปัญญาโดยตรง ได้แก่สติสัมปชัญญะที่เกิดขึ้นในขณะที่พิจารณา กาย, เวทนา, จิต, ธรรม, ที่เรียกว่าเจริญ “สติปัญญาน ๔” อันเป็นปูพพภาคมรรค ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งมรรค พรหมจรรย์ที่จะอุปการะให้แจ้งพระนิพพาน^{๕๕}

สรุปว่า สตินั้นเปรียบเสมือนลูกศรที่ยิงออกไป เพื่อให้ทันและถูกเป้าหมายตามที่ต้องการ ฉะนั้น สตินั้นจะวิ่งไปคอยควบคุมจิตหรืออารมณ์นั้นๆ ตามที่ต้องการและมีลักษณะเหมือนกับนาย ประคอง หรือยามเฝ้าประตูคอยระมัดระวังตรวจสอบผู้คนที่ผ่านเข้าออกและจะเลือกผู้ที่ไม่มียันตราย

^{๕๔} ตี.ศ. ๑๕/๖๗๔/๒๔๑.

^{๕๕} วรรณสิทธิ์ ไททยะเสรี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ, ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : วิสุทธิการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕-๕๗.

เท่านั้นให้ผ่านเข้าไป หรือมีลักษณะที่คอยกระตุ้นเตือนให้ระลึกในธรรมทั้งปวงอันมี สติปัญญา ๔ ประการเป็นต้น

สติ ตามความหมายโดยทั่วไปนั้น ได้แก่ ความระลึกได้ ความจำได้ ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมเสมอที่จะปฏิบัติหน้าที่หรือกิจกรรมนั้นๆ ตามความหมายในพระวินัย ได้แก่ การไม่หลงลืมในการรักษาระเบียบวินัยมีมารยาทอันงาม ไม่ล่วงละเมิดกฏกติกาของสังฆม หรือวินัยของนักบวชที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมอันมีความสำคัญต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุทั้งหลายและ ความหมายในทางพระสูตร ได้แก่ ความระลึกได้ในภาวะการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมาแล้วแม้นานได้ ความไม่ประมาทในการบำเพ็ญกุศลธรรมคุณความดีหรือการไม่หลงลืม การทำหน้าที่ การดำรงชีวิตในทางที่ถูกต้องตามหลักการที่ดีและสติ

ตามความหมายในพระอภิธรรม ได้แก่ ธรรมชาติที่ระลึกได้ไม่ลืมเลือน ในหลักธรรมหรือใส่ใจในการปฏิบัติธรรมมีหลักสติปัญญาเป็นต้น และหลักธรรมอื่น ตั้งแต่ระดับพื้นฐานและขั้นสูงสุดอันได้แก่โลกุตระธรรม และสตินี้เมื่อแบ่งเป็นประเภทแล้วได้ ๒ ประเภท ได้แก่สติในทางที่ถูกคือ สัมมาสติและมีจกสติคือสติในทางที่ผิดมีผลเป็นความทุกข์ สตินั้นมีอยู่ ๓ ระดับคือ ๑ เป็นสติระดับสัญชาตญาณ ๒. ระดับการฝึกฝนโดยใช้กรรมฐานเกิดจาก ๓ และสติในระดับที่สมบูรณ์ หมายถึงเอาของผู้บรรลุธรรมมีพระอรหันต์ เป็นต้น และสติมีลักษณะเป็นเหมือนนายประตูที่เฝ้าดูผู้คนที่ผ่านเข้าออกเสมอหรือคอยกระตุ้นเตือนให้รู้จักว่าธรรมนี้เป็นกุศลหรือไม่เป็นกุศล เป็นต้น

๒.๓ ประเภทของสติ

ประเภทของสติที่แบ่งตามระดับของสติมี ๒ อย่าง คือ สติตามธรรมชาติและสติจากการฝึกฝนเพื่อให้เกิดทักษะในการควบคุมอารมณ์ให้มีความสงบลงได้เมื่อมีอารมณ์ต่าง ๆ เข้ามากระทบจิตใจและทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางต่าง ๆ ดังนี้

๒.๓.๑ สติตามธรรมชาติ

สติตามธรรมชาติ คือ สติตามสัญชาตญาณการอยู่รอดของมนุษย์และสัตว์ เป็นสติที่มีสิ่งมีชีวิตทั้งสองใช้สำหรับการดำรงชีวิตอยู่ สติอันเป็นสัญชาตญาณนั้น ได้แก่ความระลึกเพื่อความอยู่รอด เช่น การกลัวต่อมรณภัย, สติตามธรรมชาติอีกประการหนึ่งคือการรักษาเผ่าพันธุ์หรือการสืบพันธุ์, การพักผ่อนหลับนอนเป็นต้น^{๖๐}

^{๖๐} พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗.

๒.๓.๒ สติจากการฝึกฝน

สติจากการฝึกฝน คือ สติที่เกิดจากการฝึกฝนตนเอง ด้วยระบบการฝึกฝนพัฒนาสติหรือการฝึกกรรมฐาน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้สำหรับการมีชีวิตที่ดี (ทุกข์น้อยลง) มีคุณค่า (สมกับความเป็นมนุษย์) มากขึ้น เริ่มต้นจากการมีสติในการรักษาพฤติกรรมทางกายและวาจาที่ดี (มีศีล) และการมีสติพิจารณาสิ่งต่างๆ เหล่านั้นด้วยความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง (มีปัญญา) หรือมีการพิจารณาโดยแบบคาย (โยนิโสมนสิการ) เช่น การเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเป็นต้น^{๖๐}

๒.๓.๓ ประเภทของสติตามคุณลักษณะ

สัมมาสติ คือ สติที่เป็นสัมมาสติซึ่งเป็นมรรคมืองค์๘ หมายถึง สติที่เกิดขึ้นเมื่อได้มีความเข้าใจในลักษณะของสภาพธรรม ที่ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จริงๆ แล้วสัมมาสติจึงระลึกได้ และปัญญาเริ่มศึกษาพิจารณาจนประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมชาติ ตามปกติ ตามความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน สติที่จะเป็นสัมมาสติได้ต้องผ่านการพัฒนาให้เกิดขึ้นในกาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งกล่าวได้ว่า สัมมาสติ หมายถึงสติในสติปัญญา ๔ หรือเป็นองค์ประกอบที่ ๗ ในมรรคมืองค์๘ นั้น อีกประการหนึ่ง สัมมาสติตามคำจำกัดความแบบพระสูตรนั้น ก็คือหลักธรรมที่เรียกว่า สติปัญญา๔นั่นเอง ส่วนพระอภิธรรม สัมมาสติคือสติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นผล สัมมาสติ สติโพชนงค์ ที่เป็นแบบองค์มรรคนับเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า “สัมมาสติ”^{๖๑} และสัมมาสติสามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๒.๓.๓.๑ สติปัญญา ๔ ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ ประการ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ในขณะที่เสด็จประทับอยู่ในกัมมาสัทมนิคม กุรุชนบท สติปัญญา เป็น เอกายนมรรค คือ หนทางไปอันเอกเฉพาะบุคคล เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลายเพื่อข้ามพ้นความโศกและความรำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลुธรรมที่ควรรู้เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง โดยใช้หลักการปฏิบัติ ๔ ประการคือ

๑) กายานุปัสสนาสติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐๓ - ๘๐๔.

๒) เวทนานุปัสสนาสติปัญญา สติกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาให้รู้เห็นตาม เป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา

๓) จิตตานุปัสสนาสติปัญญา สติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัญญา สติกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรมให้รู้เห็นตาม เป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา^{๖๓}

๒.๓.๓.๒ อนุสติ ๑๐ เป็นการตั้งสติ การระลึกถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดีเป็นกุศล หรือ เป็นสิ่งกลางๆ เป็นอารมณ์ของความสงบที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ โดยเน้นไปที่การระลึกอยู่ใน เรื่องที่ตนต้องย้อนระลึก หวนกลับระลึกถึง โดยที่จิตสงบอยู่ในสิ่งที่ระลึกนั้น แต่จะเห็นว่า บางข้อ จะเน้นไปที่ปัจจุบันและอนาคตเป็นอารมณ์ จึงเรียกว่า “อนุสติ” ท่านจำแนกไว้ ๑๐ ประเภท คือ :-

๑) พุทธานุสสติการตั้งสติระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ คือระลึกว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระสยัมภู (พระผู้เป็นเอง) ตรัสรู้หรือริยสัจที่ไม่เคยสดับ มาก่อน พระองค์ทรงรอบรู้ทุกอย่างทรงมีพลัง ทรงพื้นวิเศษ เพราะคุณสมบัติเหล่านี้ พระองค์จึง ได้รับพระนามว่า “พระพุทธเจ้า”^{๖๔}

๒) ธัมมานุสสติ หมายถึงการตั้งสติระลึกถึงธรรมให้เป็นอารมณ์ คำว่า “ธรรม” หมายถึงความดับ (พระนิพพาน) หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้บรรลุถึงพระนิพพาน การทำลาย กิจกรรมทุกอย่าง การละกิเลสทุกอย่าง การกำจัดตัณหา ความเป็นผู้บริสุทธิ์และสงบ เหล่านี้เรียกว่า “ความดับ (พระ นิพพาน) ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ พละ ๔ โภชณังค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘ เหล่านี้เรียกว่า ข้อปฏิบัตินำไปสู่ความดับทุกข์”^{๖๕}

๓) สังฆานุสสติ หมายถึงการตั้งสติระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ให้เป็นอารมณ์ ว่า ท่านเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ในทางที่ถูกต้อง เป็นผู้ปฏิบัติตรง ไม่คดโกง ปฏิบัติเป็นทางสาย

^{๖๓} ที.ม. ๑๐/๒๗๓/๓๒๕.

^{๖๔} พระมหาสุวณฺโณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธ ศาสนาและปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๕-๑๐.

^{๖๕} พระอุปัชฌาย์, วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพฯ : มหาลุพาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

กลาง เป็นผู้ปฏิบัติสืบทอดพระศาสนา เป็นผู้สมควรรับเครื่องบูชา เป็นผู้เดินตามทางที่พระองค์วางไว้^{๖๖}

๔) สีลानุสสติ หมายถึง การระลึกถึงศีลของคนที่มาทานไว้ให้เป็นอารมณ์อาจเป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือ ศีล ๒๒๗ ตามฐานะของตนเอง โดยมีจิตที่สงบเพ่งดูศีลของตนว่าต่างพล้อยข้อไหนบ้าง มีความตระหนักรู้อันวิเศษของศีล มองเห็นว่าการขาดแห่งศีลเป็นภัยที่น่ากลัว มีความสำรวมอยู่ในศีลทุกขณะเวลาไม่พลอสติ^{๖๗}

๕) จาคานุสสติ หมายถึง การระลึกถึงการบริจาคทานที่ตนได้กระทำแล้ว คือ การสะสมสมบัติของตนแก่คนอื่น ประรณา ที่จะทำประโยชน์แก่บุคคลอื่น และเพื่อให้ได้รับความสุขอันเกิดจากการกระทำประโยชน์แก่บุคคลอื่นอยู่อย่างไม่มีอึดมั่นถือมั่น ด้วยการระลึกถึงคุณของจาคะ อนุสสติคือความระลึกถึงและความระลึกชอบ นี้เรียกว่าจาคานุสสติ ความสงบนิ่งแห่งจิตอยู่ในสตินี้ เป็นปัจจุปัญญาของจาคานุสสติความตระหนักรู้คุณของจาคะ เป็นลักษณะของจาคานุสสติ ความไม่ตระหนี่ เป็นรสของจาคานุสสติ ความไม่ละโมภเป็นปทัฏฐานของจาคานุสสติ^{๖๘}

๖) ทเวदानุสสติ หมายถึงการระลึกถึงทเวดาเป็นอารมณ์ เมื่อบุคคลมองเห็นอันวิเศษของการเกิดในสวรรค์จึงได้ระลึกถึงบุญของตนเอง ก็คือการระลึกและความมีสติโดยชอบ นี้เรียกว่าทเวदानุสสติ ความสงบนิ่งแห่งจิตเป็นปัจจุปัญญาของทเวदानุสสติ ความตระหนักรู้บุญของตนเอง และบุญของทเวดา เป็นลักษณะของทเวदानุสสติ การชื่นชมบุญเป็นรส ความมั่นใจในผลของบุญ เป็นปทัฏฐานของทเวदानุสสติ^{๖๙}

๗) มรณสติ หมายถึง การระลึกถึงความตาย ความขาดแห่งชีวิตดิ้นทรีย์ที่เรียกว่ามรณะ การระลึกถึงมรณะนี้ นี้เรียกว่าปัจจุปัญญาของมรณสติ ความขาดไปแห่งชีวิตของบุคคลเป็นลักษณะของมรณสติ ความไม่น่าพอใจเป็นรสของมรณสติ ความสุขสบายเป็นปทัฏฐานของมรณสติ

๘) กายคตาสติ หมายถึง การระลึกทั่วไปในกาย ให้เป็นของไม่งาม น่าเกลียดโสโครก การระลึกที่เกี่ยวกับลักษณะของกายเรียกว่า กายคตาสติ สติ ได้แก่การระลึกได้ คือ

^{๖๖} คณีย์ ไชโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนส โตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๒.

^{๖๗} พระมหาสุวัฒน์ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๑๘.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

สัมมาสติ ความสงบนิ่งแห่งจิตในสตินี้ เป็นปัจจุปัญฐานของกายคตาสติ ความปรากฏออกมาแห่งลักษณะแห่งกาย เป็นลักษณะเด่นของกายคตาสติ การรู้แจ้งความที่กายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เป็นรศการแสดงให้เห็นเป็นลักษณะที่ไม่จริงเป็นปทัฏฐานของกายคตาสติ^{๑๐}

๕) อานาปานสติ หมายถึง การระลึกถึงลมหายใจเข้าออก “การรับรู้ลมหายใจที่เข้ามาและลมหายใจที่ออกไป เรียกว่า อานาปานสติ ความระลึกได้และความระลึกโดยชอบ ความที่จิตสงบนิ่งอยู่ในจิตนี้ เป็นปัจจุปัญฐานของอานาปานสติ การทำสัญญาเกี่ยวกับลมหายใจเข้าออกให้เกิดขึ้นเป็นลักษณะของอานาปานสติ ความใส่ใจสัมผัส (ที่มากระทบลม) เป็นรศของอานาปานสติ การละวิตกเป็นปทัฏฐานของอานาปานสติ”^{๑๑}

๑๐) อุปสมานุสสติ หมายถึง การระลึกถึงคุณของพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์ ความเข้าไปสงบ คือความหยุดนิ่งแห่งความเคลื่อนไหวของจิตและกาย ความหยุดนิ่งอย่างสมบูรณ์ เรียกว่าอุปสมะ (ความเข้าไปสงบ) บุคคลควรระลึกถึงความเข้าไปด้วยดี นี่คือการเป็นผู้มีสติเข้าไปตั้งมั่นความระลึกได้และสัมมาสติ นี้เรียกว่า อุปสมานุสสติ (ระลึกถึงความชอบ) ความเข้าไปสงบนิ่งอยู่ในสติแห่งจิต เรียกว่า ปัจจุปัญฐานของอุปสมานุสสติ ความหลุดพ้นสูงสุดเป็นปทัฏฐานของอุปสมานุสสติ^{๑๒}

๒.๓.๓.๓ มิจฉาสติ หมายถึง สติที่ระลึกรู้ในทางที่ผิด ที่ได้รับมาในทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แล้วมาระลึกในขณะที่ปัจจุบัน จึงไม่ได้อยู่กับปัจจุบัน เป็นสติที่มีความรู้สึกตัวปนไปด้วยความอยากและความยึด ความรู้สึกที่เป็นไปด้วยอำนาจของอวิชาคือ ความไม่รู้ ด้วยต้นเหตุคือความอยาก และอุปาทานคือความยึด เหล่านี้เป็นมิจฉาสติ และการกระทำใดใช้สติทำแล้วมีผลออกมาเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ถือว่าเป็นการกระทำโดยมิจฉาสติ^{๑๓}

มิจฉาสติ หมายถึง การที่มารู้ในอาการยังติดอยู่ในอารมณ์ที่เกิดขึ้นยังเข้าไปอยู่ในความคิดอันนั้น แม้ว่าตัวเองจะรู้อยู่ว่าคิดไม่ดีอารมณ์ไม่ดี แต่ก็ออกไม่ได้ เช่น พวกโจร พวกขโมย และ

^{๑๐} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๒๘.

^{๑๑} อจ.เอก. ๒๐/๑๘๐/๔๐.

^{๑๒} มหาวงศ์ ชาญบาลี, วิสุทธิธรรมรค, อ่างแก้ว, หน้า ๔๒๕.

^{๑๓} พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕.

พวกมิจฉาชีพทั้งหลายเขาก็มีสติอยู่เหมือนกันแต่เป็นสติที่ผิด เพราะระลึกไปในทางที่ทำให้เกิดความ โลก ความโกรธ และความหลง เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ผิดพลาด ถ้ามัวเมา เกิดความ ประมาท มีความเห็นผิด ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในมิจฉัตตสูตร สูตรที่ว่าด้วยความผิด ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ได้แก่เห็นผิดจากคลองธรรมคือ เห็นว่า บาปไม่มีบุญไม่มี การกระทำ ๒. มิจฉาสังกัปปะ คาริผิด ได้แก่ คาริแสวงหากามในทางผิด คาริเนื่องด้วยผูกพยาบาท และคาริในทางทำให้ผู้อื่นลำบาก ๓. มิจฉาวาจา วาจาผิด มิจฉาวาจา ได้แก่ วาจาทุจริต ๔ ประการ ๔. มิจฉากัมมันตะ การงานผิด ได้แก่ กายทุจริต ๓ ๕. มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตผิด ได้แก่เลี้ยงชีวิตในทาง ทุจริต ๖. มิจฉาวายามะ พยายามผิด ได้แก่ พยายามในทางยังบาปกรรมให้เกิดขึ้น ๗. มิจฉาสติ ระลึกผิดได้แก่ระลึกในอารมณ์ที่จะให้เกิดระคะกำหนด ยินดีในกามคุณ เกิดตัณหา เกิดโทสะ ความ อหามตพยาบาท และโมหะ ความหลุ่มหลงในทางที่ผิด ๘. มิจฉาสมาริตั้งจิตผิด ได้แก่ ภาวนาสะกค ใจในทางหาลาก ในทางให้ร้ายผู้อื่น และในทางทำให้หลง ๙. มิจฉาญานะรู้ผิดได้แก่ความรู้รอบรู้ เกิดขึ้นในจิตที่ไม่เข้าถึงมคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ ๑๐. มิจฉาวิมุตติ พันผิดได้แก่ความเข้าใจว่าตน หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสแล้วแต่เพียงระงับกิเลสบาปกรรมได้ชั่วคราว ที่เรียกว่า ตังควิมุตติ เท่านั้น”^{๗๔} และอารมณ์อันยั่ววนเป็นสาเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมาหรือให้เกิดการผลอสติ ๑๐ ประการคือ ๑. ความเป็นผู้มี โภกทรัพย์สมบัติมาก ๒. ความเป็นผู้มีชาติสกุลสูง ๓. ความเป็นผู้มี ความเป็นใหญ่มีอิสรียศ ๔. ความเป็นผู้มีบริวารมาก ๕. ความเป็นผู้มีลาภสักการะมาก ๖. ความเป็นผู้มีบุคคลให้การสรรเสริญยกย่อง ๗. ความเป็นผู้มีสุขความเพลิดเพลิน ๘. ความเป็นวัยรุ่นยัง ค้อยประสพการณ์หรือความเข่าววัย ๙. ความเป็นผู้มีไม่มีโรคภัยเบียดเบียนและ ๑๐. ความเป็นผู้มี ชีวิตที่สมบูรณ์ แต่ทั้งหมดนี้ก็มีได้หมายความว่า จะเป็นกับทุกคน แต่ก็ เป็นสาเหตุแห่งความประมาท ของผู้ไม่มีสติตั้งมั่นและกลายเป็นมิจฉาสติไปในที่สุดได้^{๗๕}

๒.๓.๔ ประเภทของสติแบ่งตามกาล

ประเภทของสติตามกาลนั้น เป็นการแบ่งออกเป็นช่วง ๆ เพื่อให้เกิดความจำที่สามารถ ระลึกได้ในอดีตกาล สติ หมายถึง ความทรงจำ การระลึกได้ ดังนี้

๒.๓.๔.๑ ในปัจจุบันกาล สติ หมายถึง การระลึกที่อยู่ตลอดเวลาด้วยปัญญา ในกายและจิตของตนเอง ตามความเป็นจริงในปัจจุบัน

^{๗๔} อัง.ทศก. ๓๘/๑๐๓/๓๓๕.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖.

๒.๓.๔.๒ ในอนาคตกาล สติ หมายถึง เจตนา ความตั้งใจ ความประสงค์ที่จะกระทำ^{๑๖}

๒.๓.๕ ประเภทสติตามหลักของการฝึกฝน

๒.๓.๕.๑ สติในระดับสัญชาตญาณ สติ หมายถึง ความรู้สึกตัวในการกระทำต่างๆ คือ สติของคนธรรมดาที่ควบคุมการกระทำทางกายและวาจาให้เป็นไปตามต้องการของตน สติระดับสัญชาตญาณนี้ มนุษย์ทุกคนมีอยู่แล้วตามธรรมชาติมากน้อยต่างกัน

๒.๓.๕.๒ สติในระดับการฝึกกรรมฐาน สติ หมายถึง การรับรู้ตามความเป็นจริงในสิ่งต่างๆ คือ สติของผู้ฝึกหรือผู้ปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

๒.๓.๕.๓ สติในระดับสมบุรณ์ สติ หมายถึง การรู้แจ้งในสิ่งต่างๆ คือ สติของผู้บรรลุถึงอริยมรรค (พระอรหันต์) แล้ว^{๑๗}

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน.

บทที่ ๓

บทบาทและความสำคัญของสติ

ในการศึกษา บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงบทบาทและหน้าที่ของสติ ความสำคัญของสติ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านต่างๆ สติที่ปรากฏในหลักธรรม หลักธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีสติ และสาเหตุแห่งความเสื่อมไปแห่งสติ ดังนี้

๓.๑ บทบาทและหน้าที่ของสติ

บทบาท หมายถึง ลักษณะอาการหรือ การกระทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายว่าจะกระทำได้ดีตามหน้าที่ได้มากน้อยเท่าไร เช่น เป็นนักปฏิบัติธรรมมีหน้าที่กระทำตามหลักการของแนวปฏิบัติ หากปฏิบัติได้ดีสมบูรณ์ตามหลักการแล้วก็ชื่อว่า มีบทบาทที่สมบูรณ์หรือแสดงบทบาทได้ดี เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้อง พิทักษ์สันติราษฎร์ ทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น^๑

หน้าที่ หมายถึง กิจที่จะต้องทำ หรือ วงแห่งกิจการ ซึ่งอาจเป็นการกระทำด้วยจริยธรรม ทำตามกฎหมาย หรือทำด้วยความสำนึกของบุคคลนั้นๆ ภาระที่ได้รับมอบหมาย หรือสิ่งที่ต้องกระทำตามกฎกติกา หรือ ตามฐานะที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้นๆ เช่น นักปฏิบัติธรรมมีหน้าที่ต้องปฏิบัติธรรม หรือเป็นครูต้องทำหน้าที่แนะนำพร่ำสอนลูกศิษย์ เป็นต้น^๒

บทบาทและหน้าที่ของสตินั้นมีการดัดเต็อนและระลึกไว้ในอดีต อนาคต ที่กล่าวถึงสติว่ามี การเตือนนั้น คือ สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้รู้จักสิ่งที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี คำ ขาว ว่า เหล่านี้เป็นสติปัญญา ๔ เหล่านี้เป็นสัมมัตตปัญญา ๔ เหล่านี้เป็นอิทธิบาท ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๕ เหล่านี้เป็นพละ ๕ เหล่านี้เป็นโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เป็นอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันนี้เป็น สมณะ อันนี้เป็นวิปัสสนา อันนี้เป็นวิชา อันนี้เป็นวิมุตติ เหล่านี้เป็นเจตสิกธรรม ดังนี้ ลำดับนั้น

^๑ ณรงค์ เต็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้า, ๒๕๔๑), หน้าที่ ๑๓๕.

^๒ ฉลอง มาปรีดา, คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔.

พระโยคาวจร ก็เกี่ยวข้อง ธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้อง ธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบหาธรรมที่ควรคบหา ไม่คบหาธรรมที่ไม่ควรคบหา อย่างนี้แหละมหाराช เรียกว่าสติมีการเตือนเป็นลักษณะ

สตินั้นอุปมาเหมือนกับนายคลังของพระราชธา ย่อมทูลเตือนพระเจ้าจักรพรรดิให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติในเวลาเช้า-เย็นว่า ข้าแต่เทพเจ้า ช้างของพระองค์มีเท่านี้ ม้ามีเท่านี้ รถมมีเท่านี้ พลบพจรมีเท่านี้ เงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลเจ้าของมีเท่านี้ ขอพระองค์จงทรงระลึกเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ ฉันทใด สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้ระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี คำ ขาว ว่าเหล่านี้เป็นต้น และข้อที่ว่าสติมีลักษณะที่ถือเอา คือ สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาซึ่งคติแห่งธรรมทั้งหลายว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ถ้าดับนั้น พระโยคาวจรก็ละธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมที่ไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาธรรมที่มีอุปการะ อย่างนี้แหละมหाराช ชื่อว่าสติมีการเข้าไปถือเอาเป็นลักษณะ

และได้อุปมาไว้ว่าเหมือนนายประตู่ของพระราชธา ย่อมต้องรู้จักผู้ที่มีประโยชน์ และไม่มีประโยชน์แก่พระราชธาว่า พวกนี้มีประโยชน์แก่พระราชธา พวกนี้ไม่มีประโยชน์แก่พระราชธา พวกนี้มีอุปการะแก่พระราชธา พวกนี้ไม่มีอุปการะแก่พระราชธา ถ้าดับนั้น นายประตู่ก็กำจัดพวกไม่มีประโยชน์เสีย รับให้เข้าไปเฉพาะพวกที่มีประโยชน์ กำจัดพวกไม่มีอุปการะเสีย ให้เข้าไปแต่พวกมีอุปการะฉันทใด สติเมื่อเกิดขึ้นก็ชักชวนให้ถือเอาคติแห่งธรรมทั้งหลายฉันทนั้น ว่า ธรรมเหล่านี้ มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ เป็นต้น^๑

ดังนั้นสติจึงมีบทบาทหน้าที่ ระลึกหรือกระตุ้นเตือนกิจที่จะต้องทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ทั้งบทบาทและหน้าที่จะต้องอยู่คู่กันเสมอจะมีเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ วันหนึ่งคืนหนึ่ง อาจมีหลายบทบาทที่สติจะต้องระลึก เมื่อมีบทบาทอย่างนั้น สติต้องทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาทคือ มีสติระลึกอยู่เป็นประจำไม่พลอ หรือกระตุ้นเตือนกิจที่จะต้องทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ระลึกรู้ในอดีตอนาคต ที่กล่าวถึงสติว่ามีการเตือนนั้น คือ สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้รู้จักสิ่งที่เป็นกุศล อกุศล

๓.๒. ความสำคัญของสติ

สติเป็น เอกมรรค หรือทางสายเอก เพราะสามารถพัฒนาให้เกิดปัญญาจนถึงที่สุด โอวาทครั้งสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าตรัสก่อนปรินิพพาน ซึ่งหลังจากนั้นไม่ตรัสอะไรอีกก็คือ “ท่านจงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท”^๒ เราอาจจะคิดว่าอะไรกันคำสุดท้ายของพระศาสดามีแค่นี้ละหรือเราก็ไม่เห็น

^๑ ปุ๋ย แสงฉาย, มลทินปัญหา, (กรุงเทพฯ : ลูก ศ.ธรรม ภัคดี, ๒๕๒๑), หน้า ๕๒.

^๒ ที.ม. ๑๐/๕๔/๕๗.

อะไรนี้แท้ที่จริงความไม่ประมาทหรืออับปรมาทเป็นเรื่องลึกซึ้งและสำคัญยิ่ง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสรุปได้ว่า ธรรมทั้งหลายสรุปลงในความไม่ประมาท สติ คือ การระลึกรู้ และหมายรวมถึงสัมปชัญญะ คือการรับรู้อยู่กับปัจจุบันด้วยระลึกไว้ใน ๔ เรื่องด้วยกันคือ กาย เวทนา จิต ธรรม คือ รู้ว่ากายมีอาการอย่างไร ยืน เดิน นั่ง นอน เคลื่อนไหว หายใจ รู้เวทนา คือสุขก็รู้ ทุกข์ก็รู้ เจ็บก็รู้ รู้จิตว่าเป็นกุศลหรืออกุศล รู้ธรรม คือการรู้สภาพธรรมรู้ ๔ เรื่องนี้ที่เรียกว่ารู้หมดแล้ว การมีสติอยู่ในฐานทั้ง ๔ จึงเรียกว่า มหาสติปัญฐาน ๔ มหาสติปัญฐาน ๔ อาจย่อลงเหลือ ๒ คือ รู้กาย รู้ใจ รู้ใจคือรู้จิตก็คือรู้อาการจิตทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความรู้รู้สึกสุขทุกข์หรือความคิดปรุงแต่ง^๔

สติมีความสำคัญต่อสิ่งทั้งหลายเป็นเครื่องตั้งอยู่ในโลก ธรรมที่ทำให้มนุษย์และสัตว์ไม่หลับหรือไม่ตาย สติเป็นธรรมที่ทำให้มนุษย์ไม่บ้าหรือวิกลจริต และสามารถนำความรู้ ความจำ และปัญญาออกมาใช้ในเวลาที่ต้องการ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สติ โลกสุมี ชาคโร” แปลว่า “สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก” คือทำให้มนุษย์ตื่นตัวจากความชั่วร้ายไม่หลงไหลลิดใจในอบายมุข เพราะมีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาหรือมีสติคอยกระตุ้นเตือนจิตใจไม่ให้หลงนั่นเอง^๕

สติมีความสำคัญคือมีความเป็นใหญ่ในธรรมทั้งปวง พระพุทธองค์ตรัสตอบคำถามของพระภิกษุที่ถามในเรื่องนี้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลายธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล มีมนสิการเป็นแดนเกิด มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง มีสมาธิเป็นประมุข มีสติเป็นใหญ่ มีปัญญาเป็นยิ่ง มีวิมุตติเป็นแก่น มีอมตะเป็นที่หยั่งลงและมีพระนิพพานเป็นที่สุด”^๖

สติมีความสำคัญคือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ ใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวของธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่แต่ละอย่าง ได้แก่ อินทรีย์ ๕ คือ สรัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์และปัญญินทรีย์ สติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแห่งใจ จึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวของธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่แต่ละอย่าง พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า “ใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวของอินทรีย์ ๕ และ สติเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งใจ วิมุตติเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งสติและนิพพานเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งวิมุตติ”^๗

^๔ พระอาจารย์คำเขียน สุวณฺโณ, วิธีแก้เชิงสร้างสุขกับการเจริญสติ, (กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘.

^๕ ส.ส. ๑๕/๒๑๘/๖๒.

^๖ อจ.ทสก. ๒๔/๕๘/๑๐๕.

^๗ พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๕, หน้า ๕๑.

ความสำคัญของสติกับการรักษาพระวินัย สติกับการรักษาศีล ในการเจริญสตินั้น มีหลักอยู่ว่าผู้ปฏิบัติต้องรักษาศีลก่อน แล้วจึงเจริญสติปฏิฐาน เรื่องนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในตอนอุเทศวารของพระสติปฏิฐานสูตรว่า “ เอกายโน อโย ภิกขเว มคฺโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา...” ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย...” ซึ่งความบริสุทธิ์ดังกล่าวนี้จะมีขึ้นได้ต้องเริ่มต้นด้วย สีลวิสุทธิ คือ ศีลบริสุทธิ เป็นพื้นฐาน เพราะศีลวิสุทธิเป็นขั้นแรกของความบริสุทธิ์ หมายความว่า ผู้เจริญสติปฏิฐานจะต้องรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ตามฐานะ กล่าวคือ ฤกษ์สถูปาสกและอุบาสิกาศีล ๕ หรืออุโบสถศีล หรือศีล ๑๐ สามเณรรักษาศีล ๑๐ และพระภิกษุรักษาศีล ๒๒๗ ก่อนและพร้อมกันไปกับปฏิบัติสติ จึงจะบรรลุตามแนวทางแห่งความบริสุทธิ์นี้ได้ ดังนั้น สติกับศีล หรือพระวินัยนี้จึงมีความเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กันดังกล่าวแล้ว^๕

สรุปความสำคัญของสติที่มีต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนถึงที่สุด และต่อการรักษาพระวินัย ต่อการดำเนินชีวิตเช่นทำอะไรจะต้องมีความระลึกรู้ได้เสียก่อนจึงทำลงไปจึงจะไม่พลาดเกิดความเสียหาย สติเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญในการทำงานและการปฏิบัติธรรม ถ้าขาดสติแล้วการทำงานไม่มีประสิทธิภาพหรือไม่เป็นผลสำเร็จ ดังนั้นสติจึงมีคุณค่าและความสำคัญในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตในสังคม

๓.๓ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านต่างๆ

๓.๓.๑ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านการเมืองการปกครอง

การเมือง เราต้องไม่ลืมว่าการที่มนุษย์แสวงหาสิ่งสนองความต้องการของตนในเรื่องเกี่ยวกับปัจจัย ๔ ก็เพราะมีความกลัวลำบาก กลัวตาย กลัวจะมีความเป็นอยู่ไม่ทัดเทียมผู้อื่นวิธีการใดที่จะทำตนให้สุขสบายได้ผลประโยชน์ ก็พยายามสร้างระบบนั้นขึ้นมา โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง หรือความยุติธรรม มุ่งแต่จะเอาตัวรอด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีระบบเห็นแก่ตัว พวกของตัว มีอยู่ในแทบทุกระบบในสังคมมนุษย์ เมื่อเขาได้มีโอกาสเข้าไปมีบทบาททางการเมืองระบบนี้ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปใช้กับการเมืองจึงเป็นการเมืองที่ไร้อุดมการณ์ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติของประชาชน คิดว่าตนคือชาติ ตนคือประชาชน ดังนั้น ผลประโยชน์ของตนก็คือผลประโยชน์ของชาติ และประชาชนจึงใช้การเมืองเป็นฐานอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์การเมืองจึงกลายเป็นเรื่องผลประโยชน์ของตน หรือพวกของตนไป การคำนึงถึงตัวศาสนา หรือธรรมะจึงไม่มี จะเกี่ยวข้องกับศาสนาก็เฉพาะเรื่องศาสนพิธีเท่านั้น อาจกลายเป็นว่าอ้างศาสนาเพื่อ

^๕ ธนิต อยู่โพธิ์, สติปฏิฐานสำหรับทุกคน, (กรุงเทพฯ : มป.พ, ๒๕๑๘), หน้า ๓๓.

สิทธิทางการเมือง ความถูกต้องอันเป็นตัวหลักของศาสนาถูกบิดเบือนไป การจะเปลี่ยนความคิด เช่นนี้ได้จะต้องหันไปนิยมความถูกต้อง กล่าวหาผู้ที่จะดำเนินการ โดยยึดถือความถูกต้อง นั่นคือต้อง บังคับจิตใจให้ได้แล้วปัญหาต่างๆ ก็จะหมดไปเอง^{๑๑}

สติ จึงเป็นหลักธรรมในการพัฒนาการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในระบบใดก็ตามถ้าขาดศีลธรรมแล้วก็จะมีแต่ความวุ่นวาย ฉะนั้น สติจึงมีความสำคัญต่อสังคมในด้านการเมืองการปกครอง ไม่ว่าจะข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ก็ต้องมีหลักธรรมประจำใจ ในการพัฒนาสังคม คือ สตินั่นเองในการปกครองบ้านเมืองนั้น ทหารก็คือ งานรักษาความมั่นคงของประเทศชาติ แม้ว่าการป้องกันจะต้องเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น แต่การกระทำต้องทำด้วยไม่มีอกุศลจิต คือไม่มีความโกรธ ความอาฆาตพยาบาท ความจองเวร ความเห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่ประโยชน์ของตน คือขณะเมื่อทำก็ให้มีความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ มีความถูกต้อง ความบริสุทธิ์ใจ เป็นหลัก บังคับจิตใจให้ได้ จากปาฐกถาของหลวงปู่พุทธทาสกล่าวว่า “การทหารนี้ไม่ใช่งานสำหรับฆ่าคน หรือล้างผลาญคนทั้งโลก หรือแม้แต่ล้างผลาญศัตรู เขาอ้างสิทธิที่จะล้างผลาญศัตรูว่าเป็นความยุติธรรมอย่างนั้น ยังไม่ปลอดภัย จิตใจของทหารต้องถึงถึงการรักษาความเป็นธรรม หรือความถูกต้องในโลก แม้ว่าเป็นการป้องกันตัวก็ต้องอย่าเป็นธรรม หรืออย่างถูกต้อง มิฉะนั้นจะเป็นการฆ่าคนตายอย่างทารุณ โหดร้ายที่สุดเว้นแต่ว่าในใจนั้นจะมีความจริง มีความบริสุทธิ์ว่า เพื่อความถูกต้อง เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความยุติธรรมที่จะมีอยู่ในโลก เช่น เขามารบกับเราถึงบ้านนี้ มันไม่ยุติธรรม หรือที่ไหนก็ตาม นอกบ้านก็ตาม ที่ไม่มีความยุติธรรม อย่างนี้ก็ต้องช่วยกันรักษาความเป็นธรรมของโลก อย่างนี้มันไม่ใช่การฆ่าคน แต่เป็นการรักษาความเป็นธรรมของโลก หรือเป็นการทำกุศลชนิดหนึ่ง”^{๑๒}

ความวุ่นวายเกี่ยวกับการปกครองของมนุษย์กำลังมีปัญหาไปทั่วโลก จนเราไม่รู้ว่าจะระบบการปกครองแบบไหนจะดี แล้วก็มี การโจมตีกันว่าระบบของตนย่อมดีกว่า มีการโฆษณาชวนเชื่อในทำนองขั้วๆ ทำทาบผลสุดท้ายก็มีการประกาศสงครามกันจากภายในประเทศจนถึงระดับประเทศต่อประเทศ การปกครองไม่ว่าระบบใดเผด็จการ ประชาธิปไตย หรืออะไรก็ตาม หากผู้ใช้ระบบบังคับตนให้อยู่ในศีลธรรมของศาสนาได้ ปัญหาที่จะหมดไปเอง “ด้วยการบังคับจิตใจของตนเองได้ แล้วการปกครองระบบไหนก็ใช้ได้หมด แล้วก็มีโอกาสที่จะเลือกให้เหมาะแก่ประเทศหรือสังคมของตน

^{๑๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, อานาปานสติกับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๘๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘- ๘๙.

ด้วยอย่าลืมที่ว่า หากคนดีคนเดียวง่ายกว่าคนดีเป็นฝูงๆ คนดีคนเดียวบังคับจิตใจให้ได้ อยู่ในธรรม ในศาสนา ในความประสงค์ของประชาชนมันก็หมดปัญหา^{๑๒}

สรุป ในด้านสังคมการเมือง สถิติมีความสำคัญมาก เพราะสังคมการเมืองเป็นสังคมที่มีบุคคลหลายอาชีพ หลายศาสนา ต้องใช้สถิติในการบริหารงาน ก่อนที่จะทำอะไรๆ ก็ตามต้องมีสถิติคอยควบคุมตัวเองก่อน สังคมการเมืองปัญหาที่มีมากมายหลายสิ่งหลายที่จะต้องช่วยกันดูแลให้ เป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย สถิติจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมการเมืองการปกครอง เพื่อที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

๓.๓.๒ ความสำคัญของสถิติต่อสังคมในด้านเศรษฐกิจ

เรื่องของเศรษฐกิจเป็นเรื่องของรายได้รายจ่ายนับตั้งแต่บุคคลคนหนึ่งๆ จนถึงระบบครอบครัวและระดับประเทศ ระดับชาติต่อชาติ หากบังคับจิตใจไม่ได้ก็ตกเป็นทาสแห่งความอยาก กลายเป็นคนใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ความเป็นจึงฝืดเคือง เศรษฐกิจในครอบครัวก็พลอยแย่พินาศล่มจม เมื่อเศรษฐกิจในครอบครัวแย่ลง ย่อมกระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจของประเทศและเศรษฐกิจของโลก เพราะมีความสัมพันธ์กัน เพราะมนุษย์เป็นผู้จัดสรรโลก ซึ่งต้องรวมถึงระบบเศรษฐกิจด้วย ทรัพยากรธรรมชาติของโลกมากมายมิได้ใช้เพื่อสร้างสรรค์พัฒนาการของโลกแต่ถูกใช้เพื่อล้างผลาญทำลายกันจนกระทั่งหลักทรัพย์ทางเศรษฐกิจของโลกเกือบจะหมดไป มนุษย์จึงเป็นผู้ทำลายเสียเอง ก็เพราะบังคับจิตใจไม่ได้

เพราะจิตใจนั้นห่างจากธรรมที่จะนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพราะชีวิตจะดำเนินไปได้ นั้นก็ต้องอาศัยหลักธรรมคือ “สติ หลักธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นหลักสำคัญยิ่งกว่าธรรมข้ออื่นๆ นั้น ความสำคัญสถิติต่อสังคมในด้านเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญในการพัฒนาประกอบอาชีพในทางสุจริต”^{๑๓}

ในการที่คนเรารู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็นต้น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง และปฏิบัติตามหลักธรรมในอริยมรรคหรือมรรคมีองค์ ๘ ในข้อที่ว่า สัมมาสติ คือ มีสติชอบอันเกิดจากการปฏิบัติตนในสติปัญญา ๔ เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลักธรรมอำนวยประโยชน์สุขเกื้อหนุนและส่งเสริมความเป็นอยู่ในด้านการเงินหรือเศรษฐกิจ การจับจ่ายใช้สอยได้ ซึ่งเรียกว่า ทัศนคติที่มีกตสันตนิทรรณ ๔ ประการ คือ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

๓.๓.๒.๑ อุฏฐานสัมปทาน ถึงพร้อมด้วยความมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีที่เหมาะสมที่สุด จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๓.๓.๒.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓.๓.๒.๓ กัลยาณมิตรตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคนไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถผู้ที่นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๓.๓.๒.๔ สมชีวิตา เลี้ยงชีพแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่ให้พอดีกับรายได้ มิให้ฝืดเคือง หรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บไว้ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วรู้จักจัดสรรทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองในการดำรงชีพ^{๑๔}

การที่เราจะทำอะไรก็ตามควรคิดคำนึงในสิ่งที่ทำว่ามีประโยชน์หรือไม่ ต้องใช้สติพิจารณาในการใช้จ่ายคว่ำว่าที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ของเราได้ตรัส เราควรดำรงชีวิตด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ฉะนั้นเรารู้จักในการจับจ่ายให้พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหารักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้ นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช่ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้วการหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่าความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์ตามหลัก โภคาทิยะ คือ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อธิบายควรยึดถือเป็นแนวทางของการใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการ คือ

๑. ใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัว มารดา บิดาให้เป็นสุข

๒. ใช้ทรัพย์นั้นเลี้ยงบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ

๔. ทำพละ คือ การสละบำรุงสังเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่

๑) อติพละ ใช้ต้อนรับแขก คนที่ไปมาหาสู่ เป็นเรื่องของการปฏิสนธิ์ถาวร

๒) ญาติพละ ใช้สงเคราะห์ญาติ

๓) ราชพละ ใช้บำรุงราชการด้วยการเสวยภาณีอากร

^{๑๔} อัง.อุฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

๔) เทวดาพาลี บำรุงเทวดา คือสิ่งที่เคารพนับถือตามลัทธิความเชื่อหรือ
ขนบธรรมเนียมของสังคม

๕) ปุพฺพเปตดาพาลี ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีชน ท่านที่ล่วงลับไป

๕. บำรุงสมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ฝึกฝนพัฒนาตนเอง
ไม่ประมาทหมั่นมา ผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม^{๑๔}

ดังนั้นความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านเศรษฐกิจ พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ สติมี
ความสำคัญในการพัฒนาสังคมในด้านเศรษฐกิจ สังคมเกิดความขาดแคลนนั่นก็เพราะคนที่อยู่
ร่วมกันนั้นไม่มีศีลธรรม ไม่รู้จักเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง สร้างแต่ความวุ่นวายให้เกิดความแตกแยกเช่น
ปัญหาภายในประเทศในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เพราะ
จิตใจนั้นห่างจากธรรมที่จะนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตต้องอาศัยหลักธรรมคือ สติ ในการ
เลี้ยงชีพคือรู้จักความพอดี รู้จักประมาณกำหนดรายได้และรายจ่ายให้เหมาะสมได้จะทำให้เกิด
ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมด้านเศรษฐกิจให้มีความเจริญต่อไป

๓.๓.๓ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านการศึกษา

เพื่อให้เกิดสติปัญญาในการศึกษาโดยการกำหนดสติในการศึกษาเล่าเรียน ทำให้ถึงจะต้อง
กำหนดสติในการเรียนด้วย จำเป็นหรือไม่ในการใช้สติ ตอบว่า สติมีความจำเป็นอย่างยิ่งทีเดียวใน
การศึกษาเล่าเรียน เพราะถ้าผลอสติ ปล่อยใจไปอื่นเสีย ความรับรู้ก็ไม่ดี เพราะจิตไม่รับในขณะที่
ครูสอน ปัญญาคือความรู้ความเข้าใจในวิชานั้นๆ ก็ไม่เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดปัญญาก็เป็นความรู้ความ
เข้าใจที่ไม่แจ่มแจ้ง จะมีแต่ความสงสัยอยู่ตลอดไป จึงเป็นอุปสรรคต่อการเรียน สติจึงเป็นธรรมที่
สำคัญใช้ระลึกรู้เข้าใจในวิชานั้นๆ เพราะการเรียนการศึกษาคือสิ่งที่รู้ด้วยจิตใจ สิ่งใดที่รู้ด้วยใจ
สิ่งนั้น คือ สภาวะธรรมใจที่เกิดกับใจ กล่าวคือ โดยอาการที่เอาตัวรู้คือสติเข้าไปกำหนดรู้ในขณะที่
เรียนหนังสือหมายถึงการตั้งใจมีจิตจดจ่อต่อการเรียนในขณะที่ปัจจุบันนั้นคือ การมีสติเพื่อเกิดสมาธิ
คือความตั้งมั่นแห่งจิต เมื่อจิตมีสติและสมาธิการรับรู้ก็ดี ย่อมสามารถรู้เข้าใจในเนื้อหาวิชาที่ครู
สอนโดยแจ่มแจ้ง จะเข้าใจได้ดีกว่าบุคคลผู้ขาดสติ เพราะบุคคลผู้ขาดสติไม่มีความระลึกรู้ได้โดย

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖ -๕๘.

สมบูรณ์ จิตใจไม่จดจ่อจะส่งจิตใจไปที่อื่นเป็นส่วนมากจิตใจจะไม่อยู่กับเนื้อกับตัว จิตจะไม่รวมตัว เป็นหนึ่งการรับรู้จึงไม่สมบูรณ์^{๑๖} ดังนั้น หลักในการฟังอย่างมีสติ มีดังนี้

๓.๓.๓.๑ ตั้งสติให้เป็นปัจจุบันคือ อย่าเอาใจส่งไปที่อื่น ถ้าใจส่งไปที่อื่นให้รีบ ตามจิตกลับคืนมาที่อารมณ์ปัจจุบัน

๓.๓.๓.๒ ให้กำหนดจิตโดยมีสติรู้อยู่ตลอดเวลาในขณะที่ครูสอนวิชานั้นๆ ถ้าเกิดความง่วงนอนก็ให้ไปล้างหน้าให้หายง่วง ความง่วงซึ่มก็จะหายไป หรือถ้ายังไม่หายง่วงก็มองไปข้างนอกหรือคิดว่า อาจารย์ผู้สอนเรานั้นท่านยิ่งเหนือกว่าเราให้คิดอย่างนี้ จิตของเรานั้นก็พยายาม ตั้งใจจดทนให้ถึงที่สุดในการเรียนวิชานั้นๆ

๓.๓.๓.๓ ในขณะที่ครูสอนอยู่อย่าคิดไปในเรื่องอื่น ซึ่งจะเป็นสาเหตุทำให้เรา ฟุ้งซ่านเพราะจิตคิดมาก ให้พยายามมีสติมีสมาธิอยู่เสมอให้ฝึกอย่างนี้เรื่อยๆ ไป ก็จะเกิดความเคยชินและจะทำให้การเรียนก้าวหน้าไป

อนึ่ง เมื่อบุคคลฝึกสติในการศึกษาเล่าเรียน จิตนี้จะมีพลังความมั่นคง มีสติดีขึ้นความรู้สึก จากตัวอาจารย์มาอยู่ที่ตัวนักเรียน กล่าวคือการถ่ายทอดความรู้ทางจิตวิญญาณนั่นเอง เพราะฉะนั้น จิตใจจะรับรู้ได้ดีมีสมาธิในตัวภายหลังเมื่อเกิดความชำนาญแล้ว สติสัมปชัญญะจะรู้พร้อมอยู่ทุกขณะ เพียงแต่กำหนดรู้อยู่ที่จิตอย่างเดียวเท่านั้น

การศึกษาจะบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้ดั่งนั้น ตามหลักในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงอิทธิบาททั้ง ๔ ว่าเป็นหลักธรรมที่มีสามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนได้ดังใจปรารถนา แต่อิทธิบาท ๔ นั้น ก็จำต้องมีสติควบคุมอยู่เสมอจึงจะสำเร็จผลได้ดังนี้ คือ

๑. เมื่อเกิดฉันทะคือความพอใจขึ้นในการที่จะเรียนก็ต้องมีสติเป็นเครื่องกำกับอยู่จะ เรียนเรื่องอะไร เรียนแล้วจะเกิดผลอย่างไร จะเป็นผลเสียหรือผลดี

๒. วิริยะ ความเพียร เมื่อเกิดความเพียรจะต้องมีสติกำหนดรู้ว่า จะใช้ความเพียรมากหรือน้อย บางครั้งถ้าใช้ความเพียรมากเกินไปอาจจะให้โทษแก่สุขภาพร่างกายได้ เช่นทำให้ล้าลมป่วยได้ ฉะนั้น ต้องมีสติปัญญาเป็นเครื่องกำกับด้วย หรือถ้าใช้ความเพียรน้อยเกินไปก็จะทำให้สำเร็จได้ยาก ก็ต้องเพิ่มความเพียรอีก

^{๑๖} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๗๑.

๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความฝักใฝ่จะเรียนในสิ่งนั้น ๆ ก็ต้องมีสติกำกับในการใฝ่รู้ เพราะบางครั้งถ้าต้องการรู้มากเกินไปอาจทำให้จิตฟุ้งซ่านได้ ฉะนั้น ท่านจึงให้มีสติคอยดูแลความต้องการของจิต โดยให้มีความต้องการพอดีพอเหมาะก็จะเกิดความสมดุล

๔. วิมังสา ความตีตรองในสิ่งนั้น ๆ ในข้อนี้เป็นการระลึกถึงสิ่งที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาทั้งหมด เพื่อหาเหตุผลมาเป็นข้อสรุป

อิทธิบาททั้ง ๔ ข้อนี้เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนในการศึกษาเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จ โดยอาศัยสติเป็นเครื่องระลึกรู้ หรือควบคุมความคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว โดยมีสติเป็นตัวควบคุมตั้งแต่เริ่มมีความพอใจในสิ่งที่ตนจะเรียนศึกษามีความพากเพียรมีใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นๆ และมีวิจาร์ญาณด้วยเหตุผลเป็นเครื่องตัดสินใจให้สมเหตุสมผล^{๑๑}

ดังนั้นความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านการศึกษาพอจะสรุปได้ดังนี้ การศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญในการดำเนินชีวิต ชีวิตที่ขาดการศึกษาจะเป็นชีวิตที่มีขอบเขตเป็นชีวิตที่ไม่มีการพัฒนา สติจึงมีความสำคัญในการประกอบอาชีพ และการศึกษาเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จโดยอาศัยสติเป็นเครื่องระลึกรู้ควบคุม ความคิดอย่างมีเหตุผล ในการศึกษาเล่าเรียนมีสติสมาธิ ในการศึกษาที่มีความมั่นคงในการเรียนรู้กับเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

๓.๓.๔ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านสังคมสงเคราะห์

ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านสังคมสงเคราะห์ในชุมชน สังคมทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากหลายสาเหตุที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ เพราะโลกของเราทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงไปจากหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะสาเหตุอะไร ก็เพราะความเจริญทางด้านวัตถุ หรือความเจริญด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ทางด้านจิตใจหาเจริญไม่ ส่วนจิตใจกลับมีแต่เสื่อมลงนี่น่าเป็นห่วง คนทุกวันนี้จึงหลงไหลในวัตถุไปตามๆ กันเสียเป็นส่วนมาก ไม่รู้จักประมาณในการบริโภควัตถุ จึงทำให้ค่านิยมของคนในสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก บางคนต้องบริโภควัตถุโดยไม่คำนึงถึงฐานะของตน ทำให้ต้องเป็นหนี้เป็นสิน บางคนเป็นหนี้สินมาก คิด ไม่ออกแก้ปัญหาหนี้สิน ไม่ตกถึงกับต้องฆ่าตัวตายก็เพื่อหนีปัญหาหนี้สิน บางคนไม่มีเงินที่จะซื้อสินค้านั้นๆ ก็ขาดสติยังคิดทำให้ตนเองต้องกลายเป็นโจรผู้ร้ายไปถึงกับต้องปล้นและฆ่าเจ้าของทรัพย์ก็มี และยังไปกว่านั้นปัญหาอาชญากรรมก็เกิดขึ้นไม่เว้นแต่ละวัน นี่คือนิยามที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ ยิ่งเจริญด้านวัตถุมากเท่าใด สังคมก็เสื่อมลงมากเท่านั้น จะเห็นได้ว่าสังคมต่างๆ มีการแข่งขันกันมากยิ่งขึ้น

^{๑๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๑, ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕.

เพื่อที่จะแสวงหากำไรหรือประโยชน์ การชิงดีชิงเด่นจึงเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน นี่คือสาเหตุที่ทำให้จิตใจของมนุษย์เสื่อมลงเพราะไม่ได้นึกถึงศีลธรรม ไม่ได้ตั้งอยู่ในกรอบของศีลธรรม และไม่ได้ประพฤตินอยู่ในหลักธรรมคือสติเป็นเรื่องพิจารณาให้เกิดความพอดีพองามในการดำเนินชีวิตของตน ฉะนั้น หลักธรรมคือสติจึงมีความสำคัญต่อด้านสังคมสงเคราะห์อย่างมาก^{๔๔}

บุคคลผู้มีสติจะคำนึงถึงหลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ คือวิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่น ที่ยังไม่รักใคร่นับถือให้เกิดความรักใคร่นับถือและที่ที่มีความรักใคร่นับถืออยู่แล้ว ก็ให้เกิดความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นว่าโดยความหมายรวบยอดแล้ว ก็คือวิธีทำให้คนรักนับถือกันมีการสงเคราะห์กันจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับคนทุกคน และทุกสังคมระหว่าง บิคารมารดา กับ บุตรธิดา มิตรกับมิตรสามีกับภรรยา เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน ตลอดจนประชาชนระหว่างประเทศ เพราะความรักใคร่นับถือกันเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม^{๔๕} และหลักการสงเคราะห์ในทางพระพุทธศาสนามีการสงเคราะห์ด้วยวัตถุ ๔ ประการดังนี้

๓.๓.๔.๑ การให้ทาน การแบ่งปันวัตถุสิ่งของของตนแก่ผู้ที่สมควรให้ คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของที่ตนมีอยู่ให้แก่ผู้อื่น เมื่อเขาได้รับแล้วจะนำไปทำประโยชน์ได้ นับเป็นการแบ่งปันให้แก่ผู้ควรให้โดยมิได้หวังสิ่งตอบแทนใดๆ

๓.๓.๔.๒ ปิยวาจา คือ เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน เจรจาแต่ถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน การพูดไพเราะจับใจผู้ฟัง ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ คือเป็นคำจริง คำสัตย์ เป็นคำสุภาพเกลี้ยกล่อม ชะมุนละไม หรือราบเรียบเป็นคำมีประโยชน์จากการฟังหรือการพูดอยู่ที่มีประโยชน์ทั้งต่อผู้พูดและผู้ฟัง เมื่อฟังแล้วผลดีจะบังเกิดแก่ผู้พูดฝ่ายผู้ฟังเมื่อได้รับฟังคำนั้นแล้วก็ได้ผลดี

๓.๓.๔.๓ อตถจริยา คือ ประพฤติสิ่งที่ประ โยชน์แก่ผู้อื่น อันได้แก่การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์และสนับสนุนในทางส่งเสริมในทางศีลธรรม จริยธรรม และหมายถึงการเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก อุทิศตนบริการรับใช้ ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวมด้วยความจริงใจ

^{๔๔} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

^{๔๕} ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๘๑-๘๔.

๓.๓.๔.๔ สมานัตตตา คือ ความเป็นผู้วางตัวเสมอต้นเสมอปลายไม่ถือตัว การวางตัวให้สมกับฐานะ เรามีฐานะเป็นอะไร เช่น เป็นลูก เป็นพ่อ แม่ เป็นพี่ เมีย เป็นครู เป็นศิษย์ เป็นต้น ก็วางตัวให้สมกับที่ตัวเป็น อย่าเข่อหยิ่งถือตัวเกินฐานะ^{๒๐}

หลักธรรมนี้เป็นเครื่องสงเคราะห์จิตใจของผู้ใกล้ชิดกันในครอบครัวหรือบุคคลที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกันพึงกระทำและการที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญอีกประการก็คือเริ่มจากคนในสังคมไม่เห็นห่างจากศีลธรรมไม่หันเหชีวิตไปในทางที่ผิดมีการหลงไปติดอยู่ในอบายมุข เป็นต้น ถ้าหลายๆสังคมอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมอันดีงามแล้ว สังคมนั้นๆ ก็สามารถดำรงชีพทนอยู่ได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข ปัญหาต่างๆ ที่มีความขัดแย้งกันก็จะไม่เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดขึ้นก็มีความเกิดขึ้นน้อย เมื่อสังคมนั้นๆ เริ่มตั้งแต่ผู้นำจนไปถึงผู้อยู่ได้บังคับบัญชา มีสติคือไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ก็จะสามารถพุงสังคมไม่ให้ตกต่ำ มีแต่จะถึงความเจริญก้าวหน้า เพราะใช้สติให้เป็นประโยชน์ในด้านการระมัดระวัง แม้ในการทำมาหากินของคนธรรมดาที่ประสบผลสำเร็จได้^{๒๑}

ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านสังคมสงเคราะห์นั้น คือการอยู่ร่วมกันในสังคม สังคมครอบครัวเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการเป็นอยู่ การที่จะพัฒนาสังคมครอบครัวให้มีความสุขได้นั้น ก็เริ่มจากผู้นำครอบครัวเป็นหลัก เป็นผู้ไม่มัวเมาประมาท มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานในครอบครัว ต่างคนต่างก็มีหน้าที่ของแต่ละคน เช่นพ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตร อบรมสั่งสอนบุตรเพื่อให้เขาเติบโตทางด้านร่างกายและพัฒนาด้านสติปัญญา และผู้ครองเรือนนั้นต้องขยันทำมาหากินเพื่อสร้างฐานะครอบครัวให้มั่นคง เป็นผู้ไม่เกียจคร้านในการทำงาน พ่อแม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีต่อบุตร ดังนั้น การพัฒนาสังคมครอบครัว ผู้นำครอบครัวจะต้องเป็นผู้ไม่ประมาทในหน้าที่ต่างๆ ซึ่งเป็นหน้าที่หลักในการดำเนินชีวิต มีหลักธรรมปกครองตนคือความไม่ประมาท ไม่หลงติดอยู่ในอบายมุข คือต้องรู้เหตุที่ทำให้แล้วจะเกิดโทษหรือประโยชน์อย่างไร ต้องมีสติพิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อนจึงค่อยพูด และทำ พึงตรวจสอบดูความบกพร่องของตนและของคนภายในครอบครัว พึงตักเตือนให้เกิดสติแก่กันเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งทำผิดพลาดด้วยความพลั้งเผลอ พึงดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรม ถ้าสิ่งที่ทำนั้นเป็นการผิดศีลผิดธรรมแล้ว ก็พึงหลีกเลี่ยงเสีย เพราะ

^{๒๐} ส.ม. ๓๐/๕๗๓/๓๐๕.

^{๒๑} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๑๒๕.

ทำให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง สติจึงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตและในด้านสังคม สงเคราะห์^{๒๒}

ดังนั้นความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านสังคมสงเคราะห์ พอจะสรุปได้ดังนี้ ปัจจุบัน สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ความเจริญทางด้านวัตถุนี้มาก ส่วนความเจริญทางด้านจิตใจนั้นมีความเสื่อมลงอย่างหน้าเป็นห่วงสาเหตุเพราะคนในสังคมนั้น ไม่มีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต หลักธรรมนั้น คือ สติ เป็นหลักธรรมที่จะทำให้ผู้ที่อยู่ในสังคมมีความสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ด้วยสังคหวัตถุ ตั้งแต่สังคมในครอบครัวขึ้นจนถึงสังคมส่วนร่วมคือพึงดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรม โดยใช้สติปัญญาในการอยู่ร่วมกันพิจารณาหาเหตุผลในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อมีสติรอบรู้แล้วสังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุขความเจริญ

๓.๓.๕ ความสำคัญของสติที่มีต่อการส่งเสริมปฏิบัติธรรม

สติเป็นหลักที่ธรรมสำคัญต่อธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมเร้าเตือนการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว และที่จะไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาในจิตใจ พุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติธรรมทุกขั้น

การปฏิบัติธรรมในอันดับแรกนั้นต้องมีสติในการรักษาศีล ให้บริสุทธิ์เสียก่อน เช่นศีล ๕ เป็นเบื้องต้น แต่ถ้าจะให้สะดวกต่อการปฏิบัติธรรม ถ้าเป็นฆราวาสให้รักษาศีล เพราะการรักษาศีล ๘ นั้น สะดวกต่อการปฏิบัติธรรมอย่างมาก สามารถทำให้จิตสงบระงับได้เร็วทั้งไม่มีเรื่องที่ยุ่งยากและเมื่อรักษาศีลให้บริสุทธิ์หมดจดแล้วย่อมทำให้เกิดสมาธิสมาธิได้ง่ายคือ ความมีสติตั้งมั่น ฐึ่เห็นตามความเป็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ตามลำดับ และที่สำคัญต้องมีสติในการพิจารณาธรรมเสมอ พระพุทธองค์ทรงให้เห็นชอบเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะถ้าหากว่าไม่มีความเห็นชอบแล้ว ก็ยากต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อให้รู้เข้าใจได้ เพราะยังมีเห็นผิดอยู่ ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงบอกวิธีทางพ้นทุกข์ตามมรรคมีองค์ ๘ นี้เองการตั้งสติชอบ การตั้งจิตไว้ชอบนี้เป็นวิธีการที่ทำให้มีความเห็นตรง ความเห็นถูกต้อง ไม่ให้เห็นผิดไปจากธรรมนองครองธรรม เมื่อบุคคลมีความเห็นชอบ หรือตั้งจิตไว้โดยชอบเป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยในการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้าต่อไป ได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “จิตที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมอำนวยให้ได้ที่ประเสริฐยิ่ง ที่มารดาบิดาทำให้ไม่ได้ หรือแม้ญาติเหล่าอื่นๆให้ไม่ได้”^{๒๓}

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕.

^{๒๓} พุ.ธ. ๒๕/๔๓/๓๕.

สติในขั้นตอนการปฏิบัติธรรม สติเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญในการปฏิบัติธรรมทุกขั้นตอน ใส่ใจในการรักษาศีล ในการสำรวมอินทรีย์ ในการรู้จักประมาณในการบริโภค ในการเดินจงกรม และนั่งสมาธิ ในการกำหนดอิริยาบถใหญ่และย่อย ในการควบคุมให้จิตสงบอยู่ในที่สงัด ในการเจริญภาวนา และมีสติในการเจริญปัญญา เมื่อเจริญสติแล้วย่อมเกิดความหน่าย คลายความกำหนัด ตัป สงบระงับ รู้ยิ่ง ตรัสรู้ และนิพพาน ดังนี้ “ธรรมอันเป็นเอกที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน คือ พุทธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า ธรรมานุสสติ การระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ การระลึกถึงพระสงฆ์ ในที่นี้หมายถึงผู้บรรลุนิพพานแล้ว”^{๒๔}

การดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อัปปาท” คือ ความไม่ประมาท มีความหมายว่าการเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ การระมัดระวังอยู่เสมอ อัปมาธรรมเป็นองค์ประกอบภายใน ต่อการปฏิบัติธรรม ต้องมีโยนิโสมนสิการ ต้องมีเหตุผล เพื่อสร้างปัญญา ส่วนอัปมาทเป็นองค์ประกอบฝ่ายสมาธิ ความสำคัญของอัปมาทธรรม ในการปฏิบัติธรรมขั้นต่างๆ จะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์เล็กทั้งหลายชนิดใดๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าช้าง เรียกว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ฉันใด กุศลธรรมทั้งหลายอย่างใดๆ ก็ตามย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูลประมุขลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาทเรียกว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉะนั้น^{๒๕}

เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความไม่ประมาทเลย เมื่อไม่ประมาทแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป^{๒๖}

เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่^{๒๗} และ “ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไม่อันตรายแห่งสัทธรรมเหมือนความไม่

^{๒๔} อจ.เอก. ๒๐/๑๘๐/๓๕.

^{๒๕} ส.ม. ๑๕/๒๕๓/๖๕.

^{๒๖} อจ.เอก. ๒๐/๖๐/๑๓.

^{๒๗} อจ.เอก. ๒๐/๘๔/๑๘.

ประมาท”^{๒๔} โดยกำหนดว่าเป็นองค์ประกอบภายใน เราไม่สังเกตเห็นองค์ประกอบอื่น แม้สักข้อหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่เหมือนความไม่ประมาทเลย ใหญ่ ^{๒๕}

เราไม่สังเกตเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ที่เป็นเหตุให้อริยอัษฎางคิกมรรค ซึ่งยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรืออริยอัษฎางคิกมรรคที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถึงความเจริญเต็มบริบูรณ์ เหมือน อย่างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทนี้เลย ภิกษุผู้ไม่ประมาทพึงหวังสิ่งนี้ได้คือเธอจักเจริญจักรกระทำให้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๒๖}

แม้ปัจฉิมวาทา คือ พระคำรัสครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เป็นพระคำรัสในเรื่องอัปมาทธรรม สิ่งทั้งหลายที่ปัจฉัยปรุงแต่งขึ้น ย่อมมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท”^{๒๗}

อัปมาท เป็นตัวการทำให้ระมัดระวังตัว ป้องกันไม่ให้พลาดตกไปในทางชั่วหรือเสื่อม คอยยับยั้ง เตือนไม่ให้เพลิดเพลินมัวเมาหลุ่มหลงสยบอยู่คอยกระตุ้นไม่ให้หยุดอยู่กับที่ และคอยเร่งเร้าให้ขะมักเขม้นที่จะก้าวเดินรุดหน้าอยู่เรื่อยไป ทำให้สำนึกในหน้าที่อยู่เสมอ โดยตระหนักถึงสิ่งควรทำไม่ควรทำ ทำแล้วและยังมีได้ทำ และช่วยให้ทำการต่างๆ ด้วยความละเอียดรอบคอบ จึงเป็นองค์ธรรมสำคัญยิ่งในระบบจริยธรรมดังได้กล่าวแล้ว

อย่างไรก็ดีความสำคัญของอัปมาทนั้น เห็นได้ว่าเป็นเรื่องจริยธรรมในวงกว้าง เกี่ยวกับความเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติต่างๆ ไปของชีวิตกำหนดคร่าวๆ ตั้งแต่ระดับศีลถึงสมาธิในระดับนี้ สติทำหน้าที่กำกับตามดูแลพ่วงไปกับองค์ธรรมอื่นๆ ทั่วไปหมดโดยเฉพาะจะมีวามะหรือความเพียรควบคู่ด้วยเสมอ การทำงานของสติจึงปรากฏออกมาในภาพรวมของอัปมาท คือ ความไม่ประมาทที่เหมือนกับคอยวังเดินเร่งเร้าอยู่ในวงนอก

ครั้งจำกัดขอบเขตการทำงานแคบเข้ามาและถี่ละเอียดลงไปในขั้นการดำเนินของจิตใจในกระบวนการพัฒนาปัญญา หรือการใช้ปัญญาชำระล้างภายในดวงจิตซึ่งเป็นเรื่องจำเพาะเข้ามาข้างในกระบวนการทำงานในจิตใจและแยกแยะรายละเอียดขอยถึ้ออกวิเคราะห์เป็นขณะๆ ในระดับนี้เอง ที่สติทำหน้าที่ของมันอย่างเต็มที่และเด่นชัด กลายเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญที่เรียกโดยชื่อของมันเอง

^{๒๔} อ.จ.เอก. ๒๐/๑๑๖/๒๓.

^{๒๕} อ.จ.เอก. ๒๐/๑๐๐/๒๑.

^{๒๖} ส.ม. ๑๕/๑๓๕/๓๓.

^{๒๗} ที.ม. ๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

ความหมายที่แท้จำเพาะตัวของ “สติ” จากการพิจารณาการปฏิบัติหน้าที่ของสติในกรณีที่มีบทบาทของมันเองแยกจากองค์ธรรมอื่นๆ อย่างเด่นชัดเช่น ในข้อปฏิบัติที่เรียกว่า “สติปัญญาาน” ลักษณะการทำงานโดยทั่วไปของ สตินั้น คือ การไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอยไม่ปล่อยอารมณ์ให้ผ่านเรื่อยเปื่อยไปหรือไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ แต่คอยเฝ้าระวังเหมือนจับดาบ อารมณ์ที่ผ่านมาแต่ละอย่างมุ่งหน้าเข้าหาอารมณ์นั้นๆ เมื่อต้องการกำหนดอารมณ์ใดก็เข้าจับดูติดๆ ไปไม่ยอมให้คลายหาย คือนึกถึงหรือระลึกไว้เสมอไม่ยอมให้หลงลืมในการปฏิบัติของพุทธธรรม เน้นความสำคัญของสติมากดังคำกล่าวที่ว่า สติจำเป็นปรารถนา คือต้องนำมาใช้ในกรณีทั้งปวงหรือสติมีประโยชน์ในทุกกรณี และเปรียบสติเหมือนเกลือที่ต้องใช้กับข้าวทุกอย่าง และเหมือนนายกรัฐมนตรีกึ่งของในราชการทุกอย่างเป็นทั้งตัวการเหนี่ยวรั้งปราชญ์ และหนุนประครองจิตตามควรแก่กรณี ^{๓๒}

สติกับการปฏิบัติธรรมในสติปัญญาานทั้ง ๔ ว่าด้วยเรื่องกายเราจะต้องตั้งสติระลึกรู้ภายในกาย เข้ากับการเคลื่อนไหวหรืออิริยาบถต่าง ๆ ของกาย จากการทำกิจกรรมในประจำวันตามปกติ มีสาระสำคัญอยู่ที่การกำหนดรู้กายและการปฏิบัติกรรมทางกายด้วยสติสัมปชัญญะ มีหลักการคือการใช้สติคอยกำกับพฤติกรรมทางกายเหล่านั้น ในอาการเคลื่อนไหวกายทั้งหมดหรือบางส่วน รวมไปถึงการคอยสังเกตความเปลี่ยนแปลงหรือเป็นไปต่าง ๆ ของร่างกาย มีวิธีการคือใช้การตั้งสติตามรู้ลมหายใจเข้าออก (หมวดอานาปานะ) การตั้งสติตามรู้อิริยาบถใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน (หมวดอิริยาบถ) การตั้งสติตามรู้อิริยาบถย่อย เช่น การก้าวเดิน การถอยหลัง การแลดู การก้าวเข้า การเหยียดออกและการเคลื่อนไหวต่างๆ ของร่างกาย ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งนอนหลับไป กิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป เช่น การตื่นและลุกขึ้นจากที่นอน การขยับถ่ายของเสียออกจากร่างกาย การแปร่งฟันล้างหน้า การอาบน้ำ การแต่งกาย การทำอาหาร การรับประทานอาหาร การล้างถ้วยชาม การขับรถ การทำงาน การเขียนหนังสือ การพูด การฟัง การเดิน การวิ่ง การออกกำลังกาย การเล่นกีฬา การทำความสะอาดบ้าน การทำสวน การซักผ้า การจับจ่ายซื้อของ การพักผ่อน การนอนหลับ เป็นต้น ^{๓๓}

ดังนั้นความสำคัญของสติต่อการปฏิบัติธรรม พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ สติ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการประพฤติกปฏิบัติธรรมคอยควบคุมความคิด อารมณ์ที่เกิดขึ้นคอยกระตุ้นเตือนในการกระทำและเรื่องราวต่างๆ ที่กระทำไปคอยดูพฤติกรรมทั้งในและนอกความคิดทางด้านจิตใจว่า

^{๓๒} ส.ม. ๘/๕๗๒/๑๕๘.

^{๓๓} พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.

เป็นอย่าง ไร ผู้ปฏิบัติธรรมถ้ามีสติคอยกระตุ้นเตือน ในการประพฤติปฏิบัติจะเป็นผลดีในการปฏิบัติ เพราะสตินั้นหลักสำคัญในการปฏิบัติให้เกิดมรรคผลและนิพพานได้ตามควรแก่การปฏิบัติ

๓.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมให้มีสติ

หลักธรรมที่ส่งเสริมมนุษย์ให้มีสติ นั้น เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงอยู่เป็นประจำตลอดเวลา ดังนั้น หลักธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีสติอยู่ตลอดเวลาจึงประกอบด้วยหลักธรรมในอริยมรรคหรือ มรรคมีองค์ ๘ ในข้อที่ว่า สัมมาสติ คือ มีสติชอบอันเกิดจากการปฏิบัติตนในสติปัญญา ๔ เมื่อ ปฏิบัติตามหลักธรรมแล้วก็จะเป็นการส่งเสริมให้มีสติในปัจจุบันหรือหลักธรรมอำนวยความสะดวก สุขเกื้อหนุนและส่งเสริมความเป็นอยู่ ซึ่งเรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ คือ

๓.๔.๑ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ

ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีสติ ระลึกได้อยู่ตลอดเวลา เพราะ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการดังกล่าวนี้ประกอบด้วย หลักของการส่งเสริม ดังนี้

๓.๔.๑.๑ อุฏฐานสัมปทาน ถึงพร้อมด้วยความมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการ ปฏิบัติ ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบ ทาวิธีที่เหมาะสมที่ ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดีในการมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข

๓.๔.๑.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองรักษาสติและ ผลงานที่ตน ได้ฝึกฝนมาด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็น อันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓.๔.๑.๓ กัลยาณมิตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอา อย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำ เคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่การมีสติที่ดี

๓.๔.๑.๔ สมชีวิตา การรู้จักความพอดี คือ การรู้จักประมาณการในตนเอง ไม่มุ่ง หาคำความเดือดร้อนมาใส่ตน เพราะการรู้จักประมาณในตนเองก็เป็นหลักธรรมอีกด้านหนึ่งที่ส่งเสริม ให้สติเกิดขึ้นมาได้เช่นกัน^{๓๔}

ดังนั้น ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ ก็สามารถนำมาเป็นหลักส่งเสริมให้สติ เกิดขึ้นในตัวของมนุษย์ได้ เพราะสติจะเกิดขึ้นได้นั้นบางครั้งจะต้องอาศัยหลักของธรรมชาติและ

^{๓๔} อัง.อญฺฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

หลักของการกระตุ้นเตือนให้เกิดขึ้นมา เช่น สติเกิดขึ้นเพราะธรรมชาติกระตุ้นเตือนให้เกิดขึ้นขึ้น ซึ่งประกระด้วยการฝึกฝนหรือการตั้งใจให้สติเกิดขึ้น เป็นต้น

๓.๔.๒ อริยมรรคมีองค์ ๘

หลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสติที่เป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐังคิกมรรค เรียกเต็มว่า “อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ ซึ่งเป็นหนทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ คับทุกข์ ไม่มี ปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสองคือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตคิลมถานุโยค”^{๑๕}

๓.๔.๒.๑ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลอง ธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิคามารคามิพระคุณ เห็นว่า บุญมี บาปมี เห็นหรือเข้าใจ สภาพความเป็นจริงของชีวิต

๓.๔.๒.๒ สัมมาสังกัปปะความดำริชอบ หมายถึง ความคิดชอบ ความคิดถูกต้อง หรือความตรึกตรองไปในทางที่ดี คือความคิดดำริในอันไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความคิดดำริในอันไม่ ผูกพยาบาทปองร้ายผู้อื่น ความคิดดำริในอันจะออกจากกาม

๓.๔.๒.๓ สัมมาวาจา การเจรจาหรือวาจาชอบ เป็นทางปฏิบัติที่สำคัญอีกข้างหนึ่ง อันหมายถึง การสำรวมระวังในการพูดไม่ให้ผิด ให้พูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๓.๔.๒.๔ สัมมากัมมันตะการงานชอบหรือการกระทำที่ชอบ หมายถึง การประพฤติชอบทางกายที่เรียกว่ากายสุจริต เว้นจากความโหดเหี้ยม ฆ่า ทำร้ายหรือทรมาณ ร่างกายผู้อื่นหรือสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือโจร เว้นจากการประพฤติดิฉินกาม เป็นต้น

๓.๔.๒.๕ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การเลี้ยงชีพโดยสุจริต เป็นอาชีพที่สุจริตไม่เป็นอาชีพที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรืออาชีพที่ผิดกฎหมายบ้านเมืองและ ศีลธรรมอันดีงาม หรืออาชีพที่ถูกต้องเป็นสัมมาชีพ เว้นจากมิจฉาวิชา ๕ ไม่ว่าจะการค้าขายเครื่อง ประหารที่ทำลายกันโดยส่วนเดียว ค้าขายมนุษย์เพื่อไปเป็นทาสรับใช้ผู้อื่น ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขาย สุราน้ำเมาและยาเสพติดทุกชนิด ค้าขายยาพิษหรือสารพิษต่าง ๆ เป็นต้น

^{๑๕} ที.ม. ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

๓.๔.๒.๖ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ความเพียรนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการทำงานทุกอย่าง ยิ่งเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตแล้ว ก็ยิ่งจำเป็นมาก บุคคลจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น ความเพียรทำให้งานที่ทำด้วยกายหรือใจสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ความเพียรนั้นจะต้องเป็นความเพียรที่ชอบ เช่น เพียรระงับมิให้ความชั่วที่เป็นบาปอกุศล เพียรละความชั่วร้ายที่เป็นบาปอกุศล เพียรพยายามก่อสร้างความดีที่เป็นบุญกุศล เพียรรักษาคุณความดีที่เป็นบุญกุศล เป็นต้น

๓.๔.๒.๗ สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง การสำรวมใจหรือทำให้สงบตามแนวของสติปัญญา (ที่ตั้งของจิต) ทั้ง ๔ เป็นการพิจารณาให้รู้เห็นเนื่อง ๆ เพื่อมิให้เกิดความยึดมั่นในร่างกาย ความรู้สึกจิตใจและธรรม ทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล กล่าวคือ ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นกายในกาย ที่ว่าเห็นกายในกาย ตั้งสติระลึกชอบ โดยพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาที่ว่าเห็นเวทนาในเวทนา ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นจิตในจิต ที่ว่าเห็นจิตในจิต ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ที่ว่าเห็นธรรมในธรรมคล้ายกับเห็นจิตในจิต

๓.๔.๒.๘ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ ความตั้งใจชอบเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ ด้านสุดท้ายที่จะเผชิญศึกกับกิเลสนับว่าเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญมาก โดยหมายเอาความตั้งใจชอบโดยเข้าสมาธิชนิดที่อัปนาสมาธิ^{๑๖}

หลักธรรมที่ส่งเสริมในทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเพราะเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญในการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นกรอบแห่งการดำเนินชีวิตมุ่งสู่จุดหมายปลายทางอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน หากพุทธบริษัทไม่ยึดหลักแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการแล้วก็จะไม่สามารถนำพาชีวิตมุ่งสู่จุดหมายสูงสุดได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พระพุทธองค์จึงได้ทรงประทานพระโอวาทแก่พุทธบริษัทเพื่อไม่ให้เกิดความประมาท คือ “โอวาท ๓ ประการ ที่ประกอบด้วย การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีทั้งปวงและการทำจิตใจให้ผ่องใส”^{๑๗} เพราะการได้ละความชั่วทั้งปวงนี้เองที่เป็นสาเหตุแห่งการมีความกล้าหาญที่จะทำความดีได้ทั้งปวง เมื่อทั้งสองประการครบถ้วนดีแล้วย่อมจะสามารถทำให้มีจิตใจผ่องใสได้และสามารถทำให้ชีวิตตั้งอยู่ในความสงบได้และทำให้เกิดสติที่บริบูรณ์ไปด้วยศีล สมาธิและปัญญา

ดังนั้น จึงสรุปหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสติในพระพุทธศาสนา คือ หลักของการประพฤติปฏิบัติตามกรอบของหลักศีลธรรม ละเว้นในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริม ตั้งอยู่ในความประมาท หมั่นพิจารณากายคติวาณาที่ว่า “เรา

^{๑๖} ม.อ. ๑๔/๓๐๔/๔๒.

^{๑๗} ที.ม. ๑๐/๕๔/๕๓.

มีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ เรามีความตาย เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ วันเวลาผ่านไปพุทธบริษัททั้งหลายพากันทำไรกันอยู่”^{๓๔} ซึ่งเป็นหลักของการส่งเสริมให้เกิดสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ดังกล่าว

๓.๕ สาเหตุของความเสื่อมไปแห่งสติ

สาเหตุแห่งความเสื่อมของสติในพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากการละเมิดกฎระเบียบแห่งศีลธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นบุคคลที่มีมิจฉาทิฎฐิ มีอคติ ล่วงละเมิดศีลธรรม ซึ่งเป็นหลักของการทำให้สติเสื่อม เพราะสาเหตุแห่งการลุ่มหลงเห็นความถูกต้องเป็นสิ่งที่ผิด เห็นสิ่งที่ผิดเป็นสิ่งที่ถูก ขาดสติการยับยั้งชั่งใจ คือ ทิฎฐิ ๒ และทิฎฐิ ๓ ดังนี้

๓.๕.๑ ทิฎฐิ ๒

ทิฎฐิ ๒ เป็นความเห็นที่มีความแตกต่างจากหลักของความเป็นจริง เป็นหลักของการหลอกลวงตนเองเพื่อให้เกิดความสบายใจ ซึ่งเป็นหลักที่ขัดกับความเป็นจริงและประกอบด้วยทิฎฐิที่ทำลายสติ ๒ ประการ ดังนี้

๓.๕.๑.๑ สัสสตทิฎฐิ เป็นผู้เห็นว่า อัตตามีความเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง มีความหยั่งยื่นตลอดไป ซึ่งสาเหตุของการเกิดความประมาท ไม่พิจารณาถึงความไม่เที่ยงของสังขารและเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมไปของสติ ขาดความมั่นคงในอารมณ์มีอารมณ์เปลี่ยนแปลง แปรผันอยู่ตลอดเวลาในชีวิตที่ไม่มีความสงบสุข เพราะขาดสติ

๓.๕.๑.๒ อุจเฉททิฎฐิ มีความเห็นผิดคิดว่าอัตตาและโลกของมนุษย์มีความสูญสิ้นไปอย่างไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ ซึ่งเป็นสาเหตุของการประหลาดปฏิบัติตามใจชอบของตนเอง บาบไม่ มีบุญไม่มี จึงทำให้ทำอะไรก็ตาม มักจะใช้อารมณ์เป็นที่ตั้ง เพราะคิดว่าการกระทำต่าง ๆ ไม่มีผลต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อมีความคิดเห็นเป็นเช่นนี้แล้วก็จะเป็นการทำลายสติของตนที่มีอยู่ให้หมดสิ้นไปจากตนเอง ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการดำเนินชีวิตที่ไม่สงบสุข^{๓๕}

^{๓๔} วิ.ม. ๔/๑/๑.

^{๓๕} ส.ป. ๑๓/๑๓๕/๑๘๐.

๓.๕.๒ ทิฏฐิ ๓

ทิฏฐิ ๓ เป็นหลักของความเห็นที่ผิดจากหลักของการประพฤติปฏิบัติที่ผิดจากหลักของความเป็นจริง เช่น การกระทำอะไรก็ตามย่อมไม่มีผลตอบกลับคืนมา ซึ่งเป็นผลของการความหยิ่งคิดต่อการกระทำ ดังนี้

๓.๕.๒.๑ อภิริยทิฏฐิ เป็นผู้มีความเห็นว่า การกระทำสิ่งใดก็ตามไม่มีผลย้อนกลับมาสู่ตนเอง ไม่ว่าจะกระทำความดีหรือการกระทำความไม่ดีก็ตาม สิ่งเหล่านี้ไม่มีผลย้อนกลับมาดังนั้น จึงเป็นสาเหตุแห่งการกระทำที่ไม่มีความยั้งคิดและเป็นการกระทำที่ไม่มีสติ

๓.๕.๒.๒ อเหตุกทิฏฐิ เป็นผู้มีความเห็นว่า การกระทำอย่างไม่มีเหตุและไม่มีผล ซึ่งเป็นการกระทำไปเอง โดยธรรมชาติที่ปราศจากสติไตร่ตรองเอาไว้ เพราะการกระทำในสิ่งดังกล่าวนี้จะเป็นการทำลายสติให้หมดสิ้นไป

๓.๕.๒.๓ นัตถิกทิฏฐิ เป็นผู้มีความเห็นว่า การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ไม่มีหลักเกณฑ์หรือหลักของการกระทำ เช่น มนุษย์มีความเห็นว่า มีความต้องการอยากจะทำอะไรก็ตามก็จะทำตามอำนาจของจิตใจของตนเองหรือที่เรียกว่า การกระทำอะไรก็ตามจะเป็นไปโดยอัตโนมัตติ ไม่มีขั้นตอน^{๔๐}

ดังนั้น สาเหตุแห่งความสิ้นไปของสติในทางพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากการมีความคิดเห็นที่ผิดจากหลักของความเป็นจริง ซึ่งเป็นสาเหตุของการประพฤติปฏิบัติที่ผิดหลักศีลธรรม ล่วงละเมิดกฎระเบียบของสังคม ขาดความยั้งคิดในการปฏิบัติ มักจะปล่อยให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุและผล ควบคุมอารมณ์ไม่ได้ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองเพราะสาเหตุแห่งความสิ้นไปของสติ ดังกล่าว

๓.๖ สติที่ปรากฏในหลักธรรม

สติที่พอสังเคราะห์และเชื่อมโยงตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีอยู่มากมาย แต่ที่เด่นชัดซึ่งมีความสัมพันธ์กับสติ จึงสรุปเป็นหลักธรรมที่สำคัญ ได้ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ ธรรมมีอุปการะมาก

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ธรรมเกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง สติ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่ปล่อย สัมปชัญญะ ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนัก เข้าใจชัดตามเป็น

^{๔๐} ม.ม. ๑๓/๑๐๕/๑๑๑.

จริงธรรมหมวดนี้ที่ได้ชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมากก็เพราะเป็นธรรมที่ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่กิจกรรมงานทั้งปวงให้ดำเนินไปและสำเร็จลงด้วยดี ธรรมมีอุปการะมากมี ๒ ประการ คือ

๓.๖.๑.๑ สติ แปลว่า ความระลึกได้ คือ ระลึกได้ก่อนคิด ก่อนพูด ก่อนทำ เป็นการเตรียมว่าจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร เมื่อระลึกได้ว่าการงานใดเป็นโทษ วาจาใดไร้ประโยชน์ ความคิดใดไม่ถูกต้อง ก็ไม่ทำ ไม่พูด และไม่คิดเช่นนั้น สติมีอุปการะมากนั้น เช่น การกระทำทุกอย่างหากขาดสติแล้วก็แล้วก็จะเกิดความบกพร่อง พลังพลาดได้ด้วยการหลงลืม ความพลอดหัวหลับไหลเป็นต้น การงานทุกอย่างต้องใช้สติกำกับเสมอ เมื่อกล่าวถึงสติแล้วจำเป็นต้องกล่าวถึงสัมปชัญญะด้วยเพราะทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นหลักธรรมอันเนื่องด้วยกันหากขาดสัมปชัญญะแล้วย่อมไม่สมบูรณ์

๓.๖.๑.๒ สัมปชัญญะแปลว่า ความรู้ตัว คือรู้ตัวว่า ขณะนี้กำลังทำอะไรคิดไปในทางสุจริตก็รู้ตัวว่าคิดไปในทางสุจริต คิดไปในทางสุจริตก็รู้ตัวว่าคิดไปในทางสุจริต การทำการพูดก็เช่นเดียวกัน คือรู้ตัวว่ากำลังทำ กำลังพูดอะไร ลักษณะของสัมปชัญญะแยกไป ๔ คือ ๑. รอบรู้ในเหตุที่จะเกิดประโยชน์ ๒. รอบรู้ในเหตุที่จะเกิดความสุข ๓. รอบรู้ในเหตุที่ควรไปและไม่ควรไป ๔. รอบรู้สภาวะของสิ่งต่างๆ โดยความไม่หลง สัมปชัญญะที่ได้ชื่อว่าเป็นธรรมมีอุปการะมากนั้น เพราะเป็นที่ทำให้คนเราจะทำ จะพูด จะคิดอะไร โดยไม่ผิดพลาด กล่าวคือ เมื่อรู้ตัวแล้วก็จะคิดเกิดระวังหรือทำ พูด คิดอะไรผิดไปความรู้สึกตัวขึ้นมา ก็จะไปปรับปรุงแก้ไข สัมปชัญญะจึงอำนวยความสะดวกได้อเนกประการ ถ้าคนเรามีธรรม ๒ อย่าง คือสติสัมปชัญญะเป็นธรรมประจำใจในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ธรรมทั้งสองก่อนอำนวยความสะดวกไปทางที่ศิรัรักษาและคุ้มครองในอิริยาบถต่างๆ ไม่ให้เกิดความผิดพลาด ความผิด ความหลงลืม สมควรแก่ความประพฤตินั้นๆ ^{๔๐}

๓.๖.๒ สติปัญญา ๔

สติปัญญา คือ ที่ตั้งของสติ, การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันเอง อันประกอบด้วย

๓.๖.๒.๑ กายานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๓.๖.๒.๒ เวทนานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

^{๔๐} ที.ปา. ๑๑/๓๖๘/๒๕๐.

๓.๖.๒.๓ จิตตานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตาม เป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิตไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๓.๖.๒.๔ ธรรมานุปัสสนา สติปัญญา การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา^{๔๒}

๓.๖.๓ พละ ๕

พละหรืออินทรีย์ ๕ แปลว่า กำลังหรือความเป็นใหญ่ มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๓.๖.๓.๑ สัทธา ความเชื่อในเหตุผล

๓.๖.๓.๒ วิริยะ ความเพียร อุตุนขันธ์

๓.๖.๓.๓ สติ ความระลึกได้หรือระลึกได้ฉับพลัน

๓.๖.๓.๔ สมาธิ ความตั้งจิตมั่นหรือตั้งจิตมั่งทุกเวลา

๓.๖.๓.๕ ปัญญา ความรู้ทั่วชัดหรือมีปัญญารู้พร้อม

ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๕ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตนที่เรียกว่า อินทรีย์ เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือเป็นเจ้าการ ในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลง ตามลำดับ ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่งคง ซึ่งความไร้ศรัทธา เป็นต้น เป็นอย่าง จะเข้าครอบงำได้^{๔๓}

๓.๖.๔ สัจจ ๕

สัจจ ๕ คือ ความสำรวม ความระวังปิดกั้นบาปอกุศล ซึ่งจะต้องปฏิบัติในหลักสัจจศีล ศีลคือสัจจ สำรวมเป็นศีลได้แก่ สัจจ ๕ อย่าง ดังนี้

๓.๖.๔.๑ ปาฏิโมกขสัจจ สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ รักษาสิกขาบทเคร่งครัดตามที่ ทรงบัญญัติไว้ในพระปาฏิโมกข์

๓.๖.๔.๒ สติสัจจ สำรวมด้วยสติ คือ สำรวมอินทรีย์มีจักขุ เป็นต้น ระวังรักษามิ ให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำ เมื่อเห็นรูป

๓.๖.๔.๓ ญาณสัจจ สำรวมด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลสมีต้นหาเป็นต้น ได้ด้วย ปัญญาพิจารณา ไม่ให้เข้าครอบงำจิต ตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสพปัจจัยสี่

^{๔๒} ที.ม. ๑๐/๒๗๓/๓๒๕.

^{๔๓} ที.ปา. ๑๑/๓๐๐/๒๕๒.

๓.๖.๔.๔ ขันติสังวร สำรวมด้วยขันติ คือ อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ถ้อยคำแรงร้ายและทุกขเวทนาต่าง ๆ ได้ไม่แสดงความวิตก

๓.๖.๔.๕ วิริยสังวร สำรวมด้วยความเพียร คือ ความพยายามจับไล่ บรรเทา กำจัดอกุศล วิตกที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ตลอดจนละมิจฉาชีพ เพียรแสวงหาปัจจัยสี่ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ^{๔๔}

๓.๖.๕ โภชณงค์ ๗

โภชณงค์ ๗ หรือ โภชณกคบรรพ เป็นหลักธรรมให้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยตั้งสติไว้ที่ฐานได้พิจารณาหรือเป็นหลักธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ อันประกอบด้วย

- ๓.๖.๕.๑ สติ ความระลึกได้ ตำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับจิต จิตอยู่กับเรื่อง
- ๓.๖.๕.๒ รั้มมวิจยะ ความเพียรธรรม ความสอดคล้องสืบค้นธรรม
- ๓.๖.๕.๓ วิริยะ ความเพียร
- ๓.๖.๕.๔ ปีติ ความอิ่มใจ
- ๓.๖.๕.๕ ปีตัสัทธา ความสงบใจ
- ๓.๖.๕.๖ สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
- ๓.๖.๕.๗ อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง^{๔๕}

๓.๖.๖ สัทธรรม ๗

สัทธรรม ๗ เป็นหลักธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสัพปุริสธรรม ๘ อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี ซึ่งประกอบด้วย

- ๓.๖.๖.๑ ศรัทธา มีศรัทธา
- ๓.๖.๖.๒ หิริ มีหิริหรือความละอาย
- ๓.๖.๖.๓ โอตตปปะ มีความเกรงกลัวต่อบาป
- ๓.๖.๖.๔ พหุสูต เป็นพหูสูต ได้ยินได้ฟัง รับรู้มาก
- ๓.๖.๖.๕ วิริยะ มีความเพียรอันปรารถแล้ว
- ๓.๖.๖.๖ สติ มีสติมั่นคง
- ๓.๖.๖.๗ ปัญญา มีปัญญา^{๔๖}

^{๔๔} วิสุทธิ. ๑/๘.

^{๔๕} ที.ปา. ๑๑/๓๒๗/๒๖๔.

๓.๖.๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐมรรคมีองค์ ๘ เรียกเต็มว่า อริยอัฐมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปด ประการ อันประเสริฐ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ คับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสองคือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตคิลมถานุโยค^{๔๖} ได้แก่

๓.๖.๗.๑ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิคารมารคามิพระคุณ เห็นว่า บุญมี บาปมี เห็นหรือเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต

๓.๖.๗.๒ สัมมาสังกัปปะความดำริชอบ หมายถึง ความคิดชอบ ความคิดถูกต้อง หรือความตรึกตรองไปในทางที่ดี คือความคิดดำริในอันไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความคิดดำริในอันไม่ผูกพยาบาทปองร้ายผู้อื่น ความคิดดำริในอันจะออกจากกาม

๓.๖.๗.๓ สัมมาวาจา การเจรจาหรือวาจาชอบ เป็นทางปฏิบัติที่สำคัญอีกข้างหนึ่ง อันหมายถึง การสำรวมระวังในการพูดไม่ให้ผิดให้พูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียดไม่พูดคำหยาบไม่พูดเพื่อเจ้อ

๓.๖.๗.๔ สัมมากัมมันตะการงานชอบหรือการกระทำที่ชอบ หมายถึง การประพฤติชอบทางกายที่เรียกว่ากายสุจริต เว้นจากความโหดเหี้ยม ฆ่า ทำร้ายหรือทรมานร่างกายผู้อื่นหรือสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือโจร เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เป็นต้น

๓.๖.๗.๕ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การเลี้ยงชีพโดยสุจริต เป็นอาชีพที่สุจริตไม่เป็นอาชีพที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรืออาชีพที่ผิดกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรมอันดีงาม หรืออาชีพที่ถูกต้องเป็นสัมมาชีพ เว้นจากมิจฉาวิณิชชา ๕ ไม่ว่าจะการค้าขายเครื่องประหารที่ทำลายกันโดยส่วนเดียว ค้าขายมนุษย์เพื่อไปเป็นทาสรับใช้ผู้อื่น ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขายสุราน้ำเมาและยาเสพติดทุกชนิด ค้าขายยาพิษหรือสารพิษต่าง ๆ เป็นต้น

๓.๖.๗.๖ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ความเพียรนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการทำงานทุกอย่าง ยิ่งเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตแล้ว ก็ยิ่งจำเป็นมาก บุคคลจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น ความเพียรทำให้งานที่ทำด้วยกายหรือใจ

^{๔๖} ม.อ. ๑๔/๑๔๓/๑๑๒.

^{๔๗} ที.ม. ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ความเพียรนั้นจะต้องเป็นความเพียรที่ชอบ เช่น เพียรระวังมิให้ความชั่วที่เป็นบาปอกุศล เพียรละความชั่วร้ายที่เป็นบาปอกุศล เพียรพยายามก่อสร้างความดีที่เป็นบุญกุศล เพียรรักษาคุณความดีที่เป็นบุญกุศล เป็นต้น

๓.๖.๗.๗ สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง การสำรวมใจหรือทำให้สงบตามแนวของสติปัญญา (ที่ตั้งของจิต) ทั้ง ๔ เป็นการพิจารณาให้รู้เห็นเนื่อง ๆ เพื่อมิให้เกิดความยึดมั่นในร่างกาย ความรู้สึกจิตใจและธรรม ทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล กล่าวคือ ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นกายในกาย ที่ว่าเห็นกายในกาย ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาที่ว่าเห็นเวทนาในเวทนา ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นจิตในจิต ที่ว่าเห็นจิตในจิต ตั้งสติระลึกชอบโดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ที่ว่าเห็นธรรมในธรรมคล้ายกับเห็นจิตในจิต

๓.๖.๗.๘ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ ความตั้งใจชอบเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ ด้านสุดท้ายที่จะเผด็จศึกกับกิเลสนับว่าเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญมาก โดยหมายเอาความตั้งใจชอบโดยเข้าสมาธิชนิดที่อัปปนาสมาธิ คือ สมาธิแน่นแน่วสมบูรณ์เต็มที่ ถึงอารมณ์ของกรรมฐานไว้ถึง ๔๐ อย่าง เช่น กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสติ ๑๐

จากอริยมรรค หรือทางอันประเสริฐ ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ตั้งแต่สัมมาทิฐิจนถึง สัมมาสมาธิ นับว่าเป็นทางดำเนินไป เพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง หรืออุดมการณ์อันสูงส่งของชีวิต^{๔๔}

๓.๖.๘ นาดกรณธรรม ๑๐

นาดกรณธรรม ๑๐ หมายถึง หมายถึง ธรรมเป็นที่พึ่งของคนได้แก่

- ๓.๖.๘.๑ สีส ความประพฤติเรียบร้อย
- ๓.๖.๘.๒ พาหุสัจจะ การได้ศึกษามาก
- ๓.๖.๘.๓ กัลยาณมิตรตา ความเป็นผู้มีมิตรดี
- ๓.๖.๘.๔ โสวัจสสตา ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
- ๓.๖.๘.๕ กิงกรณียะสุทักขตา การช่วยเหลือกิจการของเพื่อน
- ๓.๖.๘.๖ รัมมกามตา ความรักธรรม
- ๓.๖.๘.๗ วิริยะ ความเพียร
- ๓.๖.๘.๘ สันโดษ ความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

^{๔๔} ม.อ. ๑๔/๗๐๔/๔๒.

๓.๖.๘.๕ สติ ความตั้งใจ

๓.๖.๘.๑๐ ปัญญา ความรอบรู้^{๔๕}

๓.๖.๙ อนุสสติ ๑๐

อนุสสติ ๑๐ หมายถึง คุณธรรมหรือสิ่งที่เป็นตั้งแห่งการระลึก เพื่อให้เกิดความสุขได้แก่

๓.๖.๙.๑ พุทธานุสสติ คือการระลึกถึงพระพุทธเจ้า

๓.๖.๙.๒ ธรรมานุสสติ คือการระลึกถึงพระธรรม

๓.๖.๙.๓ สังฆานุสสติ คือการระลึกถึงพระสงฆ์

๓.๖.๙.๔ สีลานุสสติ คือการระลึกถึงศีลของตนที่รักษาดีแล้ว

๓.๖.๙.๕ ทเวตานุสสติ คือการระลึกถึงทเวดาหรือคุณธรรมที่ทำให้เป็นทเวดา

๓.๖.๙.๖ จาคานุสสติ คือการระลึกถึงทานของตนที่บริจาคแล้ว

๓.๖.๙.๗ กายคตาสติ คือการมีสติระลึกไปในร่างกาย

๓.๖.๙.๘ มรณานุสสติ คือการระลึกถึง ความตายที่จะมาถึงของตน

๓.๖.๙.๙ อานาปานสติ คือการระลึกถึงลมหายใจเข้า-ออก ของตนเอง

๓.๖.๙.๑๐ อุปสมานุสสติ คือการระลึกถึงพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๔๖}

ดังนั้น สติที่ปรากฏในหลักธรรม จึงสรุปได้แก่ ปรากฏในหลักธรรมหัวข้อ ธรรมมีอุปการ
มาก ๒ สติปัญญาธรรมเป็นที่ตั้งของสติ ๔ พละคือ กำถัง ๕ สังวรการสำรวมระวัง ๕ โภฌงค์ องค์
แห่งการตรัสรู้ ๗ สัทธรรมคือหลักการของสัตบุรุษ ๗ มรรคหนทางอันประเสริฐ ๘ นาถกรณ
ธรรม คือที่พึง ๑๐ และ อนุสสติคือการระลึกถึงสิ่งที่ควรระลึก ๑๐ ประการ เป็นต้น

^{๔๕} อญ.ทสทก. ๒๔/๑๗/๒๕.

^{๔๖} อญ.เอก. ๒๐/๑๗๕/๓๕.

บทที่ ๔

ประโยชน์และคุณค่าของสติ

ในการศึกษาประโยชน์และคุณค่าของสติ ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงประโยชน์ของการใช้สติและคุณค่าของสติต่อสังคมในด้านต่างๆ เช่น การดำเนินชีวิตของปัจเจกชน การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การปฏิบัติธรรม ความมั่นคงของชาติ ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมสันติภาพของโลก ดังนี้

๔.๑ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน

ปัจเจกชน หมายถึง บุคคลหนึ่งที่มีฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม แต่มีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมคือรู้จักประมาณตน เป็นคุณสมบัติประจำตัว ปัจเจกชนมีอิสรภาพส่วนตัวแสวงหาความสุขเป็นส่วนบุคคลซึ่งโดยธรรมชาติแล้วจะคิดถึงชีวิตส่วนตัวมากกว่าชีวิตของสาธารณชนเป็นต้น^๑

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกชนนั้น คือ สติทำชีวิตให้มีคุณภาพเป็นที่พึงในการดำเนินชีวิต และมีความเจริญทางด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณดีขึ้น คนมีสติย่อมได้รับความสุข ความเจริญทุกเมื่อ คุณความดีย่อมมีแก่คนมีสติเป็นนิจ แม้คนมีสติยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสก็ตามคนมีสติย่อมป้องกันไม่ให้เกิดความชั่ว พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้รู้จักหน้าที่หลักของภิกษุป้องกันตนจากความชั่ว คือ การฝึกตนให้มีสติในระดับสูงกว่าสติตามธรรมชาติ เพราะการฝึกสติเช่นนั้น จะทำให้ภิกษุทั้งหลายมีความเพียร มีความผาสุกในกุศลธรรม และถึงความเจริญออกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ได้ไม่มีเสื่อม โดยที่พระพุทธองค์ไม่ต้องทรงพร่ำสอนอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบพระองค์เองดั่งสารถีผู้ฉลาด บังคับรถเทียมม้าที่ฝึกไว้ดีแล้วว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนรถที่เทียมด้วยม้าซึ่งเป็นม้าที่ได้รับการฝึกมาดีแล้ว ก็เดินไปตามพื้นเรียบหรือเดินไปตามหนทางใหญ่ ๔ แพร่ง โดยไม่ต้องใช้เส้ เพียงแต่นายสารถีผู้ฝึกหัดที่ฉลาดขึ้นรถ แล้วจับสายบังเหียนด้วยมือซ้าย จับเส้ด้วยมือขวาแล้วก็เตือนให้ม้า

^๑ ประสงค์ สุวรรณบุพผา, รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, (กรุงเทพฯ : โอเคียน สโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๘.

วิ่งไปหรือเลี้ยวกลับไปตามถนนตามความปรารถนาได้ฉันใด คุณกริกษุทั้งหลายเราจะไม่พรั่นสาธอน
 ฤทธิทั้งหลายเนื่องๆ ฉะนั้นเหมือนกัน การทำสติให้เกิดขึ้นได้ เป็นกรณียะในภิกษุเหล่านั้น”^๒

สติ คือ ธรรมอันเป็นที่พึ่ง (ในนาถกรรมธรรม ๑๐ ประการ) เพื่อประโยชน์และความสุข คือ
 เพื่ออนุเคราะห์และเกื้อกูลมนุษย์ หรือปัจเจกชน ได้แก่ ๑. มีศีลมีธรรม ๒. มีมิตรดี ๓. วาง่ายอดทน
 ๔. ขยันและมีปัญญา ๕. ปรารถนาในธรรม ๖. เจรจาน่ารัก ๗. ปราโมทย์ในพระธรรมวินัย
 ๘. ตันโศษในปัจจัย (๔) ๙. มีความเพียรเรี่ยวแรงบากบั่นไม่ทอดทิ้งธุระ ๑๐. มีสติประกอบด้วยสติ
 และปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยอดเยี่ยมมีปัญญาเห็นความเกิดดับซ้ำแรกกิเลสได้ถึงความสิ้น
 ทุกข์

สติ เป็นประโยชน์ในภพนี้และภพหน้า ต่อปัจเจกชน เช่น การบริโภคอาหารอย่างมีสติ ย่อม
 ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกายเช่น ทำให้แข็งแรง แก่ช้าและอายุยืน ดังนี้ “ลำดับนั้น พระผู้มีพระ
 ภาคทรงทราบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นเสวยแล้วทรงอึดอัด จึงได้ทรงพระคาถาในเวลานั้นว่า
 มนุษย์ผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณ โภชนะที่ได้มา ย่อมมีเวทนาเบา เขาย่อมแก่ช้า ครอบอายุได้ยืน
 นาน” การทำตามคำสอนได้รับผลเกิดคาดหมาย ด้วยการมีสุขภาพกายที่ดีขึ้นส่งผลให้มีสุขภาพจิตที่
 ดีขึ้น การมีสติจึงส่งผลต่อการดำรงชีวิตที่ดีและมีความสุข พลังของสติที่เพิ่มขึ้นในจิตย่อมทำให้จิต
 เป็นกุศลมากขึ้นดังนี้ “พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระวรกายกระปรี้กระเปร่าดี ทรงลูบพระวรกาย
 ด้วยฝ่าพระหัตถ์ด้วยทรงเปล่งพระอุทานนี้ในเวลานั้นว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรง
 อนุเคราะห์เราด้วยประโยชน์ทั้งสอง คือประโยชน์ในภพนี้และประโยชน์ในภพหน้าหนอ”^๓

สติในส่วนของความไม่ประมาทที่ปรากฏประโยชน์ต่อปัจเจกชน พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็น
 ปรากฏอย่างชัดเจนว่า ความไม่ประมาทมีประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ดังนี้ “ธรรมอย่าง
 หนึ่งที่ยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ คือประโยชน์ภพนี้และภพหน้า คือความไม่ประมาท”^๔ และ
 พระองค์ได้ทรงตรัสย้ำ ถึงประโยชน์ของความไม่ประมาทในอนาคตไว้อีกว่า “บุคคลปรารถนาซึ่ง
 อายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดี อันโอฬารต่อๆ ไป พึง
 บำเพ็ญความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย
 บัณฑิตผู้ไม่ประมาท ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้งสอง คือประโยชน์ในภพนี้และประโยชน์ในภพ
 หน้า”^๕

^๒ ม.บ. ๑๒/๒๖๕/๑๗๓.

^๓ ส.ส. ๑๕/๓๖๕-๓๖๗/๑๑๖-๑๑๗.

^๔ ส.ส. ๑๕/๓๗๕/๑๒๒.

^๕ ส.ส. ๑๕/๓๘๐/๑๒๒.

สติทำให้เกิดความมั่นใจ ความตั้งมั่นแห่งจิต ป้องกันภัย ไม่หวาดกลัว สติดำรงมั่น ทำให้เกิดความมั่นใจในสิ่งที่กระทำ มีจิตตั้งมั่นมีอารมณ์เป็นอันเดียว เพราะสติเป็นธรรมชาติอันบุคคลใดเข้าไปตั้งไว้แล้ว ไม่หลงลืม ภายสงบ ไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่น มีอารมณ์อันเดียว สติมั่นคง ทำให้ไม่เลอะเลือน มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย สติตั้งมั่น ถึงความเป็นผู้มีขณตก คือ ไม่หวาดกลัว สิ่งที่เป็นภัย เพราะมีสติตั้งมั่นเหมือนเป็นเกราะป้องกัน และเป็นที่พึ่งที่ระลึกแก่จิต ไม่ให้เกิดความหวาดกลัวขึ้นในจิตใจ ด้วยความมั่นใจว่า สติสามารถป้องกันภัย จากความชั่วและความเสื่อมได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษุมีสติเป็นเกราะป้องกันภัย จากความปรารถนาต่อเพศตรงข้ามด้วยการตั้งสติ เมื่อเหล่าภิกษุถามพระองค์ว่า “พวกข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในมาตุคามอย่างไร” พระองค์ก็ทรงตรัสตอบว่า “ไม่ให้มอง ไม่ให้เจรจาด้วย โดยให้เงื่อนไขว่ “เมื่อต้องเจรจา...พึงตั้งสติไว้”^๖

สติ ในการพัฒนาปัจเจกชนมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการ รักษาตน ดำเนินชีวิตที่ดีในระดับต่างๆ เช่น มีสติเจริญสมาธิทำให้เข้าสมาธินั้นออกสมาธินี้ได้ มีสติสามารถเจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้ มีสติกำจัดอกุศล (ยินดี) และโทมนัส (ยินร้าย) มีสติพิจารณา (ด้วยปัญญา) ศึกษา (ทุกเมื่อเพื่อปราบคณา) มีสติยอมอยู่เป็นสุข รู้จักขวนขวายละทุกข์ มีความอดทนต่อสัมผัส ไม่ตกเป็นทาสแห่งความต้องการ ไม่ต้องการในสิ่งนั้น ๆ มีสติเป็นเครื่องรักษาตน ไม่ตกเป็นทาสของความกลัว สติเป็นเครื่องรักษาจิตให้เป็นปกติดีมีความผ่อนคลายตามธรรมชาติ มีสติเป็นธรรมเครื่องรักษาจิตใจ มีสติ มีปัญญารักษาตนให้พ้นจากทุกข์และภัย สติคุ้มครองทวาร มีมารยาทงดงาม สำรวมกายใจ มีสติ เจริญเมตตาหาประมาณมิได้ มีสติไม่มีความโกรธ เพราะปัญญาเกิดรู้เท่าทันความโกรธนั้น มีสติ ไม่มีความกลัวเพราะลดละความเป็นอัตตาตัวตนที่ติดอยู่ก่อนนั้นได้ มีสติ พึ่งเว้นในสิ่งที่ทำให้ขาดสติ มีสติ ละเว้นในความโลภ ไม่สันโดษเกินกำลังหาได้โดยชอบ มีสติ งดเว้นความยินดีในลาภสักการะ อันทำให้ถ่วงการพัฒนาจิต มีสติ บริโภคโภชนาด้วยความเป็นนาย ด้วยคุณประโยชน์ไม่ใช่ช่วยกิเลส ให้ทานตามสติกำลังกายและกำลังใจ มีสติมีธรรมในใจ^๗

สติมีประโยชน์ต่อกายและใจ สติมีประโยชน์ต่อตน คือเป็นที่พึ่งในการดำเนินชีวิต เช่น การรับประทานอาหารอย่างมีสติ คือรับประทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ในปริมาณที่เหมาะสมกับอายุและวัย ย่อมทำให้แข็งแรง แก่ช้า และอายุยืน การทำงานอย่างมีสติ คือการทำงานอย่างตั้งใจอย่างมีประสิทธิภาพ และพักผ่อนกายหรือผ่อนคลายใจให้เหมาะสม ย่อมทำให้มีความสุขทั้งในการทำงานและการพักผ่อน การคิดอย่างมีสติ คือการพิจารณาอย่างมีเหตุผลและอารมณ์ประกอบกัน ในสัดส่วนที่เหมาะสม ได้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์เป็นต้น สติเป็นตัวที่คอยสร้าง

^๖ ที.ม. ๑๐/๑๓๒/๑๓๖.

^๗ อจ. เอก. ๒๐/๑๘๐/๓๕.

การดำเนินชีวิตที่สมดุลเป็นธรรมชาติที่ดีให้แก่ร่างกายและจิตใจ^๔

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน จึงพอสรุปได้ดังนี้ ใน การดำเนินชีวิตของปัจเจกชนนั้น ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายเป็นส่วนตัวมีสติทุกเมื่อ การดำเนินชีวิตไม่มีความประมาททั้งในปัจจุบันและอนาคต มีสติเป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตัวเองให้ เป็นตัวอย่างของสังคม ได้เป็นอย่างดี

๔.๒ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อสังคม

สังคม คือ ผู้คนทุกเพศทุกวัยที่อยู่รวมกันเป็นชนหมู่มาก ภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่ แน่นนอนจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ ซึ่งเอื้อประโยชน์เกิดความเรียบร้อยและ ความผาสุก ของการดำเนินชีวิตร่วมกัน หรือสังคม คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน^๕

การที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญได้นั้นก็เริ่มจากคนในสังคม ไม่ห่างเหินจากศีลธรรมไม่หันเห ชีวิตไปในทางที่ผิด เช่นการหลงคิดในอบายมุขเป็นต้น ถ้าหากสังคมส่วนใหญ่อยู่ในกรอบแห่ง ศีลธรรมอันดีงามแล้ว สังคมนั้นๆ ก็สามารถดำรงชีวิตตนอยู่ได้อย่างผาสุก ปัญหาต่างๆ ที่มีความ ขัดแย้งกัน เป็นต้น ก็จะไม่เกิดขึ้นหรือถ้าเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นน้อย เมื่อสังคมนั้นๆ เริ่มตั้งแต่ผู้นำไปจนถึง ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา มีสติคือความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตก็จะสามารถพยุ่งสังคมทุกระดับ ทุก อาชีพไม่ให้ตกต่ำมีแต่จะถึงความเจริญก้าวหน้าเพราะใช้สติให้เป็นประโยชน์ในด้านการระมัดระวัง แม้ในการ ประกอบอาชีพของบุคคลธรรมดาที่จะประสบกับความสำเร็จได้ ฉะนั้น หลักธรรมคือสติ นี้ จึงมีประโยชน์และคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม เพื่อให้เกิดความมั่นคงและสันติสุข^๖

คุณค่าและประโยชน์ของสติที่มีต่อสังคมคือ สติจะเป็นธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและ กัน ทำให้เป็นที่รักที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน และมีความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนี้ “อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษา ตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงกิจที่ทำและคำที่พูดมานานได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีสตินี้ เป็น

^๔ พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๕, หน้า ๑๐๐.

^๕ สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^๖ พระมหาสุวณฺเณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธ ศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๑๒๔.

ธรรมที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันและกัน ทำให้เป็นที่รัก ที่เคารพกัน ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๑} ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันมี ๑๐ ประการ คือ มีศีล มีความรู้ดี มีมิตรดี อดทน ขยัน มีธรรม มีความเพียร พอใจในตนเอง มีสติ มีปัญญา เช่น การพูดด้วยสติ จะมีความสมควร ความจริง ความอ่อนโยน ความเมตตา และเป็นประโยชน์

แม้บุคคลผู้เดียวพระพุทธองค์ก็ให้ความสำคัญเพราะส่วนหนึ่งของสังคมเมื่อบุคคลผู้เดียวที่ประกอบไปด้วยสติปัญญานั้นจะมีพลังหรือเป็นพลังในการนำพาให้บุคคลอื่นๆ ในสังคมดำเนินตาม และพระพุทธเจ้าทรงสอนให้อนุเคราะห์ประชาชนในสังคมด้วยสติปัญญา ๔ ด้วยการเจริญสติปัญญา ๔ ให้สมบูรณ์ย่อมเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกลุ่มกันได้อย่างดีเช่นกัน ดังนี้ “คุณภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์ชนเหล่าใด และชนเหล่านั้นจะเป็นมิตร อมาตย์ ญาติ หรือสายโลหิตก็ตาม เธอทั้งหลายพึงชักชวน ชักนำให้ตั้งอยู่ในการเจริญสติปัญญา ๔ สติปัญญา ๔ เป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์ชนเหล่าใดและชนเหล่าใดพึงสำคัญถ้อยคำที่ชวนฟังชนเหล่านั้นจะเป็นมิตร อมาตย์ ญาติ หรือสายโลหิตก็ตาม เธอทั้งหลายพึงชักชวน ชักนำ ให้ตั้งอยู่ในการเจริญสติปัญญา ๔ เหล่านี้”^{๑๒}

ในการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน ย่อมมีความแตกต่างกันอาจทำให้เกิดความขัดแย้ง ความขัดแย้งเป็นอุปสรรคของการทำงานหรือการอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดผลเสียเช่น ขาดประโยชน์ที่พึงได้จากความร่วมมือกันด้วยความพร้อมเพรียงเสมอกัน การมีสติเป็นสิ่งสำคัญที่จะลดทอนอุปสรรคแห่งการทำงานหรือการอยู่ร่วมกันนั้น การมีสติย่อมมีการรักษามารยาท ระเบียบวินัย รู้สำนึกในหน้าที่ของตนต่อสังคม ตลอดจนถึงมีจริยธรรม ศิลธรรม และมโนธรรม ที่จะช่วยให้สังคมมีความสงบเป็นปกติ ผู้มีสติจะมีความสุขกับการทำงาน จากการใช้ทรัพย์ที่หามาได้อย่างถูกต้องและพอดี ไม่ก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจทั้งตนและส่วนรวม

ผู้มีสติอดทนเอาชนะกิเลสของตนได้ย่อมเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดังนี้ “พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ชนพาลกล่าวคำหาญด้วยวาจา ย่อมสำคัญว่าชนะที่เดียว แต่ความอดกลั้นได้ เป็นความชนะของบัณฑิตผู้รู้แจ้งอยู่ ผู้ใดโกรธตอบบุคคลที่โกรธแล้ว ผู้นั้นเป็นผู้ลามกกว่าบุคคลผู้โกรธแล้วเพราะการ โกรธตอบนั้น บุคคลไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธแล้ว ย่อมชื่อว่าชนะสงครามอันชนะได้โดยยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่น โกรธแล้ว มีสติ ระงับไว้ได้ สงบอยู่ได้ ผู้นั้นชื่อว่าย่อมประพาศิตนเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือแก่ตนและแก่บุคคลอื่น เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์อยู่ทั้งสองฝ่าย คือของ

^{๑๑} อก.ทสก. ๒๔/๕๐/๕๕.

^{๑๒} ถัง.ม. ๑๕/๘๓๔/๒๐๗.

ตนและของผู้อื่น คนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมสำคัญว่าบุคคลนั้นเขลา ดังนี้”^{๑๓} และ “บุคคลผู้ไม่โกรธตอบผู้ที่โกรธแล้ว ย่อมถือว่าชนะสงครามซึ่งเอาชนะได้ยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธแล้วเป็นผู้มีสติระงับไว้ได้ ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมประพาศิตนเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายตนและแก่บุคคลอื่น คนผู้ที่ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมสำคัญเห็นผู้ที่รักษาประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ของตนและของคนอื่น ว่าเป็นคนโง่ ดังนี้”^{๑๔}

การมีสติเป็นการตัดรอนโอกาสคนพาลไม่ให้ทำร้ายผู้อื่นได้อีก ดังนี้ “ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่น โกรธแล้ว เป็นผู้ที่มีสติระงับไว้ได้ของบุคคลผู้นั้น เป็นเครื่องตัดรอนคนพาล”^{๑๕}

ผู้รักษาดนย่อมชื่อว่ารักษาผู้อื่น ผู้รักษาผู้อื่นชื่อว่ารักษาดน ผู้เจริญสติย่อมชื่อว่ารักษาดน และย่อมรักษาผู้อื่นด้วย ดังนี้ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้รักษาดน ย่อมชื่อว่ารักษาผู้อื่น อย่างไร ที่ชื่อว่ารักษาผู้อื่น ด้วยการส้องเสพ ด้วยการเจริญ ด้วยการกระทำให้มาก บุคคลผู้รักษาดนย่อมได้ชื่อว่ารักษาผู้อื่นอย่างนี้แล”^{๑๖} ผู้รักษาผู้อื่นด้วยการเจริญสติ ย่อมเกิดปัญญาและมีเมตตา ดังนี้ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้รักษาผู้อื่น ย่อมชื่อว่ารักษาดนอย่างไร ที่ชื่อว่ารักษาดน ด้วยความอดทน ด้วยความไม่เบียดเบียน ไม่ก่อการทะเลาะวิวาทให้เกิดความวุ่นวายในสังคม ด้วยความมีจิตประกอบด้วย ความเมตตา ด้วยความเอ็นดู บุคคลผู้รักษาผู้อื่น ย่อมชื่อว่ารักษาดนอย่างนี้แล”^{๑๗}

สติจำเป็น ในการจัดการและการรักษาการระเบียบวินัยในสังคม การจัดระเบียบสังคม จำเป็นต้องใช้สติและปัญหาหาทิศทาง และจัดการให้ถูกต้องเหมาะสมแก่คนในสังคมนั้นๆ โดยไม่ต้องเลียนแบบ เพราะสติปัญญาย่อมทำให้เกิดความเข้าใจและการยอมรับเงื่อนไขเหตุปัจจัยที่ต่างกันไปในรายละเอียดแต่ละกรณีของแต่ละสังคม ทำให้ได้ทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมแก่สังคมจากความเข้าใจในมโนทัศน์ของคนในสังคมนั้น การรักษาระเบียบวินัยของทุกคนในสังคมจำเป็นต้องมีสติ เพราะสติเป็นพื้นฐานของการทำความดี ด้วยการมีระเบียบวินัยทุกประเภทและทุกชั้น เช่น การรักษาวัดนธรรม ประเพณีที่ดีงาม การมีจริยธรรมศีลธรรม และการปฏิบัติตามกฎหมายด้วยดี เป็นต้น การมีสติจึงทำให้คนในสังคมมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงไปพร้อมคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น ทำให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้นและยาวนานขึ้น ด้วยการไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองความสะดวกสบายของตน และเมื่อเกิดปัญหาที่ใช้สติแก้ไขปัญหานั้นได้ หรือสามารถแก้ไขปัญหาคัดแย้งด้วยสันติ

^{๑๓} ส.ส. ๑๕/๖๓๖/๒๒๖.

^{๑๔} ส.ส. ๑๕/๘๘๒/๓๑๑.

^{๑๕} ส.ส. ๑๕/๘๘๐/๓๑๐.

^{๑๖} ส.ม. ๑๕/๗๖๐/๑๘๖.

^{๑๗} ส.ม. ๑๕/๗๖๑/๑๘๖.

วิธี ไม่ใช่วิธีการทำร้ายและทำลายในการแก้ไขปัญหา เมื่อมนุษย์รู้จักสติมากใช้สติกันมากขึ้น การพัฒนาสติจึงเป็นเพื่อผลที่ดี และประโยชน์มากขึ้นทั้งต่อคนและต่อสังคม มนุษย์จึงสามารถนำความรู้ ความจำ และปัญญา ออกมาใช้ในเวลาที่ต้องการได้อย่างเหมาะสมทำให้เกิดความสงบสุขแก่ตัวเอง ทำให้เกิดสันติสุขแก่มวลมนุษยชนในสังคม

สติมีประโยชน์ในการป้องกันและสร้างสรรค์สังคม ในการอยู่ร่วมกันในสังคมผู้มีสติเพียงคนเดียวย่อมเป็นประโยชน์แก่สังคมนั้น แต่หากคนในสังคมส่วนมากมีสติแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันจะลดลง เพราะสติทำให้เกิดความคิด การพูด และการกระทำที่ดีต่อกัน ทำให้เกิดความสามัคคีและร่วมกันสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมนั้น เช่น ผู้มีสติที่ไม่โกรธตอบคนที่กำลังโกรธ ย่อมเป็นการระงับการทะเลาะวิวาทและยังเป็นการป้องกันไม่ให้คนพาลได้ใช้โอกาสของความโกรธจนเป็นเหตุทำร้าย ทำลายผู้อื่นได้ ผู้มีสติในการใช้รถใช้ถนนอย่างถูกกฎจราจร ย่อมไม่เป็นที่ต้นเหตุของอุบัติเหตุมีความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง ชีวิตก็จะประสบความสำเร็จได้^{๔๔}

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อสังคม จึงพอสรุปได้ดังนี้ สังคมนั้นมีผู้คนอยู่เป็นจำนวนมากทุกเภททุกวัยที่อยู่ร่วมกันในสังคม ปัญหามากมายที่จะเกิดขึ้นในสังคมถ้าเรามีสติในการอยู่ร่วมกันกับคนหมู่มากในสังคมแล้วจะไม่เกิดความวุ่นวาย ฉะนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อสังคมจึงมีความสำคัญในการพัฒนาสังคมให้บุคคลในสังคมปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม

๔.๓ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครอง คือ งานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะ ได้แก่การบริหารราชการแผ่นดินที่ประชาชนได้มอบอำนาจให้แก่ผู้แทนของตนไปทำหน้าที่ อันมีบทบาทและความสำคัญคือ เพื่อรักษาความสงบ ความเรียบร้อยของสังคม สังคมจะมีความสุขได้นั้นทุกคนที่อยู่ในสังคมจะต้องมีคุณธรรม โดยเฉพาะผู้นำของรัฐที่จะบริหารการปกครองนั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมอย่างยิ่ง จึงจะทำให้สังคมมีความสุขได้ เพราะธรรมะ ก็คือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เกิดขึ้นและเป็นหน้าที่ของพลเมืองในประเทศหรือสังคมนั้นๆ จะต้องร่วมกันปฏิบัติและเมื่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็ช่วยกันแก้ไข มิใช่จะปล่อยให้เป็นที่หน้าทีของรัฐ โดยส่วนเดียว หากแต่ประชาชนจะต้องร่วมมือกันแก้ไข ดังนั้น การเมืองการปกครอง จึงเป็นเรื่องของธรรมะที่ทำให้กลุ่มชนที่อยู่กันมากๆ

^{๔๔} พรพิศ ศิริวิสูตร, “สติและวิธีการพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๕, หน้า ๑๐๒.

ให้มีความสุข^{๑๕}

และสติในฐานะเป็นหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลกลุ่มชนและสถาบันต่างๆ ในทางสังคมเช่นคำสอนของพระพุทธศาสนากับทฤษฎีการเมือง พระพุทธศาสนากับรัฐ คณะสงฆ์กับรัฐบาล ภิภุขุแต่ล่ะรูปกับรัฐบาล คฤหส์ถ์กับกรใช้สิทธิ์ทางการเมือง ภิภุขุกับกรใช้สิทธิ์ทางการเมือง

เท่าที่ทราบ พระพุทธเจ้าทรงสนพระทัย เฉพาะปัญหาวิญญูทงศาสนาเท่านั้น พระองค์ทรงงดเว้นการวิจารณ์ทฤษฎีทางการเมือง และระบบการเมืองอย่างเด็ดขาด ในสมัยที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่นั้น นักประวัติศาสตร์ได้ทราบว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย มีระบบการปกครองอยู่สองระบบ คือราชาธิปไตย และสาธารณรัฐ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงยกย่องหรือตำหนิระบบการปกครองระบบใด การที่พระองค์ทรงตรัสปรารภถึงชาววัชชีผู้ปกครองในระบบสาธารณรัฐว่า “ชาววัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจของรัฐวัชชีตราบใด เขาก็ยอมหวังความความเจริญได้ โดยไม่มีความเลื่อมทรานัน” ดังนี้ มิได้หมายความว่า พระองค์ทรงสนับสนุนระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐเช่นเดียวกันกับที่พระองค์ตรัสว่า “ถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูทรงฉลาดพอ ก็จะทรงสามารถทำลายความสามัคคีของชาววัชชีได้” ดังนี้ ไม่ได้หมายความว่า พระองค์ทรงสนับสนุนราชาธิปไตย ฉะนั้นพระองค์เพียงแต่ตรัสข้อเท็จจริงโดยทรงพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างตามธรรม แต่ในแง่หนึ่ง ก็ทรงแสดงว่า การปกครองจะต้องยึดหลักศีลธรรมเป็นสำคัญ และชาวพุทธทั้งหลายก็ยึดถือตามพระดำรัสนี้กันเรื่อยมาเราจะเห็นได้ว่าคุณค่าของสตินั้นมีความสำคัญในการปกครองประเทศชาติบ้านเมืองอย่างมาก^{๑๖}

ข้าราชการหรือนักการเมืองผู้มีสติยอมไม่เอาเปรียบประชาชน และสังคมด้วยการทุจริตในหน้าที่ ย่อมทำหน้าที่อย่างซื่อตรงเต็มกำลังความสามารถ และเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นกับสังคมหรือประเทศชาติ ผู้นำที่มีสติยอมจะมีการตัดสินใจที่ดีที่สุดต่อคนในสังคมหรือประเทศชาตินั้น เป็นต้น สติจึงเป็นสิ่งป้องกันภัยแก่สังคม รักษาระเบียบในสังคม และสร้างสรรค์ให้สังคมน่าอยู่ยิ่งขึ้น^{๑๗}

^{๑๕} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑, หน้า ๒๘.

^{๑๖} บ. สัจจรักษิต, พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมและการเมือง, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๗} พรพิศ สิริวิสุตร, “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

การใช้สติประยุกต์ความพอเพียง ในการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมแต่ละระดับตามโครงการในพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศในระดับการปกครองและของเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น

๔.๓.๑ ต้องมีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ

๔.๓.๒ การจัดเตรียมนโยบาย แผนงานหรือโครงการต่าง ๆ ต้องสอดคล้องกับความพอเพียงโดยเน้นพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านสังคมและจิตใจควบคู่กันไป ตัวอย่างการกำหนดนโยบายการเงินการคลัง ได้แก่

๔.๓.๒.๑ ความพอดี เช่น กำหนดเป้าหมายปริมาณเงินต้องไม่มากเกินไปจนเป็นผลกระทบต่อ เสถียรภาพทางและไม่น้อยเกินไปจนทำให้ขาดแคลน

๔.๓.๒.๒ ความมีเหตุมีผลและความคล่องตัว ต้องสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีเหตุมีผลและคล่องตัว

๔.๓.๒.๓ ระมัดระวังการเปลี่ยนแปลงแนวโน้มนโยบายการเงินการคลังต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยประเมินสถานการณ์อย่างรอบคอบ

๔.๓.๒.๔ การป้องกันปัญหาก่อนที่จะรุนแรงขึ้น ต้องพิจารณาถึงปัญหาในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

๔.๓.๓ การจัดการดอกเบี้ยหรือการจัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ควรอยู่บนพื้นฐานของความมีเหตุมีผล ความพอดีไม่สูงไม่ต่ำจนเกินไป ความพอเพียงในระดับการเมือง

๔.๓.๓.๑ การกำหนดนโยบายการออกกฎหมายและข้อบัญญัติต่าง ๆ หรือดำเนินวิถีทางการเมืองให้ยึดมั่นอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงและผลประโยชน์ของส่วนรวม

๔.๓.๓.๒ มีทัศนคติและความคิดที่ดี บนพื้นฐานของความพอเพียง สุจริต มีความเพียร และมีสติในการทำกิจการต่าง ๆ

๔.๓.๓.๓ บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงควรมุ่งไปสู่การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อทำให้เกิดสติปัญญา ความรอบรู้ และศีลธรรมอันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและพอเพียง

เนื่องจากกระแสของโลกาภิวัตน์ ได้ก่อให้เกิดระบบสังคมใหม่ที่เน้นเรื่อง ความรู้กันมาก จึงต้องสร้างระบบการศึกษาให้กับทุกคน ตั้งแต่เกิดจนตาย ต้องคำนึงถึงคุณภาพและมาตรฐานโลก ข้างหน้าเป็น โลกของการเปลี่ยนแปลง ต้องสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง การที่ประชาชน

ทุกคนได้รับการศึกษา ถือเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการกำจัดความยากจนต้องกำหนดความสำคัญของการศึกษาให้เป็นหัวใจของการพัฒนาในทุกด้านทั้งด้านการเมืองการปกครอง^{๒๒}

๔.๓.๔ การปกครองในระดับชุมชน ด้วยการมีสติ พิจารณาประยุกต์ความพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ ๘ ประการ ได้แก่

๔.๓.๔.๑ รู้จักพึ่งตนเอง

๔.๓.๔.๒ ดำรงชีวิตอย่างมีอิสรภาพ

๔.๓.๔.๓ มีความสามารถในการบริหารจัดการ รู้จักคิด รู้จักระบบ

๔.๓.๔.๔ ความขยัน อดทน ไม่ท้อถอย

๔.๓.๔.๕ มีความสามัคคี มีการแสวงหาความร่วมมือและให้ความร่วมมือ มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกฝ่าย

๔.๓.๔.๖ มีการศึกษาหาข้อมูลข้อความรู้ และนำมาใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

๔.๓.๔.๗ รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

๔.๓.๔.๘ รู้จักพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ

๔.๓.๔.๙ สามารถนำความรู้ หลักการ แนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ได้ อย่างเหมาะสมคุณสมบัตินี้ ๘ ประการเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งหวังให้ทุกคนมีการดำรงชีวิตในสังคมอย่าง เรียบง่ายพอมี พอกิน และช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ชีวิตก็มีความสุขในสังคม^{๒๓}

บุคคลเมื่อมีปัญญารู้แจ้งในสิ่งทั้งหลายแล้วย่อมมีกำลังและความสามารถที่จะช่วยเหลือกิจการต่างๆ ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังที่พระอรหันต์ทั้งหลายได้ช่วยเหลือมาแล้วมากมายในอดีต แต่ในขณะนี้ จะกล่าวการช่วยเหลือประเทศชาติด้านการปกครอง คือผู้ที่ได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัญญาแล้วจะสังเกตเห็นได้เลยว่า เป็นผู้ที่หนักแน่นอยู่ในศีล ๕ เป็นนิจ คือเป็นคนมีศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดี เมื่อบุคคลมีศีลธรรมดีแล้ว ความเดือดร้อนในหมู่คณะหรือ

^{๒๒} สุเมธ ตันติเวชกุล, หลักธรรมทำตามรอยพระยุคลบาท, ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐-๑๒๖.

^{๒๓} ฝ่ายบริหารการศึกษาหน่วยศึกษานิเทศก์ สำหรับงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, แนวทางการจัดการการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง, (มหาสารคาม : อภิชากการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

สิ่งต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะขณะบุคคลมาปฏิบัติกรรมฐานอยู่นั้นอาจารย์ได้อบรมให้กำหนดพิจารณารูปนามเป็นปัจจุบันธรรม เช่น ขณะนั่งอยู่ก็ให้พิจารณาว่า รูปนั่งอยู่ เสวยเวทนาทุกข์สุขอยู่ ก็ให้รู้ว่าขณะนั้นมีเวทนาทุกข์หรือสุข และในเวลาเปลี่ยนอิริยาบถ ก็ให้รู้ว่าเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นต้น ให้ทำเป็นปัจจุบันอารมณ์อยู่เสมอ มิให้ปราศจากสติ การมีสติรู้ทุกขณะ ก็คือการปกครองตัวเองได้ และการที่ชาวโลกเดือดร้อนอยู่ในทุกวันนี้ ก็เพราะชาวโลกขาดศีลธรรมนั่นเองเป็นเหตุเป็นปัจจัย^{๒๔}

มีสติย้อนมกลับมาได้บุคคลที่ได้เข้าวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัญญาไปแล้ว ย่อมไม่ล่วงละเมิดศีลและกฎหมายบ้านเมืองเป็นอันขาด ตัวอย่างเช่น มีบางคนที่ดีคนเหล้ามามากแล้ว ครั้นไปเข้ากรรมฐานได้เพียงเดือนเดียวเท่านั้น ผู้นั้นสามารถเลิกเหล้าได้โดยเด็ดขาด คือไม่หวนกลับไปดื่มอีกก็มี บางคนมีความเสียใจมากเกี่ยวกับการถูกไล่ที่อยู่ ตั้งใจว่าจะเผาห้องแถวต่าง ๆ ที่ตนถูกไล่ที่นั้นให้ฉิบหายไปให้หมด ครั้นไปเข้ากรรมฐานแล้ว ก็กลับมาสารภาพว่า เมื่อก่อนตนคิดผิดไป ถ้าไม่ได้พบกรรมฐานอย่างนี้คงเผาไปหมดแล้ว และตัวเองก็ต้องติดคุก บางคนเป็นนักโทษ ก่อนจะพ้นโทษประมาณ ๔ เดือน เตรียมวางโครงการไว้ว่า จะไปแก้แค้นอีกสัก ๕ ศพ แต่ครั้นได้ไปเข้ากรรมฐานแล้ว กลับจิตใจใหม่สารภาพความคิดที่ผิดนั้นแล้วปฏิญาณตนว่า จะไม่ยอมทำก่อกรรมทำเข็มนั้นอีก คือไม่ยอมให้มีกรรมมิเวรแก่ใครๆ อีกเป็นอันขาด ดังที่กล่าวมาพอทราบได้ว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัญญานั้นสามารถช่วยเหลือประเทศชาติด้านการปกครองได้เป็นอย่างดี^{๒๕}

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการเมืองการปกครอง จึงพอสรุปได้ดังนี้ สติเป็นเสาหลักในการปกครองประเทศชาติบ้านเมือง ยิ่งผู้นำประเทศมีสติในการใช้อำนาจในการบริหารงานแล้ว การปกครองก็จะดำเนินไปในทางที่ดีโดยใช้หลักธรรมในทางศาสนา คือ สติ ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม สังคมก็จะมีความสุขไม่มีความวุ่นวาย

๔.๔ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อเศรษฐกิจ

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในสังคมที่จะมีความสุขได้นั้นเหตุปัจจัยหนึ่งอันขาดไม่ได้คือเรื่องของปากท้องเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่อชีวิตหรือเรื่องของเศรษฐกิจและเศรษฐกิจ หมายถึง

^{๒๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ), วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๒๔.

^{๒๕} พระมหาสุรทนต์ ยสสีโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑, หน้า ๘๒.

หลักการสนองความต้องการของมนุษย์หรือวิธีการดับทุกข์อันเกิดจากความต้องการ ความปรารถนาของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เพราะชีวิตของคนเรานั้น เกิดมาต้องอาศัยปัจจัยเป็นเครื่องบำรุงสนองให้อยู่รอด ไม่มีใครจะปฏิเสธได้และการที่จะได้สิ่งเหล่านี้มาเพื่อให้ชีวิตมีความสุขได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีสติในการดำเนินชีวิตในเรื่องเศรษฐกิจ พระพุทธเจ้า มองเห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ ที่มนุษย์เราจะต้องมี ต้องใช้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงได้เห็นความสำคัญเพราะว่าเป็นพื้นฐานแห่งการเป็นอยู่ของมนุษยชาติ เป็นสิ่งจำเป็นแก่มนุษย์โลกเป็นอย่างมากเพราะว่ามนุษย์เรานั้นต้องอาศัยปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้ เป็นของจำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ พระองค์จึงทรงให้ภิกษุเป็นผู้มีสติในการบริโภคปัจจัยสี่ซึ่งจะเกิดประโยชน์^{๒๖}

๔.๕ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการบริโภคปัจจัย ๔

สติมีคุณค่าและมีประโยชน์ในการบริโภคปัจจัย ๔ ปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิต หรือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ๔ อย่าง คือ

- ๔.๕.๑ อาหารบิณฑบาต
- ๔.๕.๒ นุ่งห่มใช้ผ้าบังสุกุล
- ๔.๕.๓ ที่อาศัยคืออยู่โคนต้นไม้
- ๔.๕.๔ ยารักษาโรคฉันทาของค้ำยันามูตรเน่า^{๒๗}

สติทั้ง ๔ อย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้สาวกที่เป็นบรรพชิตประพฤติปฏิบัติ แต่ในแง่ของปฏิบัติแล้ว เราจะเห็นได้ว่าชีวิตของคนเรานั้น จะขาดสิ่งเหล่านี้ไปไม่ได้ โดยความหมายก็คือว่า ทุกคนจะต้องอาศัยอาหารเลี้ยงให้เป็นอยู่ เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ได้เพราะอาหารแต่ถึงกระนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงสอนให้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหารไม่มาก ไม่น้อยจนเกินไปมากนักทำให้เกิดไม่สบายอึดอัด เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม น้อยนักทำให้อ่อนเพลีย ไม่มีกำลังในการประกอบกิจการ สอนให้พิจารณาก่อนจึงบริโภค โดยให้มีสติอยู่เสมอว่า อาหารที่เราบริโภคเข้าไปนั้นมุ่งประโยชน์เป็นที่ตั้ง

นอกจากต้องอาศัยอาหารแล้ว คนเราก็จะต้องอาศัยเครื่องนุ่งห่มเป็นเครื่องปกปิดร่างกาย พระองค์ทรงแนะนำสาวกให้ใช้ผ้าจีวรบังสุกุลหมายถึงผ้าเปื้อนฝุ่น ที่เก็บได้จากกองหยากเยื่อซึ่งชาวบ้านเขานำ ไปทิ้งหรือผ้าห่อซากศพตามป่าช้า ในข้อนี้แสดงถึงวิธีการรักษาเศรษฐกิจแบบ

^{๒๖} สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ, ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๒๗} วิ.ม. ๔/๘๗/๑๐๖.

ประหยัด ให้รู้จักนำผ้าที่เขาทิ้งแล้ว ที่เขาเห็นว่าไม่มีประโยชน์แล้วนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นการสร้างนิสัย ให้รู้จักทำสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นให้มีประโยชน์ขึ้นมาข้อต่อไปนี่ก็คือ ต้องมีที่อยู่อาศัย พระพุทธองค์ทรงสอนสาวกให้อยู่โคนต้นไม้ อยู่ในป่าช้า อยู่ในที่สงบสงัด โดยความประสงค์ก็คือ เพื่อไม่ให้ภิกษุสงฆ์คิดในที่อยู่อาศัย อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ นอกจากนี้แล้ว ก็เป็นการสร้างสรรค์จิตใจ ให้เป็นผู้มีความอดทน เข้มแข็ง กล้าหาญ

ประการสุดท้าย คนเราจะต้องมียา สำหรับไว้บำบัด โรคภัยไข้เจ็บ อันเกิดจากสายลมและแสงแดด และโรคอื่น ซึ่งเป็นธรรมชาติอยู่เองว่าเราทุกคนจะต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะร่างกายนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นรังของโรค ในทางพระศาสนาพระองค์ทรงแนะนำพระภิกษุให้ฉันยาคองคด้วยน้ำมูตรเน่าโดยเอาน้ำมูตร (น้ำปัสสาวะ) ดองผสมกับสมอไทย หรือมะขามป้อมให้ฉันเป็นยา ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์นั้นเป็นทั้งหมอรักษาโรคทางกาย และหมอรักษาโรคทางใจ หมอทางกายคือ สามารถแนะนำวิธีใช้ยาคงกล่าวแล้ว ส่วนทางใจ ได้แก่ ทรงใช้ธรรมะ เรียกว่า ธรรมโอสถ รักษาโรค คือ ความโลภ โกรธ หลง ที่หุ้มห่อจิตใจของคนเราอยู่ ให้สิ้นไปได้อย่างน่าอัศจรรย์^{๒๔}

พระสงฆ์ถือว่าเป็นนักเศรษฐกิจ ที่ไม่มีใครเสมอเหมือนในข้อนี้เราจะเห็นได้จากวิธีปัจฉิมเวทกณจตุปัจฉิมที่พระท่านปฏิบัติเป็นกิจประจำวัน ทั้งก่อนและหลังบริโภคใช้สอย ซึ่งเป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะใช้ปัจจัย โดยมุ่งประโยชน์เป็นที่ตั้ง ไม่มุ่งความสวยงาม และความอร่อยของอาหาร เป็นต้น ได้ของอันพึงใจแล้ว ให้รู้จักข่มใจไม่คิดข้อง ได้ของสิ่งไม่พอใจ ให้รู้จักปลอบจิตไม่ให้หงุดหงิด ซึ่งท่านวางแผนไว้สำหรับพิจารณาเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

เราพิจารณาโดยแยกกายแล้ว ใช้จักรเพียงเพื่อบำบัดหนาว บำบัดร้อน บำบัดสัมผัส เหลือบ ขูด สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ลมแดด เพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าอาย

เราพิจารณาโดยแยกกายแล้ว ฉันบิณฑบาต ไม่เพื่อเล่น ไม่เพื่อเมา ไม่เพื่อสดใส ไม่เพื่อเปล่งปลั่ง แต่เพียงเพื่อตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า เพื่อระงับเวทนาเก่าคือความหิว และเพื่อไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็นไป ความหาโทษมิได้ ความอยู่ผาสุกของเราจะมีอยู่ด้วยเพราะอย่างนี้ เหล่านี้ล้วนเป็นคุณค่าของความมีสติ ในการบริการเรื่องเศรษฐกิจในวงการคณะสงฆ์ให้มีความเจริญต่อการดำรงชีวิตอันมีคุณค่าของนักบวช^{๒๕}

^{๒๔} กรมการศาสนา, อธิบายวินัยบัญญัติ, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๒-๓.

^{๒๕} สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

๔. ๖ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการครองเรือน

สติในส่วนของผู้ครองเรือนนั้นก็ไม่ได้ต่างกันในส่วนบริโภคแต่ที่ต่างกันนั้นก็อยู่ที่การประกอบกิจการแสวงหาซึ่งต้องอาศัยสติปัญญาในการแสวงหาเพื่อที่จะให้ชีวิตมีความผาสุกเมื่อบุคคลมีสติแล้วย่อมทำให้เศรษฐกิจในครัวเรือนเจริญรุ่งเรืองได้โดยเป็นคนที่ยึดทำมาหาเลี้ยงชีพ รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็นต้น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง และปฏิบัติตามตามหลักธรรมในอริยมรรคหรือมรรคมืองค์ ๘ ในข้อที่ว่า สัมมาสติ คือ มีสติชอบอันเกิดจากการปฏิบัติตนในสติปัญญา ๔ เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมแล้วก็จะประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขเกื้อหนุนและส่งเสริมความเป็นอยู่ในด้านการเงินหรือเศรษฐกิจ การจับจ่ายใช้สอย ซึ่งเรียกว่า วิทยุธรรมมีกตตสังวัตตนิทธรรม ๔ ประการ คือ

๔.๖.๑ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญชาญและรู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๔.๖.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์ และผลงานที่จนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๔.๖.๓ กถาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔.๖.๔ สมชีวิตา เลี้ยงชีพแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดี รายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้นั้นมีรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้^{๑๑} เมื่อหาทรัพย์มาได้ แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์จะต้องถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

ส่วนที่ ๑ เอเคน โภเก ภูณเชย ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์

ส่วนที่ ๒ และส่วนที่ ๓ ทวีหิ กมมฺ ปโยชเย ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน

ส่วนที่ ๔ จตุตตถยจ เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๑๒}

^{๑๑} อ.จ.อุฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

^{๑๒} ที.ปา. ๑๑/๑๕๗/๒๐๒.

ในการจับจ่ายฟุ้งเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดประโยชน์แล้วการหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้ดังกล่าว

๔.๗ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการครองทรัพย์

คุณค่าและประโยชน์ของสติในการครองทรัพย์นั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว ฟุ้งปฏิบัติต่อทรัพย์ตามหลักโภคาทิยะ คือ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือเป็นแนวทางของการใช้โภคทรัพย์ ๕ ประการ คือ

๔.๗.๑ ใช้ทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัวมารดา บิดาให้เป็นสุข

๔.๗.๒ ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๔.๗.๓ ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ

๔.๗.๔ ทำพละ คือ การสละบำรุงสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่

๑) อติพละ ใช้ต้อนรับแขก คนที่ไปมาหาสู่ เป็นเรื่องของการปฏิสันถาร

๒) ญาติพละ ใช้สงเคราะห์ญาติ

๓) ราชพละ ใช้บำรุงราชการด้วยการเสียดทานอากร

๔) เทวตาพละ บำรุงเทวดา คือสิ่งที่เคารพนับถือตามลัทธิความเชื่อหรือ

ตามขนบธรรมเนียมของสังคม

๕) ปุพฺพเปตพละ ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีชน ท่านที่ล่วงลับไป

๔.๗.๕ บำรุงสมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ไม่ประมาทมัวเมา ผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม^{๓๒}

เพื่อความมั่นคงของเศรษฐกิจในเศรษฐกิจของครอบครัว สติอีกประการหนึ่งได้แก่ การรู้จักประมาณในการบริโภครทรัพย์ จ่ายทรัพย์ เพราะทรัพย์หรือเงินเป็นสิ่งกลางในการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจบางคนไม่มีสติแม้ตนเองมีรายได้น้อย ค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่เพียงพอ พอใครชวนไปกินอาหารดี ๆ มีดนตรีฟังเพราะ ๆ บรรยากาศรื่นรมย์ ไม่คิดถึงรายได้ของตนเองว่าเหมาะสมหรือไม่ เห็นคนอื่นมีรถยนต์มีบ้านสวย ๆ หรือของใช้ต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็นก็อยากมีกับเขาบ้าง ทั้ง ๆ

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖-๕๘.

ที่ไม่มีเงินเลย ไปหาผู้ยืมมาซื้อ ยืมทุกรายการที่มีให้ยืม ซึ่งจะต้องใช้หนี้ด้วยถูกหักเงินเดือน หรือถึงกับต้องหาผู้ยืมจากบุคคลภายนอก ดอกเบี้ยแพงสูงเกินความเป็นจริงที่กฎหมายกำหนด

ความไม่รู้จักรัประมาณนี้ เป็นตัวการทำลายเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง เป็นการทำลายความสุขภายในครอบครัวอย่างยิ่ง ไหนครอบครัวจะต้องอดอยาก ชีวิตอยู่อย่างลำบาก ไหนจะต้องถูกเจ้าหนีตามมาทวงเงิน มีการด่าทอกัน ทะเลาะกัน บางรายถึงกับขึ้นโรงขึ้นศาลฟ้องร้องยึดทรัพย์กันก็มี ชีวิตของคนที่ไม่รู้จักรัประมาณนี้ หากความสงบสุขไม่ได้ นอกจากจะแก้ไขปรับวิถีชีวิตของตนเสียใหม่ โดยยึดถือหลักสำคัญเพียงสองประการ คือ “รู้จักตัวเอง รู้จักรัประมาณ”^{๓๓}

ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ ได้สอดคล้องกับหลักทฤษฎีใหม่ของในหลวง หรือที่ได้ทราบกันโดยทั่วไปว่า ระบบ เศรษฐกิจพอเพียงเศรษฐกิจพอเพียง เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานเพื่อช่วยเหลือให้พสกนิกรพยายามพึ่งตนเอง ช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดที่จะทำได้ให้ “พอมี พอกิน” โดยเฉพาะเรื่องอาหารและที่อยู่อาศัยส่วนที่ไม่สามารถจะผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยน หรือซื้อจากภายนอกบ้างแต่ควรซื้อและใช้จ่ายของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อนนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยเพื่อให้มีรายจ่ายไม่เกินรายรับ^{๓๔} เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นผลอันเนื่องมาจากการใช้สติปัญญาพิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับครอบครัวและสังคม ดังพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า ต้องพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองนั้น หมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง) คือพึ่งสองขาของเราขึ้นบนพื้น ให้อยู่ได้ไม่หกล้ม ไม่ต้องไปขอขืมขาของคนอื่นมาใช้สำหรับยืน^{๓๕}

และการที่จะพึ่งตนเองได้นั้นต้องรู้จักตนเองและรู้จักประมาณ ต้องสำรวจดูตัวเองให้เห็นสภาพที่เป็นจริงว่า ตระกูลของเรามีฐานะความเป็นอยู่อย่างไร อยู่ในระดับยากจน มีอันจะอยู่จะกินหรือระดับเศรษฐี มียศศักดิ์ชั้น ไหน มีคนอยู่ในความรับผิดชอบเท่าใด มีความรู้ความสามารถที่จะ

^{๓๓} ทองสุก จัทขบุตร และเฉลียว สัจฉมณี, คู่มืออบรมศีลธรรม, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๕.

^{๓๔} ฝ่ายบริหารการศึกษาหน่วยศึกษานิเทศก์ สำหรับงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, แนวทางการจัดการการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๓๕} สุเมธ ตันติเวชกุล, หลักธรรมทำตามรอยพระยุคลบาท, ครั้งที่ ๑๕, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชีวิตได้เพียงใด เมื่อสำรวจดูแล้ว ต้องวางคนให้เหมาะสมกับฐานะ อย่าให้เกินฐานะ มิใช่หาเงินได้เพียงวันละร้อยบาท แต่จะซื้อบ้านหลังละล้านบาท

การรู้จักประมาณ คือ รู้จักทำงานที่เป็นอาชีพสุจริต มีรายได้แน่นอน ดูกำลังความสามารถของตัวเองประกอบ และที่สำคัญที่สุดจะต้องควบคุมรายจ่ายให้ดี จ่ายแต่พอเหมาะพอควร อย่าสุรุ่ยสุร่าย อย่าตามใจตนเอง ต้องดูความถูกต้อง เพราะถ้าตามใจตน วัน ๆ ก็จะมีแต่สิ่งจ่ายอย่างเดียว แต่ถ้าดูที่ความถูกต้อง ก็จะใช้จ่ายอย่างฉลาด คือ จ่ายแต่พอดี กินแต่พออิ่ม อย่าให้เดือดร้อนเหมือนนั่งอยู่ใกล้กองไฟ^{๓๖} เหล่านี้ก็ด้วยความมีสติคอยยับยั้งมิให้ตามใจตนเองในทางที่ผิด อันจะมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของตนเองและในหลวงได้ทรงตรัสถึงปรัชญาการวางตนในระบบเศรษฐกิจพอเพียงอีกว่า “ต้องทำแบบคนจน เราไม่เป็นประเทศร่ำรวย เรามีพอสมควร พออยู่ได้ แต่ไม่เป็นประเทศที่ก้าวหน้าอย่างมาก เราไม่อยากจะเป็ประเทศก้าวหน้าอย่างมาก เพราะถ้าเราเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมาก ก็จะมีแต่ถอยหลัง ประเทศเหล่านั้นที่เป็นประเทศที่มีอุตสาหกรรมก้าวหน้า จะมีแต่ถอยหลัง และถอยหลังอย่างน่ากลัว แต่ถ้าเริ่มการบริหารที่เรียกว่า แบบคนจนแบบที่ไม่ติดกับตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสำนึกคินี้แหละ คือ เมตตา กัน ก็จะอยู่ได้ตลอดไป

เศรษฐกิจพอเพียงเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป การกระทำใด ๆ ให้มีความพอเพียง หมายถึง ทำพอประมาณ ด้วยเหตุและผล การพัฒนาต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างระบบภูมิคุ้มกันในตัว เพื่อสามารถเผชิญและอยู่รอดจากผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ต้องมีความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกๆ ขั้นตอน ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในประเทศให้สำนึกในคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรมต้องดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบสร้างความสมดุลและความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ^{๓๗} ในการครองชีพ

๔.๘ ประโยชน์และคุณค่าของสติในการดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง

คุณค่าของสติและประโยชน์ของสติในการดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติประกอบ ด้วย กลยุทธ์ ๘ ประการ

^{๓๖} ทองสุก จัทขบุตร และเฉลิม สัจจมนณี, คู่มืออบรมศีลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๕.

^{๓๗} สุเมธ ตันติเวชกุล, หลักธรรมทำตามรอยพระยุคลบาท, อ้างแล้ว, หน้า, ๑๓-๑๖.

๔.๘.๑ ยึดกรอบครัวและชุมชนเป็นหลัก ตามแนวพระราชดำริ (ทฤษฎีใหม่) โดยเริ่มจากการส่งเสริมการผลิตขั้นพื้นฐานตามแนวทางทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ เป็นการทำการเกษตรผสมผสาน และเป็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนเป็นหลัก

๔.๘.๒ ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ โดยใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ โดยเริ่มที่กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนชุมชน และนำทุนไปใช้ในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตหรือกลุ่มอาชีพและมีร้านค้าชุมชนหรือสหกรณ์ ดำเนินการรวมกันซื้อและรวมกันขาย

๔.๘.๓ ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายโดยส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้นและจัดทำผังเครือข่ายองค์กรชุมชน และส่งเสริมการเรียนรู้จากกระบวนการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ

๔.๘.๔ ยึดการส่งเสริมการตลาดชุมชน โดยจัดให้มีตลาดนัดชุมชนหรือลานค้าชุมชนในทุกอำเภอเพื่อให้เกษตรกรหรือกลุ่มอาชีพนำผลผลิตออกมำจำหน่าย

๔.๘.๕ ยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลัก แบบ “คิดเอง ทำเอง” โดยจัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจ หรือเวทีประชาคมอำเภอเป็นฐานชุมชนระดับอำเภอในทุกอำเภอเพื่อเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรัชญาหรือในลักษณะ “คิดเอง ทำเอง”

๔.๘.๖ ยึดหลักพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม โดยกำหนดกรอบจริยธรรม ๓ ประการ คือ พอเพียงในความเป็นอยู่ พอเพียงในความคิด พอเพียงในจิตใจ

๔.๘.๗ ยึดท้องถิ่นเป็นฐาน ชุมชนเป็นทุน พหุภาคีเป็นพลัง หมายถึง คำบาลและท้องถิ่นเป็นที่เริ่มคิด เริ่มทำ ในการปฏิบัติงาน โดยมีชุมชนเป็นแหล่งทุน ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม และทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันในลักษณะพหุภาคีให้เกิดการพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจแบบพอเพียงแนวทางปฏิบัติ ๑๓ มาตรการหลัก

๔.๘.๗.๑ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องเกษตรผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่) และการเกษตรยั่งยืน

๔.๘.๗.๒ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยมีส่วนร่วมของประชาชน

๔.๘.๗.๓ สนับสนุนการดำเนินการระดมทุน หรือจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียน และพัฒนาไปสู่องค์การเงินในที่สุด

๔.๘.๗.๔ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนากลุ่มอาชีพ การปลูกพืชสมุนไพร และแพทย์แผนไทย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและการพัฒนาชุมชน โบราณเพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชุมชน และอนุรักษ์ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี

๔.๘.๗.๕ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการทำผังเครือข่ายขององค์กรชุมชน

- ๔.๘.๗.๖ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการจัดลานค้าชุมชนและตลาดนัดชุมชน
- ๔.๘.๗.๗ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน
- ๔.๘.๗.๘ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องประชาคมอำเภอ
- ๔.๘.๗.๙ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร
- ๔.๘.๗.๑๐ สนับสนุนการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิธีการทำงานของภาครัฐ
- ๔.๘.๗.๑๑ สนับสนุนการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาตามแนวทางแผ่นดินธรรม

แผ่นดินทอง

๔.๘.๗.๑๒ สนับสนุนการขยายบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔.๘.๗.๑๓ สนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจแบบพอเพียงอื่น ๆ ที่กลุ่มหรือชุมชนต้องการ^{๓๔}

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อเศรษฐกิจ จึงพอสรุปได้ดังนี้ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ให้ดูพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นตัวอย่งในการใช้สิ่งของและในการบริโภครอย่างมีสติ ให้พิจารณาก่อนบริโภคและหลังจากบริโภค ถ้าบุคคลในสังคมรู้หลักในการบริโภค โดยใช้สติในการบริโภคแล้วจะทำให้ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีและประเทศชาติก็จะมีผลดีในทางเศรษฐกิจ ประโยชน์ และคุณค่าของสติต่อเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติ ดังกล่าวแล้ว

๔.๘ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมเป็นการนำเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต พระธรรมปิฎก กล่าวว่า “การปฏิบัติธรรม คือการนำเอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต”^{๓๕} การนำสติปัญญา รวมทั้งวิปัสสนา มาปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั่วไปนั้นถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เพราะการปฏิบัติธรรมมิได้อยู่ตลอดเวลา ในการทำงาน การเรียน หรือแม้แต่การขับรถ การขับรถโดยรักษากฎจราจร มีน้ำใจในการใช้รถใช้ถนนด้วยจิตใจที่ผ่อนคลายหรือผ่อนคลายก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมในระดับหนึ่ง การปลีกตัวจากสังคมไปอยู่ในวัด ไปอยู่ในป่า แล้วฝึก

^{๓๔} ฝ่ายบริหารการศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์สำหรับงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม, แนวทางการจัดการการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง, อ้างแล้ว, หน้า ๓-๕.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

จิตตามวิธีการที่มีแบบแผนจริง ๆ จัง ๆ เรียกว่าการปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้นหรือลึกลงเฉพาะเรื่อง ซึ่งเป็นการฝึกฝนจิตใจ ก็ถือเป็นการปฏิบัติธรรมระดับหนึ่ง การปฏิบัติธรรมมีระดับแตกต่างกัน ตรงที่การนำเอาธรรมมาใช้ให้เกิดผล ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตหรือในการทำกิจตามหน้าที่นั้นๆ ต่างระดับกัน ดังนั้นการปฏิบัติธรรมที่แท้จริงจึงต้องมีอยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ต้องดำเนินชีวิตให้ดีงามและถูกต้อง^{๔๐}

การมีสติควบคุมในการทำงานมีคุณประโยชน์ ในทุกสิ่งทุกเวลา และถึงประโยชน์อันสูงสุด ดังนี้ “ภิกษุผู้มีกายตั้งมั่นแล้ว มีใจตั้งมั่นแล้ว ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่ก็ดี ควบคุมสตินี้ไว้อยู่ เธอพึงได้คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลาย ครั้นได้คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแล้ว พึงถึงสถานที่เป็นที่ไม่เห็นแห่งมัจจุราชม”^{๔๑}

สติปัญญาเป็นทางเดียวที่จะทำให้สัตว์พ้นจากทุกข์ จึงทรงให้ภิกษุที่บวชใหม่เจริญสติปัญญา ๔ โดยอุปมาผู้ไม่เจริญสติปัญญา ๔ เหมือนดั่งนกมูลโถหากินนอกถื่น(คือ กามคุณ ๕) จึงถูกเหยี่ยวจับได้ เพราะไม่เที่ยวไปในแดนบิดาตน(คือ สติปัญญา ๔)อุปมาเหมือนลึงคิดดั่ง ลิงฉลาดเห็นดั่งที่เขาตก ไม้ก็จะหลีกไกล ส่วนลิงที่โง่เข้าใกล้ดั่งแล้วเอามือจับดู อุปมาเหมือนพ่อครัวผู้เขลาไม่รู้จักสังเกตว่าอาหารชนิดไหนที่พระราชารหรือมหาอำมาตย์โปรดหรือไม่โปรดก็ไม่ได้รับค่าจ้างหรือรางวัล และภิกษุผู้โง่เขลาไม่ฉลาดเทียบแหลมถึงจะพิจารณาสติปัญญา ๔ ก็ไม่ได้รับธรรมที่ทำให้เป็นสุขอยู่ในปัจจุบันเพราะไม่มีสติสัมปชัญญะ ไม่รู้นิรณัน ๕ ตลอดถึงกองกุศล คือสติปัญญา ๔

พระอนุรุทธได้ตอบคำถามของภิกษุทั้งหลายถึงสาเหตุที่ทำให้ท่านมือภิกษุญามากกว่าเป็นเพราะการเจริญสติปัญญา ๔ ดังนี้ “ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราบรรลุลักษณะแห่งมหาอภิญญาเพราะได้เจริญ ได้กระทำใ้มาก ซึ่งสติปัญญา ๔ เหล่านี้แล”^{๔๒} เพราะพระอนุรุทธเจริญสติปัญญา ๔ จึงมีอภิญญามาก อภิญญาเหล่านี้คือ ระลึกชาติก่อนได้ (บุพเพนิวาสานุสสติญาณ) ระลึกได้ตั้ง ๑,๐๐๐ กัป แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง มีหูทิพย์ ตาทิพย์ ได้ใจโคปรียญาณ (รู้ใจผู้อื่น) รู้ฐานะและฐานะ (กฎแห่งเหตุและผล) รู้ชาติวิบาก (ผล) แห่งการยึดถือกรรม รู้ชัดถึงปฏิบัติ (วิธี) ที่ให้ถึงภูมิทั้งปวง รู้ชัดโลกที่มีธาตุต่างกัน รู้ชัดหมู่สัตว์ที่มีอวัยวะต่างกัน รู้ชัดความแก่อ่อนแห่งอินทรีย์ รู้ชัดความเศร้าหมองแห่งฉาน (การเพ่งอารมณ์แน่วแน่งนเป็นอุปนาสมาธิหรือภาวะจิตสงบประณีตซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก) สิ้นอาสวะ (หมดกิเลส) และพระอนุรุทธได้ปรารภสติปัญญา ด้วยการ

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, สมาธิวิปัสสนาธรรมชาติ, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๓.

^{๔๑} พุ.อ. ๒๕/๑๒๖/๑๔๓.

^{๔๒} ตี.ม. ๑๕/๑๒๘๖/๓๑๑.

หลักเร้นอยู่ในที่อันสัจพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นแดนเกิดธรรมอันเป็นเหตุดับใน กาย เวทนา จิต ธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชณาและโทมนัส มีปฏิกุศลสัญญา โดยได้อธิบายถึง ประโยชน์ที่ได้รับจากการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ว่า “อนึ่งเพราะได้เจริญ ได้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ เราจึงรู้ธรรมอันเลวโดยความเป็นธรรมเลว รู้ธรรมอันปานกลางโดยความเป็นปานกลาง รู้ธรรมอันประณีตโดยความเป็นธรรมประณีต”^{๓๓} “อนึ่ง เราย่อมระลึกชาติก่อน ได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง...เราย่อมระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทส ด้วยประการฉะนี้ เพราะได้เจริญ ได้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้” “เราย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น เพราะได้เจริญ ได้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้”^{๓๔} เป็นต้น

ประโยชน์ของสติต่อผู้ปฏิบัติธรรม อีกหลายประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ทำให้โพชฌงค์ (องค์แห่งการตรัสรู้) บริบูรณ์ เป็นธรรมที่ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ (พระอริยบุคคลยกเว้นพระอรหันต์) พระอเสขะ (พระอรหันต์) พึงเข้าถึง เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นตัณหา ผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ จึงไม่มีวันลาสิกขากลับไปเป็นฤหัสถ์ ได้เปรียบเหมือนกับการทดแม่ น้ำคองคาให้ไหลกลับไปข้างหลัง การมีจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐาน ๔ ทำให้มีอินทรีย์ผ่องใส สีหน้าบริสุทธิ์ผุดผ่อง แม้เจ็บป่วยหนักแต่ทุกขเวทนามก็ไม่ครอบงำจิต เพราะการอยู่ด้วยสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น ภิกษุผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ไม่มีวันลาสิกขา ดังนี้ “หม่อมหาชนถือเอาจอบ ตะกร้า มาเพื่อทดแม่ น้ำคองคาให้ไหลกลับไป ไม่ใช่กระทำให้ง่าย ย่อมเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าแน่นอน เหมือนการเชิญภิกษุผู้เจริญกระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ ให้ยินดีด้วยโภคะ ลาสิกขาออกมานั้นมิใช่ฐานะที่จักมิได้ เพราะจิตที่น้อม โนม โอนไปในวิเวกตลอดกาลนานของภิกษุนั้น”^{๓๕} และจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐานทุกขเวทนาไม่ครอบงำได้ ดังนี้ “ท่านอนรุทธตอบว่า คุณรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เรามีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ทุกขเวทนาในสรีระกายที่บังเกิดขึ้นจึงไม่ครอบงำจิต คุณรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เรามีจิตตั้งมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แล ทุกขเวทนาในสรีระกายที่บังเกิดขึ้น จึงไม่ครอบงำจิต”^{๓๖}

ว่าด้วยผลของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ทำให้ น้อม โนม โอน ไปสู่ นิพพาน ดังเช่น น้ำที่ไหลจากที่สูงลงที่ต่ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “คุณรภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคองคาไหลไปสู่ทิศปรายจีน หลัง

^{๓๓} ตี.ม. ๑๕/๑๒๗๑/๓๐๕.

^{๓๔} ตี.ม. ๑๕/๑๒๘๕/๓๑๒.

^{๓๕} ที.ปา. ๑๕/๑๒๗๕/๓๐๘.

^{๓๖} ตี.ม. ๑๕/๑๒๘๔/๓๐๕.

ไปสู่ทิศปรายจีน บ่าไปสู่ทิศปรายจีน แม้นั้นใด ภิกษุเมื่อเจริญสติปัญญา ๔ เมื่อกระทำให้มากซึ่งสติปัญญา ๔ ก็เป็นผู้โน้มไปสู่นิพพาน โนม้ไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ฉะนั้นเหมือนกัน”^{๔๑}

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีตนคือมีธรรมเป็นที่พึ่ง ได้แก่มีสติปัญญา ๔ เป็นที่พึ่ง ด้วยการเจริญสติปัญญา ๔ พระพุทธเจ้าทรงพระอาพาธ จึงตรัสกับพระอานนท์ว่า ไม่ควรหวังอะไรในพระองค์เพราะทรงแสดงธรรมไว้แจ่มแจ้งดีแล้ว และทรงสอนให้มีตนเป็นที่พึ่งมีธรรมเป็นที่พึ่ง ด้วยการเจริญสติปัญญา ๔ ดังนี้ “อย่างไรเล่าภิกษุจึงจะชื่อว่า มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ จงมีธรรมเป็นเกาะ ธรรมเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ เห็นจิตในจิตอยู่ เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก อย่างนี้แลอานนท์ ภิกษุจึงจะชื่อว่ามีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ อูกรอานนท์ ผู้ใดผู้หนึ่งในบัดนี้ก็ดี โดยที่เราล่วงไปแล้วก็ดี จักเป็นผู้มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ มีธรรมเป็นเกาะ ธรรมเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ ภิกษุของเราที่เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา จักปรากฏอยู่ในความเป็นยอดเยี่ยม”^{๔๒}

พระพุทธศาสนาเป็นพุทธธรรม โดยเฉพาะสติสัมปชัญญะ เป็นหลักการดำเนินชีวิต เป็นคำสั่งสอนอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าที่สอนให้มนุษย์ทำลายกิเลส มีเป้าหมายอยู่ที่การหลุดพ้น (วิมุตติ) โดยใช้สติปัญญาละความเป็นทาสของกิเลส ไม่ยึดติดยึดมั่นถือมั่นในตัวตน เริ่มต้นด้วยการเตรียมจิตเพื่อเพ่งดู ด้วยการทำจิตให้เป็นสมาธิ คือบริสุทธิ์ ตั้งมั่น และควรแก่การทำงาน หรือการทำจิตให้เป็นสมาธิ ปราศจากนิวรณ์ เพ่งเข้าไปที่ลักษณะของสิ่งต่างๆ จนได้ความรู้แจ้งเห็นจริงในอนิจจังจนเริ่มคลายความยึดมั่น ไม่ให้เสียประโยชน์ในชีวิต ให้ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติธรรมที่ให้คุณค่าแก่ชีวิต ด้วยการมีสติมองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ถูกต้องตามความเป็นจริง ที่เรียกว่ายถาภูตญาณทัสสนะ จากทางเลือกปฏิบัติ ๒ ประการ คือ ทางที่เป็นไปเองตามธรรมชาติโดยการมีสติ มีความเป็นอยู่โดยชอบ ประคับประคองจิตได้ดี มีความปีติปราโมทย์ บริสุทธิ์ อยู่เสมอตลอดเวลา จนเกิดคุณธรรมต่างๆ ตามลำดับหรือทางที่เร่งรัดเอาด้วยกำลัง คือการไปศึกษาและปฏิบัติตามวิธี โดยเฉพาะในการเจริญสมาธิและวิปัสสนา ซึ่งเมื่อถูกวิธี ถูกสิ่งแวดล้อม มีอุปนิสัยและอินทรีย์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมในตน ก็จะก้าวหน้าไปได้โดยเร็ว หรืออย่างน้อยอาจทำตามวิธีธรรมชาติ ทุกโอกาสมีสติอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกเรื่อยๆ ไปตามธรรมชาติ ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี^{๔๓}

^{๔๑} ถึ.ม. ๑๕/๘๓๕/๒๐๕.

^{๔๒} ที.ม. ๑๐/๕๓/๑๐๒.

^{๔๓} ที.ม. ๑๐/๕๓/๑๐๑.

๔.๑๐ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการฝึกสติ

ประโยชน์คุณค่าของสติต่อการฝึกสติที่ได้รับจากการฝึกสติหรือการมีสตินั้น มีมากมายซึ่งก็เกิดจากการฝึกฝนอบรมจิตของตน ในที่นี้จักได้อธิบายดังนี้ คือ

๔.๑๐.๑ ทำให้สุขภาพจิตดี มีจิตใจที่ดี แจ่มใส สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

๔.๑๐.๒ ทำให้มีจิตที่ไวต่ออารมณ์ภายนอกที่เข้ากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อรู้เท่าทัน จิตมีสติอย่างบริบูรณ์แล้วย่อมสามารถป้องกันอารมณ์ที่เป็นอกุศลเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี

๔.๑๐.๓ ทำให้มีความเชื่อมั่นต่อตนเอง เมื่อทำสิ่งใด พุคสิ่งใดและคิดในสิ่งใด ก็ไม่สะทกสะท้านเพราะมีความเชื่อมั่นในตน ไม่มีอาการกลัวเมื่อเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ย่อมสามารถฟันฝ่าอุปสรรคที่มีอยู่ให้หมดไป

๔.๑๐.๔ สามารถยอมรับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เช่น การพลัดพรากจากกัน หรือตายจากกัน ไป บุคคลผู้ที่มีสติเข้มแข็ง จะไม่โศกเศร้ากับเหตุการณ์นั้นๆ ที่เกิดขึ้นกับตนและคนในครอบครัว จะไม่สามารถระงับดับซึ่งความเศร้าโศกเสียใจได้

๔.๑๐.๕ เป็นผู้ที่มีจิตจะไม่หดหู่ จะมีแต่ความรู้สึกร่าเริงพร้อมเสมอ จิตจะไม่แสดงอาการที่ละเมอลอย จะควบคุมสติของตนให้เป็นปกติ จิตจะไม่ฟุ้งซ่านไปในที่อื่นจิตจะมีความสงบเรียบร้อย

๔.๑๐.๖ เป็นผู้ที่มีจิตที่ผ่องใส เป็นจิตที่สมบูรณ์ไปด้วยคุณธรรมต่างๆ เช่น จิตใจมีความเมตตาปราณี ไม่มีความพยาบาทอาฆาตเคียดแค้นต่อใครๆ จะมีแต่มีความรักความสงสารมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๔.๑๐.๗ เป็นผู้ที่มีความสำรวมอยู่ในขณะอิริยาบถ จะไม่เผลอสติจะระมัดระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในดวงจิต คอยตรวจดูจิตด้วยสติเป็นเครื่องรู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่เป็นอกุศลทั้งหลายไม่ให้ผ่านเข้ามาในใจได้

๔.๑๐.๘ เมื่อกิเลสของตนยังไม่หมดสิ้นไป จะพยายามความเพียรเป็นเครื่องบากนันทันที่จะปราบกิเลสอันเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองให้หมดไปจากจิตสันดาน

๔.๑๐.๙ จะเป็นผู้พยายามสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตสันดาน จะไม่ย่อมนิ่ง จะมีความชวนชววยในกิจแห่งการสร้างความดี เช่น พยายามรักษาศีลให้บริสุทธิ์ มั่นชำระจิตของตนให้ขาวสะอาดด้วยสมาธิและปัญญา

๔.๑๐.๑๐ เมื่อคุณธรรมที่ตนอบรมสั่งสมมาจะมาก หรือน้อยก็ตาม จะพยายามรักษาคุณธรรมนั้นเอาไว้ ไม่ให้ธรรมเหล่านั้นเสื่อมไป จะพยายามอบรมตนอยู่เสมอให้ตั้งอยู่ในความดีตลอดไป

๔.๑๐.๑๑ เป็นผู้มีจิตจะปราศจากราคะ โทสะ และ โมหะ หรือปราศจาก กิเลสนั่นเอง จะเป็นผู้สามารถทำลายกิเลสทั้งปวงได้ตามลำดับ และเข้าถึงกระแสมรรคผลดังกล่าว คือ การสำเร็จเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่พระโสดาปัตติมรรคจนบรรลุพระอรหันต์ผล^{๔๐}

สติสามารถช่วยเหลือพระพุทธศาสนาในด้านสร้างเสริมศรัทธา หรือนำคนเข้าวัดได้ผู้ที่เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ย่อมมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างหนักแน่นมั่นคงมาก เมื่อบุคคลมีความเลื่อมใสศรัทธาแล้วจะพากันมาสละทรัพย์สร้างวัดถาวรไว้เป็นสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา เช่น สร้างห้องสำหรับทำกรรมฐาน สร้างกุฏิวิหาร โบสถ์ และศาลาการเปรียญ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะผู้ที่ได้เข้ากรรมฐานแล้วนั้น เป็นผู้มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นพิเศษ ผลแห่งการปฏิบัติกรรมฐาน เป็นศรัทธาที่เกิดขึ้นมาในชั้นรัตนदानของท่านผู้ปฏิบัติเองไม่มีใครบังคับ บางคนที่ได้เข้าปฏิบัติกรรมฐานไปแล้วต่างก็นำเอากรรมฐานที่ตนได้ปฏิบัติไปนั้นไปชักชวนให้คนอื่น ๆ ทราบว่าคืออย่างนั้นคืออย่างนี้ ทำให้ผู้ที่ได้รับการบอกเล่านั้น เกิดศรัทธาปสาทะในพระรัตนตรัยและมาเข้าปฏิบัติกรรมฐานก็มีมากเช่นบางครอบครัวสามีมาเข้าปฏิบัติกรรมฐานได้แล้ว ไปแนะนำภรรยาให้มาเข้าปฏิบัติ ครั้นสามีภรรยาเข้าแล้ว ภายหลังได้แนะนำหลานให้มาเข้าปฏิบัติด้วยกันทั้งครอบครัวก็มีมาก นอกจากนี้ก็ยังเป็นที่สังเกตเห็นได้ในปัจจุบัน คือถ้าหากวัดไหนมีกิจการอบรมหรือสอนเรื่องปฏิบัติกรรมฐานวัดนั้นจะมีประชาชนเลื่อมใสศรัทธา แล้วพากันกล่าวถึงอยู่เสมอหรือชักชวนกันไปทำบุญและปฏิบัติธรรมมาเป็นพิเศษ ซึ่งนับวันแต่จะทวีคูณขึ้นไปโดยลำดับๆ เพราะผลแห่งการมีสติในการปฏิบัติกรรมฐานนั่นเองเป็นเห็นเป็นปัจจัยจึงเป็นไปเช่นนั้น^{๔๑}

อานิสงส์แห่งการเจริญสติปัญญาอีกประการหนึ่ง คือเมื่อมีการเจริญสติปัญญาตลอด ๗ ปี ตลอด ๗ เดือน หรือตลอด ๗ วันจะมีผล ๒ ประการ คือ เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามี และอานิสงส์แห่งการเจริญกายคตาสติจะมีผล ๑๐ ประการ คือ ๑. อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและยินดี ๒.

^{๔๐} พระมหาปรีชา สมจิตโต, “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัญญาสูตร”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า ๑๖๔.

^{๔๑} พระธรรมธีรราชกุมาร (โชค ญาณสิทธิเถระ), วิปัสสนากรรมฐาน, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕.

อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัว ๓. อดกลั้นต่อความหนาวร้อน หิวกระหาย ทุกข์กายทุกข์ใจ ๔. ย่อมได้มาน ๕. ย่อมแสดงฤทธิ์ได้ ๖. ย่อมมีหุทิพย์ ฟังได้ทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งใกล้ และไกล ๗. ย่อมกำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ ๘. ย่อมระลึกชาติก่อนๆได้ ๙. ย่อมมีดาทิพย์และมองเห็น ความเกิดตายวนเวียน ไปของสัตว์อื่นได้ ๑๐. ย่อมเข้าถึงเจโตวิมุตติ อาสวะสิ้นไปในปัจจุบันหรือ บรรลุธรรมได้^{๕๒}

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการปฏิบัติธรรม จึงพอสรุปได้ดังนี้ การประพฤติ ปฏิบัติธรรมนั้น ถือได้ว่าเป็นหลักการพัฒนาชีวิตของบุคคลทั่วไปให้เกิดความสุข นักปฏิบัติจะต้อง มีสติในการปฏิบัติธรรม ถ้ามีสติแล้วความทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้น ความสุขใจก็จะเกิดขึ้น ไม่มีปัญหา ต่างๆเกิดขึ้นภายในครอบครัวและ การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมก็จะมี ความสงบสุขได้เป็นอย่างดี

๔.๑๑ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของชาติ

ชาติ หมายถึง คนหมู่มากหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา หลายขนบธรรมเนียมประเพณีและ วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน หรือเหมือนกัน ที่มาอยู่รวมกัน ถึงจะหลายเชื้อชาติและศาสนาวัฒนธรรม แต่ก็มีความสำคัญว่าตนเป็นคนชาติเดียวกัน รวมเป็นกลุ่มอันเดียวกันและอยู่ภายใต้การปกครองใน ระบอบเดียวกัน และยังแบ่งเขตการปกครองออกเป็นหลาย ๆ เขต เพื่อสะดวกในการปกครอง เมื่อ คนหมู่มากมาอยู่รวมกันปัญหาต่างๆ ย่อมเกิดขึ้นในชาติไม่ว่าจะเป็นปัญหาอาชญากรในประเทศ ปัญหาความขัดแย้งกันภายในประเทศ เป็นต้น เพราะเหตุใดประเทศชาติบางครั้งก็ดูสับสนวุ่นวาย เกิดความโกลาหลขึ้นภายในประเทศชาติ บางครั้งก็ดูสงบเรียบร้อย เหตุที่เกิดความสับสนวุ่นวาย เพราะคนในชาติพากันตั้งอยู่ในความประมาท คือ ขาดสติเป็นเครื่องดำเนินชีวิต ไม่ได้ตั้งอยู่หลัก ศีลธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิต เพราะขาดสติจึงถูกกิเลสกองใหญ่ๆ ๓ กองครอบงำจิต คือความ โลก ความโกรธ ความหลง จะทำให้ประเทศชาติมีความวุ่นวาย การแก้ความโกลาหลนั้น คนเราเมื่ออยู่ ในชาติเดียวกันต้องมีสามัญสำนึกที่ดีต่อกันของคนในชาติ คือมีความรับผิดชอบต่อชาติ เห็น ความสำคัญของชาติเป็นหลัก ไม่เห็นประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง ต้องกำจัดความเห็นแก่ตัวให้

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

หมดไป อย่าให้มีความโลภในจิตใจ เพราะถ้ายังมีความโลภอยู่ตราบใด การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น การแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ประกอบด้วยธรรมก็มีอยู่ตราบนั้น ^{๕๓}

ฉะนั้น การลู่อำนาจแห่งความโลภจึงเป็นผลเสียมากกว่าผลได้ของประเทศชาติเพราะทำให้ชาติเสียหาย ถ้าคนในประเทศชาติไม่พากันประมาทหวังอยากให้ประเทศชาติถึงความเจริญแล้ว ก็พึงมีความเสียสละแก่ชาติบ้านเมือง พึงมีสติสังวรระมัดระวังอย่าให้ความโลภครอบงำจิตใจ และในการแสวงหาทรัพย์ก็พึงแสวงหาตามธรรมนองครองธรรม และมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น ไม่มี ความโลภ ไม่หลง ไม่พัวพัน ก็จะเกิดประโยชน์สุขได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า กาม โภคิบุคคลใน โลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมด้วยการทำงานที่ไม่ผิด โดยความไม่ผลุนผัน ครั้นแสวงหาได้แล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขสบาย ทั้งจำแนกทานทำบุญแต่ไม่มัวเมา และไม่ละโมภ ไม่หลง ไม่พัวพันมีปกติ เห็นโทษมีปัญญาเครื่องสกัดออกใช้สอยบริโภคทรัพย์เหล่านั้น ^{๕๔}

จากพระพุทธรูปคำนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อคนในชาติแสวงหาทรัพย์เพื่อดำรงชีพอยู่ด้วยความชอบธรรม โดยความไม่ประมาท ไม่ลู่อำนาจแห่งความโลภ มีใจเสียสละแก่ชาติบ้านเมืองเป็นใหญ่ ถึงตนจะไม่ได้ร่ำรวยอะไรแต่ก็มีความสุขกับการทำความดีเพื่อชาติบ้านเมือง ทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจได้ว่า เรามีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ก็ให้ทำให้การดำรงชีพมีความสุขได้ และบุคคลนั้นย่อมได้รับการสรรเสริญ ๔ สถาน คือ

- ๔.๑๑.๑ เป็นผู้แสวงหาทรัพย์ด้วยความชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผัน
- ๔.๑๑.๒ เป็นผู้เลี้ยงตัว คือเลี้ยงครอบครัวให้สุขสบาย
- ๔.๑๑.๓ เป็นผู้มึจิตใจเสียสละแก่ส่วนรวมทำประโยชน์ให้แก่ชาติ
- ๔.๑๑.๔ เป็นคนไม่ละโมภไม่หลง ไม่พัวพันและมีปกติเห็นโทษมีปัญญาเป็นเครื่อง

สกัดออก

ดังนั้น พระพุทธรูปทรงแสดงชี้โทษอันเกิดจากความโลภ และประโยชน์ของความไม่โลภ ก็เพื่อให้รู้ว่า ความโลภนั้นมีผลเสียแก่ตนและคนอื่น ทั้งยังทำให้ประเทศชาติเสียหายด้วย ส่วนความไม่โลภนั้นมีผลดีแก่ตนและคนอื่น ทั้งยังทำให้ประเทศชาติถึงความสงบสุข ปัญหาการฉ้อโกงทุจริตของคนในชาติก็ไม่มี หากมีคุณธรรมเหล่านี้แล้ว ย่อมทำให้เป็นผู้มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ

^{๕๓} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนศึกษาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๑๓๗.

^{๕๔} ส.สพ. ๑๘/๓๖๔/๔๒๒.

ถึงเหตุเสื่อมและเหตุแห่งความเจริญของชาติ จักเป็นผู้ระมัดระวังไม่ให้ความเสื่อมเสียเกิดขึ้นทั้งแก่ตนและประเทศชาติได้^{๕๕}

ดังนั้น ผู้มีสติปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิจะไม่หลง จะสามารถแยกแยะให้เห็นตามความเป็นจริงในสิ่งเหล่านั้นได้ ถ้าคนทั้งชาติไม่หลงดังกล่าวมา ก็จักเป็นอยู่ด้วยสติปัญญา แสดงให้เห็นว่าคนในชาติได้รับการพัฒนาให้ถึงความเจริญแล้ว แต่ถ้าตราบใดคนในชาติยังมีความหลงความมัวเมาในสิ่งต่างๆ อย่างไร้ปัญญาอยู่ ก็ยังชื่อว่า ไม่ได้รับการพัฒนาชีวิตให้เจริญขึ้น เพราะจิตยังหลง ไม่พบแสงสว่างคือปัญญาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของชาติ จึงพอสรุปได้ดังนี้ ประเทศชาติเป็นสิ่งสำคัญผู้คนที่เป็นเจ้าของประเทศต้องช่วยกันดูแลรักษาให้มีความสงบสุข โดยใช้หลักธรรมคือสติในการบริหารประเทศและกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ภายในประเทศชาติสตินั้น เป็นหลักธรรมในการบริหารประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง ถ้าบุคคลใดไม่มีอยู่ในประเทศและผู้นำของแต่ละประเทศนั้นๆ ไม่มีสติแล้วประเทศชาติก็จะมีแต่ความวุ่นวาย สติจึงมีความสำคัญในการบริหารประเทศชาติให้มีความมั่นคงต่อไป

๔.๑๒ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

เหตุปัจจัยที่จะทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงวัฒนาถาวรนั้น มีปัจจัยอยู่มากมายเช่น บุคลากรหรือทายาทผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายเอาพุทธบริษัททั้ง ๔ โดยเฉพาะพระภิกษุอันเป็นทายาทแนวหน้าและใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากที่สุดเมื่อเป็นผู้ประกอบด้วยสติแล้วย่อมทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอันเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญและมั่นคง ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายมูลเหตุ ๔ ประการ เหล่านี้ย่อมทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้นาน ไม่เลอะเลือนเสื่อมสูญไปได้แก่

๔.๑๒.๑ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีสติตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระสูตรมาถูกต้องทั้งอรรถและพยัญชนะนี้เป็นข้อหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง

๔.๑๒.๒ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้วางง่ายสอนง่ายศึกษาเล่าเรียน โดยเคารพอดทนหนักแน่นในการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมนี้เป็นอีกข้อหนึ่งในการที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคง

๔.๑๒.๓ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพหูสูต คล่องแคล่วในหลักพุทธวจนะ ทรงธรรมทรงวินัยเอาใจใส่ในการบอกสอนเนื้อความแห่งพระสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไปคำสอนทั้งหลายก็จะไม่สูญหายนี้เป็นความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง

^{๕๕} อ.จ. สดุดก. ๒๓/๖๔/๑๒๗.

๔.๑๒.๔ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่ไม่สะสมบริขารเครื่องใช้มากไม่ประพฤติย่อหย่อนในไตรสิกขา ไม่นำพาผู้น้อยไปในทางเสื่อมเสียแต่มุ่งหน้าประพฤติกิจแห่งความสงปรารถความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึงเพื่อบรรลุถึงสิ่งที่ยังไม่บรรลุเพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่แจ้ง เมื่อภิกษุน้อยรุ่นหลังเห็นแล้วก็จะได้ถือเป็นแบบอย่าง นี่ก็เป็นความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง^{๔๖}

เมื่อพุทธบริษัทได้กระทำตามหลักธรรมดังกล่าวมาแล้วนี้ เป็นเหตุให้พระสังฆกรรมหรือพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้ ในทางตรงกันข้าม หากภิกษุหรือพุทธบริษัทไม่มีการสำรวมระมัดระวังในพฤติกรรม หรือมารยาทตนเองแล้วย่อมจะเกิดความเสื่อมแก่ตนและพระพุทธศาสนาได้ เพราะการที่บุคคลภายนอกทั่วไปจะซาบซึ้งในหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนาได้นั้น ส่วนหนึ่งจะต้องศรัทธาตัวของพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพศรัทธาต่อจากนั้น จึงจะศรัทธาต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมเมื่อเขาปฏิบัติตามและได้ผลแล้วเขาจึงจะเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาได้

๔.๑๒.๕ แนวทางดังนั้น ภิกษุถือว่าเป็นแนวทางในการที่จะประครองพระพุทธศาสนาให้เกิดความมั่นคงภิกษุจะต้องมีสติระมัดระวังความเสื่อมอันจะเกิดแต่ภิกษุเอง โดยการมีสติพิจารณาบ่อยๆ เป็นเครื่องเตือนตนมิให้เผลอตัวว่า

๔.๑๒.๕.๑ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า บัดนี้ เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อาการกิริยาใด ๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้น ๆ

๔.๑๒.๕.๒ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า ความเลื่องชื่อดีของเราเนื่องด้วยผู้อื่นเราควรทำตัวให้เขาเลื่องง่าย

๔.๑๒.๕.๓ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า อาการกายวาจาอย่างอื่น ที่เราจะต้องทำให้ดีขึ้นไปกว่านี้ ยังมีอยู่อีกไม่ใช่เพียงเท่านี้

๔.๑๒.๕.๔ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า ตัวของเราเองดีเทียบตัวของเราเองโดยศีลได้หรือไม่

๔.๑๒.๕.๕ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ดีเทียบเราโดยศีลได้หรือไม่

๔.๑๒.๕.๖ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งนั้น

^{๔๖} อจ.จตุกก. ๒๑/๑๕๘/๑๖๐.

๔.๑๒.๕.๗ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำดีก็ทำตามทำชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

๔.๑๒.๕.๘ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่

๔.๑๒.๕.๙ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า เรายินดียิ่ง ในเรือนว่างหรือไม่

๔.๑๒.๕.๑๐ นักบวชควรพิจารณาเนืองๆว่า ปัญญาเครื่องรู้เห็นพิเศษที่สามารถ จะทำความเป็นอริยะอันยิ่งกว่ามนุษย์ธรรมดาที่เราได้บรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ซึ่งจะทำให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน ในเวลาที่ถูกเพื่อนผู้ประพุดติพรมจรรย์ด้วยกันถามในกาลภายหลัง^{๕๗}

เมื่อภิกษุพิจารณาเนืองๆ เตียนตนอยู่บ่อยๆ ก็จะเกิดการสำรวมไม่ประมาทภิกษุก็จะเกิดการสำรวมกายวาจาและระมัดระวังจิตใจ มิให้คิดไปในทางอกุศลอันเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมพระพุทธรองค์ให้มีสติคอยระมัดระวังใจให้มีสติคอยควบคุมใจให้มีธรรมะ เอาธรรมะเป็นที่พึ่งจึงจะไม่เสื่อมหากตัวของภิกษุไม่เสื่อมพระศาสนาที่ไม่เสื่อมแม้ตัวของภิกษุจะจากไปแต่ธรรมะที่ท่านสอนไว้ยังดำรงอยู่ ดังที่พระพุทธรองค์ตรัสกับพระอานนท์ในตอนหนึ่งว่า “อานนท์ พวกเธอทั้งหลาย จงมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง อย่าเอาสิ่งอื่นเป็นสรณะเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะเลย

อานนท์ ภิกษุมิตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะนั้นเป็นอย่างไรเล่า อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายเนืองๆ อยู่ พิจารณาเห็นจิตใจเนืองๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเนืองๆ อยู่ มีเพียรเผากิเลส มีความรู้สีกตัวทั่วพร้อม มีสติจะพึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ อานนท์ภิกษุอย่างนี้แล ชื่อว่ามีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อานนท์ ในกาลบัดนี้ก็ดีในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี โกรก็ตาม จักต้องจักต้องมิตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเป็นอยู่ อานนท์ ภิกษุพวกใดเป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้นจักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุด^{๕๘}

การที่พระพุทธรองค์ตรัสอย่างนี้ก็เพื่อให้ภิกษุมีสติอยู่ในกาลทุกเมื่ออาศัยสติพิจารณาใคร่ครวญ ในหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระสัทธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ ปรัชยัตถธรรมก็เจริญ ปฏิบัติสัทธรรมและปฏิเวธสัทธรรมก็จะเจริญเมื่อสัทธรรมทั้ง ๓ ประการนี้

^{๕๗} อจ.ทสก. ๒๔/๕๑/๔๘.

^{๕๘} ส.ม. ๑๕/๒๑๖/๗๓๖.

เจริญก็หมายถึง พระพุทธศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองเกิดความมั่นคง ไม่ยังมีลักษณะอยู่อีกประการหนึ่งที่อาศัย ผู้ใหญ่เป็นประธานในหมู่ในขณะที่เป็นผู้ประกอบด้วยสติปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ นำหลักธรรมนี้ไปดำเนินชีวิตในการปกครองหมู่คณะไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรมย่อมทำให้เกิดความเจริญมั่นคงในหมู่คณะและต่อพระพุทธศาสนา ได้ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันให้มากพอ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักพร้อมเพรียงกันเข้าประชุม จักพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม จักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัดอยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลยอยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ภิกษุพวกที่เป็นเถระ มีพรรษากาล บวชนาน เป็นบิดาสงฆ์ เป็นผู้นำสงฆ์ และตนจักต้องเข้าใจตัวว่าต้องเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลยอยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักไม่ลู่อานาจแก่คณา ซึ่งเป็นตัวเหตุ ก่อให้เกิดภพใหม่ ที่เกิดขึ้นแล้ว อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักมีใจจดจ่อในเสนาสนะป่า อยู่เพียงใดความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย จักเข้าไปตั้งสติไว้อย่างมั่นเหมาะว่า “ทำใจนหนอ ขอเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกัน ซึ่งมีศีลเป็นที่รัก ยังไม่มาขอให้ให้มาที่มาแล้ว ขอให้เป็นผู้สุขเถิด”

ดังนี้ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น”^{๕๕}

หากธรรมดังกล่าวนี้พระเถระผู้ใหญ่ ในขณะที่สงฆ์ได้ดำเนินตามคำสอนของพุทธองค์ตั้งแต่ครั้งก่อนจนถึงปัจจุบันท่าน ได้ปฏิบัติมาจึงทำให้พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสืบทอดมาถึงปัจจุบันและหากในอนาคตจะยังดำเนินตามหลักธรรมความมั่นคง ของพระพุทธศาสนาก็จะยังคงดำรงอยู่ตราบนั้นและ ในส่วนความมั่นคงของพระภิกษุผู้จะดำรงสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาที่ภิกษุพึงมีสติระมัดระวัง อีกประการที่เป็นสิ่งทำลายชื่อเสียงของพระภิกษุนั้นก็ได้แก่สตรีหรือมาตุคามเป็นสาเหตุหนึ่งของความเสื่อมของภิกษุและนำความเสื่อมมายังพระศาสนาซึ่งพระพุทธองค์ทรงให้มีสติ

^{๕๕} อจ.สตตต. ๒๓/๒๑/๒๑.

ระมัดระวังในการคลุกคลีกับสตรีเพศ แต่ในที่นี้ก็มีได้กล่าวว่าสตรีเพศนั้นมีได้มีอุปการะแก่พระศาสนาที่มีใช้สตรีที่มีอุปการะแก่พระศาสนาก็มีมากแต่ในที่นี้หมายถึงการคบกับสตรีในทางที่เสื่อมเสีย ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสให้มีสติตั้งข้อความต่อนางที่พระอนนททัตถคามพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปฏิบัติต่อมาตุคาม (สตรี) อย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ต้องพบเห็นกัน พระอนนททัตถต่อไปว่าเมื่อยังมีการพบเห็นกันอยู่จะพึงปฏิบัติอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่พึงพูดด้วยและพระอนนททัตถว่า หากจำเป็นต้องพูดด้วยจะทำอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสว่า พึงมีสติสำรวมระมัดระวังอย่าให้ความกำหนัดยินดีเกิดขึ้น^{๖๐}”

เมื่อภิกษุมีสติในการสนทนากับสตรีเพศแล้ว ก็มีส่วนที่จะยับยั้งอารมณ์อันน่าใคร่พอใจมิให้เกิดขึ้นได้หากภิกษุสนทนาหรือเข้าไปคลุกคลีกับสตรี โดยความไม่มีสติแล้วย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดการติดต่อพบเห็น ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสกับภิกษุในเรื่องภัยเพราะการระคนใกล้ชิดกับสตรีว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอนาคตอันชียาวจักมีภิกษุทั้งหลายที่มีอยู่ระคน ใกล้ชิดกับพวกภิกษุณสิกขมานาและสมณูเทศเมื่อมีการระคนใกล้ชิดกันเช่นนั้นย่อมหวังผลได้คือ เธอทั้งหลายจักต้องทนประพฤติพรหมจรรย์ อันตามไปด้วยอาบัติอันเศร้าหมองหรือมิฉะนั้นก็จะต้องบอกลาสิกขา หมุนกลับคืน ไปสู่เพศอันต่ำแห่งภคฤหัสถ์นี้เป็นภัยอีกข้อหนึ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นใน บัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในเวลาต่อไปพวกเธอทั้งหลายพึงสำนึกไว้ครั้นสำนึกได้แล้วก็พึงพยายามเพื่อกำจัดภัยนั้นเสีย^{๖๑}”

ภัยดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน ดังที่ได้ปรากฏเป็นข่าวขึ้นตามสื่อต่างๆ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียต่อตัวของภิกษุและมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้บุคคลภายนอกหมดศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา หรือเลิการนับถือพระศาสนาเพราะเป็นการไม่สำรวมมีสติระมัดระวัง ดังนั้น หากภิกษุหรือพุทธบริษัทมีสติคอยควบคุมพฤติกรรมแล้วภัยต่างๆ อันจะเกิดขึ้นดังกล่าวมาแล้วนั้นก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุภิกษุเป็นผู้มีสติเมื่อภิกษุมีสติแล้วย่อมจะนำความเจริญความมั่นคงมาสู่พระพุทธศาสนา ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสการสังวรสำรวมระวังว่า ภิกษุจะต้องมีความสำรวมระวังปิดกั้นบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น ซึ่งจะต้องปฏิบัติในหลัก สังวร ๕ อย่าง คือ

๑) ปาฏิโมกขสังวร สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ รักษาสิกขาบทเคร่งครัดตามที่ทรงบัญญัติไว้ในพระปาฏิโมกข์

๒) สติสังวร สำรวมด้วยสติ คือ สำรวมอินทรีย์มีจักขุ เป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำ เมื่อเห็นรูป

^{๖๐} ที.ม. ๑๐/๑๖๔/๑๓๒.

^{๖๑} อจ.ปญจก. ๒๒/๑๒๕/๘๐.

๓) ญาณสังวร สํารวมด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลสมีต้นหาเป็นต้นได้ด้วย ปัญญาพิจารณา ไม่ให้เข้าครองจำจิต ตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสพปัจจัยสี่

๔) ชั้นตีสังวร สํารวมด้วยชั้นตติ คือออกทนต่อหนาว ร้อน หิว กระทบ ถ้อยคำ แรงร้ายและทุกข์เวทนาต่าง ๆ ได้ไม่แสดงความวิตก

๕) วิริยสังวร สํารวมด้วยความเพียรคือ ความพยายามขบได้ บรรเทา กำจัด อกุศล วิตกที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ตลอดจนละมิจฉาชีพ เพียรแสวงหาปัจจัยสี่ เลี้ยงชีพด้วย สัมมาชีพ ^{๖๒}

เมื่อภิกษุมีสติสํารวมกาย วาจาและจิตใจของตนแล้วข้อมทำให้ตนและพระศาสนา เจริญรุ่งเรืองได้และอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทฺธศาสนาเจริญรุ่งและมั่นคงดำรงอยู่ได้นาน นอกเหนือการปฏิบัติตนของภิกษุแล้วนั้นได้แก่การเผยแผ่คำสอนของศาสนาไปสู่ประชาชนหรือ บุคคลที่พอจะแนะนำได้จะเห็นได้จากในกาลที่พระพุทฺธองค์ทรงตรัสรู้แล้วได้เสด็จ ออกแนะนำสั่ง สอนปัจฉิมปัจฉิมและชฎิลสามพี่น้องตลอดจนพระพุทฺธองค์ที่ประกอบด้วยสติอันสมบูรณ์ เพื่อ ประโยชน์ของคนหมู่มากว่า “จรต ภิกขเว จาริกํ พุทฺธนหิตาย พุทฺธนสุขาย ภิกขุทั้งหลาย เธอ ทั้งหลายจงจาริไป เพื่อประโยชน์แก่พุทฺธ เพื่อความสุขของพุทฺธ เพื่อเมตตาการุณย์แก่ชาว โลก” อย่าไปในทางเดียวกันแม้แต่เราก็ไป ^{๖๓}

การเผยแผ่คำสอนนี้ พระพุทฺธองค์ทรงให้ความสำคัญไม่น้อยเพราะเป็นเหตุให้พระศาสนา เกิดความมั่นคง และประชาชนก็ได้รับความสุขอันเกิดจากการเผยแผ่ธรรมดังจะเห็นได้จากที่ พระพุทฺธเจ้าให้ภิกษุทำหน้าที่เพื่อตอบแทนอุบาสิกาด้วยการแสดงธรรมแนะนำสิ่งที่เป็น ประโยชน์แก่กุลบุตรทั้งหลายว่า “ดูก่อนคฤหบดีบุตร สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันกุลบุตร บำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ข้อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖ เหล่านี้ คือ ๑.ห้ามจากความชั่ว ๒.ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓.อนุเคราะห์ด้วยใจงาม ๔.ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕.ทำสิ่งที่เคยฟังแล้ว ให้แจ่มแจ้ง ๖.บอกทางสวรรค์ให้ ^{๖๔}

เมื่อภิกษุได้ทำการเผยแผ่พระคำสอนของพระพุทฺธเจ้าแล้วข้อมทำให้ทายกหรือผู้ฟังเกิดความ เสื่อมใส ศรัทธาในคำสอนของพระพุทฺธศาสนาเป็นเหตุให้เกิดความหวงแหนรักษาพระธรรมคำ

^{๖๒} เสนาะ พ่วงภิญโญ, อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ม.ป.พ), หน้า ๑๓๘.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๑.

^{๖๔} ที.ปา. ๑๖/๒๐๔/๕๑.

สอนเอาไว้หรือให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและช่วยเผยแผ่หลักคำสอน หรือหากเกิดภัยต่างๆ ขึ้นแก่พระศาสนาก็จะช่วยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ดังเหตุการณ์ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้มีบทบาทในพระพุทธศาสนาอย่างสำคัญ เพราะได้ทรงมีอุปการคุณต่อพระพุทธศาสนาอย่างที่โลกไม่มีวันลืมเลย

พระเจ้าอโศก เป็นราชาองค์ที่ ๓ ในราชวงศ์เมารยะ พระเจ้าพินนทุสาร์ เป็นพระบิดาของพระองค์ ท้าวเธอมีอำนาจมาก ปราบเมืองอื่นๆ ทำสงครามฆ่าฟันผู้คนนับไม่ถ้วน จนซากศพกองมहींมาจึงเกิดสลดพระทัย และกลับพระทัยมาฝึกฝนทางธรรม หันมานับถือพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาอย่างสูงส่ง เมื่อท้าวเธอทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงทะนุบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่อย่างมากมายจึงเป็นเหตุมีผู้เข้าบวช เพื่อหวังความสุขสบาย (พวกเดียรถีย์ ปลอมบวช) เมื่อกาลผ่านไป ปรากฏว่าพระสงฆ์บางกลุ่มไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยจึงทำให้คณะสงฆ์แตกกันไม่ลงอุโบสถร่วมกันเป็นเวลา ๗ ปี ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ท้าวเธอได้รับสั่งให้สอบสวนเอาความจริง ได้จัดการจับพวกที่ปลอมบวชเป็นจำนวนมาก ในขณะที่นั้นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ หวังความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาจึงพร้อมกันประชุมทำสังคายนา มีพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นองค์อุปถัมภ์ พระสงฆ์เข้าร่วมจำนวน ๑๐๐๐ องค์ ใช้เวลา ๕ เดือนทำที่ อโศการาม กรุงปาตลีบุตร

หลังจากการทำตติสังคีติแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช จึงได้จัดส่งคณะธรรมทูตออกเผยแผ่ศาสนาถึง ๕ สาย อันเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนากระจายออกจากประเทศอินเดียแต่ครั้งนั้นมา แม้ประเทศไทยก็ได้รับพระพุทธศาสนาในคราวนี้เหมือนกัน นับเป็นเหตุการณ์อันสำคัญยิ่งในวงการพระพุทธศาสนา ที่รัตนันธิประเสริฐได้ส่องแสงสว่างในต่างแดน เป็นเหตุในพระพุทธศาสนาเกิดความมั่นคงอีกประการหนึ่ง^{๖๕}

ดังนั้น ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาจึงพอสรุปได้ดังนี้ พุทธบริษัททั้ง ๔ เป็นผู้ที่จะทำให้พระพุทธศาสนานั้นมีความเจริญรุ่งเรือง และความเสื่อมได้หากผู้นำทางศาสนาไม่มีสติในการประพฤติปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้นำทางศาสนา จึงมีความสำคัญในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนของพระสงฆ์เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเจริญของพระพุทธศาสนา สติจึงมีประโยชน์และคุณค่าต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเพราะพระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เมื่อพุทธบริษัทมีสติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามีความเจริญและมั่นคงได้

^{๖๕} พระสุธีวรารักษ์ (โกศล โกสโล), ศาสนาพื้นฐาน ตอน๑, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๕.

๔.๑๓ ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการส่งเสริมสันติภาพของโลก

โลก หมายถึง ประชากรมากมาย ประเทศมีทั้งประเทศน้อย ประเทศใหญ่ และแบ่งเป็นหลายๆ ทวีปซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด ๖ ทวีป รวมกันเป็นหนึ่งเดียวเรียกว่าโลกหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าโลกคือหมู่มนุษย์ที่อาศัยในผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ ซึ่งมีแผ่นดินหนึ่งส่วน น้ำสามส่วน และที่เป็นแผ่นดินได้แก่ป่าไม้ ภูเขา เป็นต้น ทั้งส่วนที่มนุษย์อาศัยอยู่ ทั้งส่วนที่มนุษย์ไม่ได้อาศัยอยู่ ส่วนที่เป็นน้ำได้แก่ แม่น้ำน้อยแม่น้ำใหญ่ ทะเล มหาสมุทร มีทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำและสัตว์นานาชนิดที่อาศัยอยู่ในพิภพโลกนี้ แต่ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะที่มนุษย์อาศัยอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ชาวโลกคือคนหมู่มากที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ ต่างก็มีหลายชาติ ชันวรรณะ มีหลายภาษา แต่คนทั้งโลกก็มีสิ่งเดียวกัน คือมีชีวิตจิตใจ มีทุกข์มีสุข มีดีใจ เสียใจ หรือมีความ โลก ความโกรธ และความหลงเดียวกัน^{๖๖}

คนในโลกนี้ต่างก็มีทั้งสุขและทุกข์ ฐานะไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า เกิดจากกรรมที่ส่งผลให้คนเราที่เกิดมาในโลกนี้แตกต่างกัน บางคนก็เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย ประเทศที่ร่ำรวย บางคนก็เกิดในตระกูลที่ยากจน ประเทศที่ยากจน แต่มีสิ่งหนึ่งที่คนเราเกิดมาเหมือนกันคือ มีสุข มีทุกข์ คือความ โลก โกรธ หลงเหมือนกัน คนไหนเกิดในตระกูลที่ร่ำรวยประเทศที่ร่ำรวย หากถูกกิเลส คือความ โลก ความโกรธ และความหลง แผลงเอาอยู่ เขาก็หาความสุขไม่ได้ และหากบุคคลใดถึงจะเกิดในตระกูลที่ต่ำ ประเทศที่ไม่ได้ร่ำรวยเหมือนอย่างประเทศอื่น แต่เป็นผู้ไม่ประมาทมีสติในการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียนคนอื่น มีเมตตาธรรม เขาก็มีความสุขได้ หากจะมองดูวัตถุของโลกก็เป็นเพียงภายนอกหาความเป็นแก่นสารไม่ได้ หลักศีลธรรมต่างหากที่ทำให้มนุษย์ในโลกสงบร่มเย็น และเมื่อชาวโลกหากถูกกิเลส ๓ ประการนี้ครอบงำจิตใจแล้วย่อมประสพกับความทุกข์ ความเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา หากความสงบสุขไม่ได้ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า

มหาบพิตร ธรรม ๓ ประการ เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก ธรรม ๓ ประการ คือ โลภธรรม เมื่อเกิดขึ้นแก่ชาวโลก ย่อมเกิดขึ้นแก่ชาวโลก เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก^{๖๗}

^{๖๖} พระมหาสุวณฺณี สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๑๔๕.

^{๖๗} ส.ส. ๑๕/๑๓๔/๑๖๗.

จากพระพุทธคำรัสนี้ ซึ่งให้เห็นว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ ก็เพราะมาจากสาเหตุจากความโลภ ความโกรธ และความหลง คนเราในโลกนี้เมื่อขาดสติเป็นเครื่องบังคับจึงทำให้จิตลุ่มอำนาจแก่กิเลส ๓ ประการดังกล่าวได้ เหตุที่คนเราทำความชั่ว และไม่ประกอบความดีนั้น เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุของแต่ละคนอาจแตกต่างกัน แต่เมื่อสรุปรวบยอดแล้ว ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมตรงกันหมดไม่มีใครยกเว้นคือ เพราะตกอยู่ในภาวะของความประมาท เพียงอย่างเดียวแท้ ๆ อกุศลจึงเกิดขึ้น และกุศลก็พลอยพินาศไปด้วย จึงเป็นเหตุทำให้ชาวโลกเกิดความเดือดร้อน ชาวโลกจึงหาความสุขไม่ได้

จะเห็นได้ว่า โลกเราทุกวันนี้ ต่างก็เกิดปัญหาขึ้นอย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการขัดผลประโยชน์ทางการค้าเช่นประเทศใหญ่ ๆ หวังผลกำไรมากเกินไปก็ทำให้ประเทศเล็กๆ ก็เสียดุลการค้า เมื่อชาวโลกถูกความโลภเพราะขาดสติเป็นเครื่องพิจารณาถึงเหตุที่จะเกิดความเสียหายแก่คนจึงลุ่มอำนาจแก่ความอยาก ก็ทำให้โลกนี้เป็นมะเร็งร้ายที่ก่อความรุนแรง ความกระหายอำนาจที่อยากจะไปครองผลประโยชน์ของคนอื่น ประเทศอื่นเป็นเหตุให้ผู้มีอำนาจเข้าไปรุกราน เบียดเบียนเพื่อให้ได้ประโยชน์นั้นมา ซึ่งวิธีการเข้าไปครอบครองนั้น บางครั้งต้องใช้กำลังทำให้เกิดสงครามได้ จัดเป็นความโลภของมนุษย์ในโลกนี้ ที่ไม่รู้จักคำว่า “พอ” จึงทำให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศเพื่อนบ้าน

นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า “เมื่อโลกเกิดความเห็นแก่ตัว ก็จะทำให้โลกนี้ไม่มีการเอื้ออาทรช่วยเหลือกันและกัน ทำให้คนในโลกนี้ขาดความเมตตาจิตต่อกัน และจะหาความสุขได้อย่างไร สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า คนในโลกนี้ไม่ได้สร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในใจ”^{๖๔}

ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อชาวโลกถูกความโลภ ความโกรธ และความหลงครอบงำจิตจะทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวขึ้น จะคิดหาผลประโยชน์แก่ตนเป็นส่วนมากจะไม่คิดช่วยเหลือคนอื่นจึงทำให้เกิดมีแต่การเอารัดเอาเปรียบกันขึ้นในสังคมนั้น ๆ บางครั้งอาจจะแสดงถึงการกดขี่ข่มเหงกัน เบียดเบียนกันด้วยวิธีที่รุนแรง หรือการทำสงครามทางเศรษฐกิจ จึงเป็นการแสวงหาผลประโยชน์บนคราบน้ำตาของคนอื่นที่ปราศจากมนุษยธรรม โลกนี้จึงร้อนเป็นไฟ ไฟ ๓ กองนี้จึงเผาจิตใจมนุษย์ให้เกิดความทุกข์ความทุกข์ร้อนรอนอยู่ตลอดเวลาเพราะขาดสติ ตั้งอยู่ในความประมาท จึงเกิดความหิวกระหายไม่รู้จักอิ่ม จึงเกิดการแย่งฆ่าตายกัน และยังหลงประพฤตินั้นนอยุ่บ่อย ๆ

การที่จะแก้ปัญหานี้ได้ คนทุกคนในโลกนี้ ต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้เป็นคนมีคุณธรรมประจิดใจ เป็นผู้มีสติปัญญาในการแก้ปัญหา ไม่หลงมัวเมาในกิเลสและตัณหา พยายาม

^{๖๔} อ.ธีรโชติ เกิดแก้ว และ ผศ.ดร.ณกมล ปุณฺณเขตต์ทิกุล, พุทธทัศน์ขจัดภัยวิธีสร้างเสริมชีวิตและสังคมสู่สันติสุข, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

ขจัดความโลภ ความโกรธ และความหลงที่มันซ่อนอยู่ภายในจิตใจออกให้หมด คนทุกคนต้องมีพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ คือ มีความรักความเมตตาปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมโลกด้วยกันเป็นพื้นฐานช่วยเหลือแบ่งปันกันชั่วคราวที่ประเทศเพื่อนบ้านตลกทุกข^{๖๔} ได้ยาก ไม่มุ่งร้ายต่อกัน เมื่อมีเหตุทำให้เกิดความโกรธ ก็ไม่พึงบรรลุนานแห่งความโกรธ ให้มีขันติ คือความอดกลั้นอดทนและอย่าให้จิตหลงไปตามอำนาจกิเลสตัณหากระแสโลกในปัจจุบันให้มีจิตที่มั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งที้อาจทำให้เกิดความหลง ได้ พึ่งเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท โลกก็เกิดความสงบสุข^{๖๕}

มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้ที่มีสติปัญญาสามารถรู้เข้าใจ และรู้จักนำหลักธรรมสติไปใช้ประกอบในการดำเนินชีวิต โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจน มนุษย์เป็นสัตว์มีวิญญาณครอง อาศัยอยู่โลกดั่งนั้น จิตวิญญาณของมนุษย์ ก็คือ จิตวิญญาณของโลก ถ้าจิตวิญญาณของมนุษย์ไม่มีสันติเสียแล้วก็ยากที่โลกจะมีสันติได้ เพราะฉะนั้น สันติทางจิตวิญญาณของมนุษย์ ก็คือสติ สันติทางจิตวิญญาณของโลก สันติต่อโลก เนื่องมาจากสันติส่วนบุคคลและสันติทางสังคม เพราะสันติจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทุกส่วน พระพุทธศาสนาเน้นที่สันติทางจิตวิญญาณภายในของมนุษย์ ในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางของสันติทั้งปวง โดยเฉพาะจิตวิญญาณที่ถูกปกครองโดย สติแล้วจะเหนียวรั้งให้จิตรักสันติไม่ทำอะไรตามอำนาจของจิตฝ่ายต่ำ (กิเลส) ยิ่งผู้นำในระดับชาติระดับโลก เป็นผู้มีจิตอันประกอบไปด้วย สติแล้วย่อมจะให้สันติเกิดขึ้นในโลกโดยแท้^{๖๖}

การแบ่งแยกมนุษย์ในสังคมเป็นชั้นวรรณะพวกพ้อง หรือแม้กระทั่งรัฐ เป็นแคว้นก่อให้เกิดการแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่นกันที่นำไปสู่ความ โกลาหลความเดือดร้อน แม้กระทั่งสงครามการที่จะแก้ปัญหานี้ได้ ก็ต้องยกเลิกการแบ่งแยกทั้งหมด ทำให้ประชาชนในประเทศมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นพี่น้องกัน ไม่มีความแตกต่างกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมที่สำคัญ คือเมตตาได้แก่ความรัก ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

ที่ยกมากล่าวนี้ เป็นแนวทางที่ทำให้ชาวโลกเกิดความเสมอภาคกัน ไม่ได้เกิดความรู้สึกว่าเป็นกลุ่มพวกพ้องของตน มีสติระลึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นเสมือนญาติพี่น้องทั้งโลก ดังเช่นพระพุทธองค์ทรงให้สาวกทั้งหลายปลูกความรักความเมตตาให้กับคนอื่น มีความปรารถนาดีต่อกัน

^{๖๔} พระมหาสุวณฺณี สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๑๒๔.

^{๖๕} พระมหาอุไร ราวปโก, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

อื่น อย่าให้มุ่งร้ายต่อกันว่าภิกษุรูปใดถ้าเบียดเบียนคนอื่น ไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่สาวกของพระพุทธเจ้า พวกเราที่เกิดมาร่วมกันในโลกนี้ก็ควรปฏิบัติอย่างนั้น คือให้ระลึกรู้ว่าถ้าเราเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมโลกกันนี้ ก็เสมือนกับว่าเราไม่ใช่เพื่อนร่วมโลก ไม่ใช่ญาติกัน พึงให้คิดเสมอว่า เขาและเราเป็นพี่น้องกันถึงไม่ใช่ทางสายเลือด แต่ก็ยังเป็นญาติกันได้ เมื่อมีสติคิดอย่างนี้ก็เกิดความรักความเมตตาหวังดีต่อกัน จะไม่ทำร้ายกัน บุคคลที่ไม่ประมาทมัธยเมจจนตกเป็นทาสของกิเลส ตัณหา ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางใจต่อความเป็นจริงต่างๆ อันมีอยู่ประจำโลก และชีวิต^{๕๖}

ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการส่งเสริมสันติภาพของโลก จึงพอสรุปได้ ดังนี้ โลกในที่นี้หมายถึง โลกที่เราอยู่ในปัจจุบันมีหลายประเทศ หลายเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาต่างๆ กัน การที่จะทำให้สันติภาพของโลกเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยผู้คนทั้งโลกให้มีหลักธรรมในทางศาสนา คือให้มีสติในการบริหารประเทศถ้าผู้นำมีสติในการบริหารประเทศชาติไม่ใช่อำนาจรุกรานประเทศอื่นแล้ว สันติภาพของโลกก็จะเกิดขึ้นได้ เพราะการใช้สติจะทำให้เกิดสันติภาพในโลก

จากการศึกษาในบทนี้ สรุปได้ว่าสติมีประโยชน์และคุณค่าต่อความบังเอิญชนนั้นได้แก่การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเรียบง่าย สามารถพึ่งตนเองได้โดยการพิจารณาถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆ ก่อนที่จะกระทำว่าจะจะเป็นประโยชน์มากน้อยเพียงใดหรือไม่ จึงค่อยทำลงไปและสติยังมีประโยชน์ต่อสังคมนั้นได้แก่ ทำให้บุคคลในสังคมเกิดความสามัคคี เคารพในระเบียบวินัยกฎกติกาของสังคม สติมีคุณค่าต่อการเมืองการปกครองนั้นได้แก่ ทำให้ข้าราชการหรือนักปกครองมีจิตสำนึกในหน้าที่ เห็นประโยชน์ของประเทศชาติเป็นสำคัญ มีความซื่อสัตย์ในการทำหน้าที่ ข้าราชการไม่เอาเปรียบประชาชน รู้จักบังคับจิตใจตนในเวลาไม่ได้ตามที่ตนปรารถนา ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อระบบเศรษฐกิจได้แก่ การทำให้ประชาชนหรือหน่วยงานในสังคมตระหนักในการใช้จ่ายหรือการบริโภคปัจจัย รู้จักประมาณตนตามฐานะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักใช้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

สติกับการปฏิบัติธรรมสตินั้นมีประโยชน์และคุณค่าต่อการปฏิบัติธรรมนั้นมากได้แก่ การมีสติตั้งมั่น เมื่อมีจิตตั้งมั่นก็จะเกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริง การจะให้เกิดความรู้ความจริงดังกล่าวนี้จะต้องอาศัยสติกำกับหากขาดสติแล้ว การปฏิบัติธรรมก็ไม่สามารถดำเนินไปได้ ดังนั้น สติจึงมีคุณค่าต่อการปฏิบัติธรรมมาก สติยังมีคุณค่าต่อความมั่นคงของประเทศชาติได้แก่ การทำให้คนในชาติสำนึกในความเป็นคนรักชาติของตน รู้จักรักแผ่นดินที่ตนอาศัยและตอบแทนโดยการ ทำ

^{๕๖} พระมหาสุวณฺณ สุวฑฺฒโน, “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๑๔๗.

ตามระเบียบของสังคม ผู้นำมีสติในการปกครองแล้วจะดำเนินไปในทางที่ดีสังคมระดับประเทศก็เกิดความมั่นคง ไม่รุกรานกันระหว่างประเทศ สังคมระดับโลกก็จะเกิดสันติขึ้นเป็นลำดับไป เพราะความที่สังคมโลกมีสติในการปกครองสันติสุขย่อมเกิดขึ้น

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ผลของการวิจัยพอสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ความหมายของสติ

จากการศึกษา พบว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ รู้สึก ได้ทันในเรื่องที่ทำมานานแล้วก็จำได้ ไม่ลืมเลือน ความไม่ประมาทไม่เผลอตว์ ไม่มัวเมาในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่หลงไปในอารมณ์ต่างๆ จะทำอะไรอยู่ก็ระลึกและรู้สึกตัวได้ตลอดเวลา

ความหมายของสติในพระวินัย สติในความหมายของพระวินัยนั้น ได้แก่การมีความระมัดระวัง ไม่ให้ตนเองล่วงละเมิดพระวินัย หรือให้คอชระลึกไว้ในวินัยแต่ละสิกขาบทว่ามีอะไรบ้างและพยายามกระตุ้นเตือนตนเองอยู่เสมอๆ ในการรักษาระเบียบวินัยเพราะวินัยในหลายสิกขาบทที่จะทำให้อภิกษุต้องอาบัติ หรือละเมิดสิกขาบทได้ ถ้าหากลืมสติ หรือมิได้เจตนาก็ตาม ดังนั้น สติในความหมาย ตามพระวินัยนี้จึงหมายถึง การระมัดระวังมิให้ตนล่วงละเมิดพระวินัย

ความหมายของสติในพระสูตร สติในความหมายของพระสูตรนั้น จากการศึกษพบว่า หมายถึง ความระลึกได้ไม่ปล่อยจิตใจให้เลื่อนลอยไม่ให้เกิดความประมาทในการดำเนินชีวิต จะทำอะไรลงไปจะต้องมีสติระลึกได้ คือรู้ว่าการกระทำนั้นจะเป็นคุณหรือโทษดีหรือชั่ว และระลึกถึงการกระทำหรือพฤติกรรมต่างๆ ที่ผ่านมานานได้หรือระลึกได้ในการกระทำของผู้อื่นที่กระทำแก่ตนมานานก็ได้เช่นระลึกได้ในอนุสติ ๑๐ ประการ เป็นต้น

ความหมายของสติในพระอภิธรรม สติในความหมายของพระอภิธรรมจากการศึกษาพบว่าหมายถึงความระลึกได้ในทางที่ชอบเป็นการระลึกได้ในการปฏิบัติธรรม หรือระลึกได้ในอารมณ์อันเป็นกุศลธรรมเป็นการระลึกได้ อยู่ในขั้นสูงกว่าระดับสติธรรมดาทั่วไป เป็นการระลึกได้ตามหลักธรรม เช่นระลึกในหลักสติปัฏฐาน ๔ ในองค์แห่งการตรัสรู้ และในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นต้น และเป็นสติอยู่ในระดับโลกุตตรธรรม

๕.๑.๒ ประเภทของสติในพระพุทธศาสนา

ประเภทของสติในพระพุทธศาสนาจำแนกออก สรุปลงได้เป็น ๒ ประการดังต่อไปนี้

๕.๑.๒.๑ สัมมาสติ หมายถึง สติที่ระลึกรู้ว่าสิ่งใดเป็นคุณหรือโทษเป็นหรือมิใช่ประโยชน์ แล้วเลือกเอาแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ เช่นมีการระลึกรู้ภายในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรม การที่เห็นอาการของร่างกายตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวเรา แต่เป็นไปตามธรรมชาติ

๕.๑.๒.๒ มิจฉาสติ หมายถึง การระลึกรู้ในสิ่งที่เป็นโทษ ระลึกแล้วก่อให้เกิดความทุกข์ แม้ว่าตัวเองจะรู้ยู่ว่าจะคิดไม่ดี อารมณ์ไม่ดี แต่ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงออกจากสิ่งนั้นไม่ได้ เช่น พวกโจร พวกขโมย และพวกมิจฉาชีพทั้งหลาย เขาก็มีสติอยู่เหมือนกัน แต่เป็นมิจฉาสติคือสติที่คิดไม่เกิดคุณประโยชน์

๕.๑.๓ ลักษณะของสติ

สติมีลักษณะเหมือนลูกศรที่แล่นออกจากหน้าไม้ เพื่อ ไปให้สู่่นกหรือสิ่งที่ต้องการและต้องมีความเร็วกว่าจึงจะได้นก ฉะนั้นสติก็ต้องแล่นไปให้ทันจิต ฉะนั้น จิตจะไปไหน สติก็ต้องแล่นไปให้ทัน จึงจะเกิดความปลอดภัยให้แก่จิตใจหากสติแล่นไปไม่ทันจิตหรือไม่ทันต่ออารมณ์เสียแล้วจะก่อให้เกิดความประมาทผิดพลาด ลุ่มหลงในอบายมุข ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์และยังพบอีกว่า สติมีลักษณะเหมือนกับนายประตู ที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับการโดยเลือกคนที่ควรเข้าและไม่ควรเข้าให้ผ่านเข้าไปในเรือนฉันใด สติก็จะคอยสกัดกั้นอารมณ์ที่ชั่วร้ายไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ สติจะเลือกเฟ้นแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์อันนำมาซึ่งความสงบสุข

๕.๑.๔ หน้าที่ของสติ

จากการศึกษาพบว่า หน้าที่ของสตินั้นมีหน้าที่คอยกระตุ้นเตือนให้ระลึกรู้อยู่เสมอๆ คือเตือนให้รู้ว่าธรรมเหล่านี้เป็นกุศลคือความดีควรทำธรรมเหล่านี้เป็นอกุศลคือความชั่วไม่ควรทำคอยกั้นอกุศลมิให้เกิดขึ้นเหมือนกับนายประตูของพระราชกอยเปิดหรือปิดประตูตรวจสอบว่าบุคคลใดบ้างควรให้เข้าไปและบุคคลใดไม่ควรให้ผ่านเข้าไป เป็นต้น

๕.๑.๕ ความสำคัญของสติต่อสังคมในด้านต่างๆ

สตินั้นมีความสำคัญต่อสังคม ต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์มากมายจากการศึกษาพบว่า สติมีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองบ้านเมืองจะมีความสุขความสงบเกิดขึ้นได้ก็จะต้องอาศัยสติคอยระลึกถึงธรรมที่เป็นอุปการะต่อการปกครอง เช่น การมีความยุติธรรม

ปกครองโดยธรรมไม่เอาเปรียบผู้น้อยมีสติคอยกระตุ้นเตือนตนเองให้มีคุณธรรมประจำใจ และสติยังมีความสำคัญต่อสังคมในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือจัดระบบการใช้จ่ายให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ คือมีสติระลึกรั้งการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคไม่ให้ฟืดเคืองเกินไปไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป มีสติในการประกอบอาชีพในทางที่ถูกต้องมีความขยันในการทำงานมีสติรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ด้วยความสุจริตนั้นมิให้เสื่อมสูญไปโดยมิได้ประโยชน์ มีสติในการใช้จ่ายทรัพย์หรือบริโภคทรัพย์ให้เหมาะสมสอดคล้องกับฐานะของตนเมื่อทำได้ดังนี้ ระบบเศรษฐกิจในครัวเรือน หรือระบบเศรษฐกิจที่สูงกว่านี้ก็จะเกิดความคล่องตัว ไม่ก่อให้เกิดความขาดแคลนในสังคมความสงบสุข ก็จะเกิดขึ้นในสังคมได้

และยังพบอีกว่าสติมีความสำคัญต่อการศึกษา คือเมื่อเวลาศึกษาเล่าเรียนสติจะกำกับจิตใจมิให้เผลอไปคิดถึงเรื่องอื่นๆ ที่นอกเหนือจากวิชาที่ตนกำลังศึกษาอยู่ หรือไม่สนใจไปในที่อื่นขณะกำลังศึกษา เมื่อตั้งใจใส่ใจในการศึกษาอยู่ตลอดเวลา ความรู้ความเข้าใจในสาระนั้นก็จะเกิดขึ้น สติปัญญาอันเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาก็จะเกิดขึ้น และสติจะระลึกรั้งถึงหลักธรรมอันเป็นอุปการะต่อการศึกษาหรือหลักธรรมเพื่อความสำเร็จอันได้แก่อิทธิบาททั้ง ๔ ประการคือ ฉันทะ ความพอใจในการศึกษา วิริยะความขยันไม่ทอดธุระในการศึกษา จิตตะความเอาใจใส่ในการศึกษา และวิมังสาไตร่ตรองวิเคราะห์ใคร่ครวญในสาระของวิชานั้นเป็นต้นเหล่านี้ล้วนมีสติเป็นสำคัญและสติยังมีความสำคัญต่อสังคมในด้านสงเคราะห์ความเอื้อเฟื้อต่อกันของบุคคลในสังคมการที่จะอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขนั้นจากการศึกษาพบว่าจะต้องมีสติรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยวัตถุสิ่งของหรือความสุขในทางด้านจิตใจให้แก่บุคคลบ้าง เพราะการอยู่ในสังคมมิได้อยู่ลำพังโดยผู้เดียว เมื่อมีสติรู้จักการเอื้อเฟื้อสงเคราะห์ต่อกันแล้วสังคมก็จะลงช่องว่างของการแข่งขันการเอาเปรียบกันลดความเห็นแก่ตัวลงได้เพราะมีสติรู้จักการสงเคราะห์กันเองเหล่านี้ล้วนแต่เป็นความสำคัญของสติ

สติมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรม จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติธรรมนั้น จะขาดสติเสียมิได้ เพราะสติเป็นตัวกำกับจิตใจให้อยู่กับอารมณ์พิจารณาอารมณ์นั้นๆ ให้อยู่บนพื้นฐานของกรรมฐานถ้าไม่มีสติกำกับจิตใจ จิตมักจะเลื่อนลอยซัดส่ายไปในอารมณ์ต่างๆ แต่เมื่อสติกำกับจิตใจให้เกิดความตั้งใจใฝ่ไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม หรือพิจารณากรรมฐานแล้วจะทำให้จิตตั้งมั่นเกิดปัญญาเห็นจริงตามธรรมชาติของความเป็นจริงได้ หากไม่มีสติแล้วการปฏิบัติธรรมก็จะไม่มีความเจริญได้ ดังนั้น สติจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติตามที่ได้กล่าวแล้ว เป็นต้น

๕.๑.๖ สติที่ปรากฏในหลักธรรม

สติที่สงเคราะห์และเชื่อมโยงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีอยู่มากมาย แต่ที่เห็นเด่นชัดซึ่งมีความสัมพันธ์กับสติ จึงสรุปได้ดังต่อไปนี้ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ประการเป็นธรรม

เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง สติปัญญา คือ ที่ตั้งของสติ กำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง พละหรืออินทรีย์ คือ กำลังหรือความเป็นใหญ่ ในกิจของตน สังวร ๕ คือ ความสำรวมความระวังปิดกั้นบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ โดยการสำรวมระมัดระวังให้เป็นศีล ๕ ประการ โภชนกัม ๗ เป็นหลักธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้เป็นหลักธรรมให้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยตั้งสติไว้ที่ฐานได้พิจารณาหลักธรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกัน สัทธรรม ๗ คือ หลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดี มรรคมงคล ๘ คือหนทางมงคลแปดประการอันประเสริฐที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากปุถุชนเป็นอริยะ อนุสติ ๑๐ หลักธรรมเป็นเครื่องที่ควรระลึกถึง และ นาดกรรธรรม ๑๐ คือหลักธรรมเป็นที่พึ่งของตน

๕.๑.๗ ประโยชน์และคุณค่าของสติ

สติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาทนั้นเป็นหลักธรรมที่มีประโยชน์และคุณค่าต่อบุคคลในสังคมหลายประการจากการศึกษาในเรื่องสติ ในคำสอนของพระพุทธศาสนาพบว่าสติมีประโยชน์และคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกชน คือทำให้ชีวิตมีคุณภาพดีขึ้นมีความสุขทุกเมื่อบุคคลผู้เจริญสติอยู่เป็นนิจย่อมทำให้ชีวิตประสบกับประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ คือ ประโยชน์ในภพนี้คือปัจจุบันย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทจะกระทำแต่ ในสิ่งที่มีคุณค่าต่อตนเองและผู้อื่น ย่อมประสบกับความสุขในชีวิตแม้ ในอนาคตผู้มียศยอมเป็นผู้ไม่ดกต่ำผู้มียศจะเป็นผู้มีการวางแผน ในการดำเนินชีวิต ไม่ประมาท ในการสร้างคุณความดีมีสติรู้จักคุ้มครองตนเองคือมีเหตุผลไม่ทำอะไรตามใจตนเองไม่ตกเป็นทาสของความต้องการในทางที่ผิดชีวิตก็มีสุขสงบได้ด้วยการมีสติและยังพบอีกว่าสติ มีประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม คือทำให้บุคคลในสังคมเกิดความสามัคคีเป็นเหตุให้บุคคลในสังคมระลึกถึงกันรักและเคารพกันเมื่อบุคคล ในสังคมมีความสามัคคีมีความเคารพกันแล้ว การเอาเปรียบกันการทะเลาะวิวาทการยกพวกวิวาทกันก็ไม่เกิดขึ้นแม้จะถูกข่มขู่ให้เกิดอารมณ์โกรธก็สามารถบังคับจิตใจตนเองได้ สติมีคุณค่าต่อการรักษาระเบียบวินัยของสังคมเพราะผู้มียศยอมปฏิบัติตามกฎกติกาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม สติยอมป้องกันความเสื่อมแก่สังคมเพราะผู้มียศยอมไม่นำตนไปหมกหมุ่นในอบายมุข ผู้มียศยอมทำให้สังคมมีความเจริญไม่เบียดเบียนกันมีความเมตตาต่อกันรู้จักพัฒนาตน ให้มีจิตใจที่สูงส่งเป็นเหตุนำมาซึ่งความสงบสุขในสังคม

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการเมืองการปกครอง จากการศึกษาพบว่าการเมืองการปกครองที่แท้จริงก็คือการทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองมีความสุข โดยการอาศัยธรรมคือสติเข้าไปควบคุมจิตและการทำงานบริหาร ของผู้ปกครองผู้มียศจะปกครองโดยธรรมไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐ สติมีประโยชน์ต่อการประชุมของรัฐเช่นประชุมพร้อม

เพียงกันเล็กพร้อมกันทำกิจการต่างๆก็พร้อมเพียงกันมีความสามัคคีกันไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นเกณฑ์ข้าราชการเมื่อมีสติ ก็จะไม่เอาโรคเอาเปรียบประชาชน ทำงานรับใช้แผ่นดินด้วยความซื่อสัตย์ ให้มีความสอดคล้องกับการเป็นอยู่อย่างพอเพียงมีความขยัน ความอดทนมีเหตุผลในการทำงานจะไม่ใช้อำนาจ เกินขอบเขตอันเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท กันทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย เมื่อการเมืองการปกครองมีสติกำกับมีคุณธรรมแล้วในการบริหาร แล้วจะก่อให้เกิดความสุข

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นเรื่องของความต้องการของปากท้อง การใช้จ่ายทรัพยากรเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์การดำรงชีวิตของมนุษย์การดำเนินชีวิต ของมนุษย์จะต้องเกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตนั่นคืออาหารเลี้ยงชีพเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและ ยารักษาโรคมีความสำคัญต่อชีวิตของมนุษย์ทุกคนเมื่อมีสติปัญญาแล้วสามารถที่จะแสวงหาเครื่อง เลี้ยงชีพนี้ได้โดยไม่ยากมีสติใช้จ่ายให้พอประมาณเหมาะสมกับฐานะของตนเองมีความเป็นอยู่อย่าง พอเพียง คือมีความขยันทำงานแล้วขอมได้ทรัพย์เป็นค่าตอบแทนรู้จักรักษาทรัพย์ไว้และใช้จ่ายใน การบริโภค ให้พอเหมาะและมีเพื่อนคือองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้เป็นคุณค่าของความมีสติ บริหารระบบเศรษฐกิจ ในครอบครัวหรือในระบบเศรษฐกิจระดับสังคม โดยการให้หลักสันโดษโดยรู้จัก ประมาณ การให้พอดีแก่ฐานะไม่ให้ฝืดเคืองและอย่างฟุ่มเฟือยจนเกินไปมีสติกำกับควบคุมใน หลักการเหล่านี้ชีวิตในสังคมก็มีความสุขอยู่ได้

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการปฏิบัติธรรม สติเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการปฏิบัติธรรม เพื่อเสริมคุณค่าอันสูงสุดในชีวิต การปฏิบัติธรรมมีสติเป็นเครื่องอยู่จะคอยกำกับทุกอิริยาบถปีติ ประดูเสียบ ซึ่งอกุศลกรรมทั้งหลายจะให้คุณค่าอันสูงสุดทั้งต่อตัวเองและสังคมโดยส่วนรวมยิ่งผู้มีความรับผิดชอบต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนส่วนหม่มากยิ่งต้องการใช้สติควบคุมทุกขณะจิต เช่น พนักงานขับรถบนถนนขับเครื่องบินขับเรือส่งสินค้าโพ้นทะเล กฎข้อบังคับในการควบคุมกาย ควบคุมวาจาที่เรียกว่าศีลมีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ ก็ล้วนแต่ทำมาประคับประคองตัวสติ ให้มีกำลัง เมื่อเจริญสติให้บริบูรณ์แล้วย่อมกำจัดรากเหง้าของอกุศลได้อย่างเด็ดขาด สามารถบรรลุ ธรรมอันสูงสุด คือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของชาติ ประเทศชาติเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์ ที่ใหญ่รวมตัวกันอยู่ในเขตแดน หรืออาณาบริเวณเป็นของตนเองใหญ่บ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับแต่ละ ภูมิภาคหรืออำนาจของผู้ปกครองในแต่ละประเทศจะแผ่ขยายออกไปในแต่ละประเทศจะเกิด ความมั่นคงเป็นปึกแผ่นได้นั้น ต้องอาศัยหัวหน้า หรือผู้นำมีธรรมะคือสติในการปกครองหรือการ บริหารประเทศชาติ เมื่อผู้นำมีธรรมะวางตนเป็นคนนำเคารพนับถือแล้วผู้ตาม หรือประชาชน ที่อยู่ ใต้การปกครองนั้นจะปฏิบัติตามอย่างผู้นำ และผู้นำเป็นผู้มีสติคือมีความไม่ประมาท รู้จัดเลือก

บุคคลผู้มีความสามารถความซื่อสัตย์สุจริตทำงานในแต่ละฝ่ายโดยยึดหลักไม่โลภหรือเห็นแก่ตัว ไม่หลงอำนาจไม่รุกรานประเทศอื่นสร้างความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียงเป็นมิตรภาพที่ดีต่อกัน เหล่านี้จะทำให้เกิดความมั่นคงของชาติได้

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา สติกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนาการรักษาสติให้คุณค่าทั้ง ๒ อย่าง ไปพร้อมๆ กันคือคุณค่าต่อการรักษาตนเองด้วย และ คุณค่าต่อการรักษาผู้อื่นด้วยเหมือนหนึ่งนักแสดงกายกรรมเป็นทีมต่างคนต่างก็รักษาสติควบคุมกายของตนในขณะที่เดียวกันก็ได้ชื่อว่ารักษาหมู่คณะจักมีผลต่อการรักษาส่วนรวม ไปพร้อมๆ กันด้วยในทำนองเดียวกันพุทธศาสนิกชนต่างคนต่างก็มี สติควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้อยู่ในครรลองของศีลของสมาธิของปัญญา โดยวิธีนี้จะส่งผลทั้ง โดยตรงและ โดยอ้อมต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยแท้

ประโยชน์และคุณค่าของสติต่อการส่งเสริมสันติภาพของโลก โลกเกิดจากหลายๆประเทศรวมกัน ในโลกนั้นมีทั้งความสุขและความทุกข์มีทัศนคติที่ต่างกันจึงยากที่จะก่อนให้เกิดสันติได้ แต่เมื่อบุคคล ในโลกนี้มีธรรมะคือสติจิตสำนึกในความเป็นมนุษย์มีจิตประกอบด้วยความเมตตาปรารถนา ให้ผู้อื่นมีความสุขแล้ว โลกก็จะมีสันติสุขเมื่อมีสติแล้วจะไม่เกิดความเห็นแก่ตัวแก่เฉพาะประเทศของตนมีจิตประกอบด้วยคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่แบ่งชนชั้นในสังคมอันเป็นเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกทางสังคมบุคคล ในโลกแต่ละคนมีสันติทางจิตวิญญาณคือมีความสงบภายในจิตใจ โดยเฉพาะผู้นำประเทศมหาอำนาจมีจิตประกอบด้วยความสงบไม่โลภอำนาจมีสติคอยยับยั้งจิตให้ความสำคัญ ให้ความช่วยเหลือต่อประเทศที่ด้อยกว่ามีเมตตาในเพื่อนมนุษย์รักสุขเกษงทุกข์ด้วยกันการ ไม่เบียดเบียน หรือการรุกรานกันก็จะไม่มีสันติสุขก็เกิดขึ้นในโลกได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าในการศึกษาบทบาทและความสำคัญของสติในคำสอนของพระพุทธศาสนา ยังมีประเด็นที่สำคัญอีกหลายประการที่ยังศึกษาไม่ทั่วถึงและครอบคลุมลงไปได้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีเรื่องที่ศึกษาวิจัยและนำเสนอเป็นประเด็นต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการวิจัย พบว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ สาเหตุส่วนหนึ่งนั้นมาจากการขาดสติยับยั้งในการพิจารณาต่อการกระทำต่างๆ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งหากหลักธรรมคือสติ จะมีบทบาทต่อการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาของสังคมตามขบวนการในการแก้ไขปัญหาสังคม ดังนี้

๕.๒.๑.๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีสติ เป็นการทรงอยู่ในสติ ซึ่งเป็นการคอยควบคุมอารมณ์ให้เป็นปกติอยู่ตลอดเวลา แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงอยู่ในสติอยู่ตลอด และเป็นศาสนาที่ควรแก่การศึกษาเพื่อนำหลักของสติไปปรับปรุงใช้ใน ชีวิตประจำวัน

๕.๒.๑.๒ บิณฑามารดา ควรจะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่บุตรธิดาเห็นเป็นตัวอย่างในการดำรงชีวิต เพราะบางครั้งเมื่อมีอารมณ์ไม่ปรารถนาเข้ากระทบ ก็อย่าเพิ่งแสดงอาการออกไปโดยไม่มี ความยังคิดหรือยังไม่ได้ตั้งสติให้ดีก่อน ซึ่งเป็นผลร้ายต่อบุตรธิดาในอนาคต เพราะไม่สามารถ ควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ดังนั้น บิณฑามารดา เมื่อจะแสดงอาการอะไรออกไปให้บุตรธิดาได้พบ เห็นควรจะต้องตั้งสติให้ดีเสียก่อนแล้วค่อยแสดงอาการต่าง ๆ ออกไป

๕.๒.๑.๓ ครู อาจารย์ ควรจะเน้นหนักในเรื่องของการสอนเรื่องเกี่ยวกับการตั้งสติ ให้มั่นคงให้แก่เด็กนักเรียน เพราะเป็นการปูพื้นฐานในการตั้งสติที่ดีให้แก่เยาวชน เพราะเยาวชน ขาดสติที่คอยยับยั้งชั่งใจ จึงทำให้เกิดทะเลาะวิวาทกันเกิดขึ้น ถ้าหากเยาวชนมีสติที่มั่นคง คิดแล้ว ค่อยลงมือปฏิบัติก็จะทำให้สังคมสงบสุขได้ในเบื้องต้น ท่ามกลางและในอนาคตอันใกล้และอนาคต อันไกล

๕.๒.๑.๔ ผู้มีอำนาจหรือกระทรวงศึกษาธิการควรนำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ไป พิจารณาเพื่อจัดพิมพ์นำไปเป็นหลักสูตรเสริมการเรียนรู้เพื่อความมีสติมั่นคงของเยาวชน เพราะเป็น การส่งเสริมให้มีสติในการเรียนรู้หรือการศึกษา การประกอบอาชีพและการพัฒนาชีวิตให้มีความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพราะการมีสติที่มั่นคง ดังกล่าว

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการทำวิจัยในครั้งนี้ ยังมีข้อจำกัดในการศึกษา เพราะจะต้องใช้เวลาที่จำกัด ดังนั้น ผู้วิจัย จึงเสนอหัวข้อวิจัยที่จะทำวิจัยในครั้งต่อไป เพื่อให้สติในพระพุทธศาสนามีความหลากหลายในการ ที่จะนำไปประพฤติกปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

๕.๒.๒.๑ ศึกษาวิเคราะห์การทำหน้าที่ของสติร่วมกับหลักธรรมอื่นๆ

๕.๒.๑.๒ ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสัมมาสติและมิจจาสติในพระพุทธศาสนา

๕.๒.๑.๓ การใช้สติควบคุมการปฏิบัติงานตามหลักพุทธปรัชญา

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ ๑, ๖, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๓๐, ๓๑, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๓๘, ๔๕, ๖๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๒. หนังสือภาษาไทย

การศาสนา, กรม. อธิบายวินัยบัญญัติ. ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๓๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘.

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ฉลอง มาปรีดา. คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้า, ๒๕๔๑.

คณัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘

ทองสุข จัทพ์บุตร และเจลีชว สัจจมนต์. คู่มืออบรมศีลธรรม. ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรมการศาสนา, ๒๕๒๘.

ชนิด อยู่โพธิ์. สติปัญญาสำหรับทุกคน. กรุงเทพฯ : มป.พ, ๒๕๑๘.

บ.สังฆรักภิต. พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมและการเมือง. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ป๋วย แสงฉาย. มลทินปัญหา. กรุงเทพมหานคร : ลูก ศ. ธรรม ภักดี, ๒๕๒๑.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา. รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑.

ฝ่ายบริหารการศึกษาหน่วยศึกษานิเทศก์สำหรับงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม. แนวทางการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง. มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนากรมการศาสนา กองศาสนศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการศึกษาธรรมขั้นตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภัทโท). อุปลมณี. กรุงเทพฯ : กุรุสภา, ๒๕๓๕.

- พระธรรมธีรราชฆานุมณี (โชดก ญาณสิทธิเถระ). วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์
พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม. ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๗.
- ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : สหธรรมปิฎก,
๒๕๔๒.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). สติธรรมะที่ใช้แก้ปัญหา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา,
มป.ป.
- พระสุริยวราภรณ์ (โกศล โกสโล ป.ธ.๕ m.A). ศาสนาพื้นฐาน ตอน ๑. กรุงเทพฯ : การศาสนา,
๒๕๒๗.
- พระมหาบัวญาณสัมปันโน. ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์,
๒๕๓๘.
- พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ. ปรมาตถโชติกะปริเฉทที่ ๑-๒-๖. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย, ๒๕๖๖.
- พระมหาดิเรก พุทธยานนุโท. สติเคล็ดลับมองด้านใน ๕. แพร่ : การเจริญภาพพิมพ์, ๒๕๓๘.
- พระอุปติสสเถระ. วิสุทธิมรรค. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ
พระธรรมญาณมุนี. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระอาจารย์คำเขียน สุวณฺโณ. วิธีแก้มุ่งสร้างสุขกับการเจริญสติ. กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์,
๒๕๒๗.
- พุทธทาสภิกขุ. สติ. กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- สมาธิวิปัสสนากรรมชาติ. ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๓๑.
- อานาปานสติสมบูรณ์แบบ. ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
- กันเต เฮนเน โพล่า คุณารัตน มหาเถระ. สติกับภาษาต่างๆ. กรุงเทพฯ : กุรุสภา, ๒๕๔๓.
- มหาวงศ์ ชาญบาลี. วิสุทธิมรรค. กรุงเทพฯ : เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๖๖.
- วรรณสิทธิ์ ไวกยะเสรี. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ. ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : วิสุทธิการ
พิมพ์, ๒๕๔๑.
- สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ. ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. สติ-สมาธิ. ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ชันดี, ๒๕๔๖

สุพิศวง ธรรมพันทา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓.

เสนาะ ยุคฉัตร. อานาปานสติกับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕.

สุเมธ ดันติเวชกุล. หลักธรรมทำตามลอยพระยุคบาท. ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธา
การพิมพ์, ๒๕๔๕.

หลวง วิจิตรวาทการ. ศาสนาสากล เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : ลูก ศ. ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

ธีรโชติ เกิดแก้ว และ ฌกมล ปุณฺชเขตต์ทิกุล, ผศ.ดร. พุทธทัศน์จัดภยวิธีสร้างเสริมชีวิตและ
สังคมสู่สันติสุข. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

๓. วิทยานิพนธ์

พรพิศ ศิริวิสูตร. “สติและวิธีการพัฒนาเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖. . .

พระมหาปรีชา สมจิตโต. “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัญญาสูตร”. วิทยานิพนธ์
ศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.

พระมหาสุวัฒน์ สุวฑฺฒโน. “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลัก
คำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธ
ศาสนาและปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสุรน บสสีโล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาอุไร อาตปโก. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. “พระสงฆ์กับการเมือง : กรณีแนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระวันดี สุวฑฒโน (จันโท)
วันเกิด	วันจันทร์ ที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๑
สถานที่เกิด	บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๓๐
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาศาสตรบัณฑิต (สาขาเอกปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด</p>
ประสบการณ์ทำงาน	<p>พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรีบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม</p> <p>พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดโพธิ์ศรีบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม</p> <p>พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นคณะกรรมการตรวจสอบแผนกนันทกรรมและธรรมศึกษา</p> <p>พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นพระวิทยากรบรรยายของกองทัพธรรมกองทัพไทยร่วมใจด้านภัยยาเสพติด ประจำอำเภอบรบือ จนถึงปัจจุบัน</p> <p>พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นผู้อำนวยการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม</p> <p>พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นคณะกรรมการชั้นพื้นฐานการศึกษาโรงเรียนบ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม</p>